

2
nutum ac trutinam omnia sedulò agantur,
eniti oportet.

Quod tum demum euenire, si internum
animi nitorem exornemus, protoplasti antea Pa-
radisi ac colæ, Domini terræ, cœli ciuis, domestici
Domini Sabaoth, beatorum spirituum fratris,
cælestiumq; virtutum cohæredis, tristem ac la-
crymosam nostris ceruicib, tanquam durissimū
iugum, impositam labem meditemur, nostram
naturam velut in speculo intueamur, veram de-
niq; Generositatem ac salutem, non sanguini,
non generis præstantiæ (nam si primordia nostra,
auctoremq; DEVM spectemus, nullus degener
exstat ni prauas artes fouens, proprium deserat
ortum) sed vni virtuti, meritoq; FILII DEI
acceptam referamus, sacra nos erudiunt oracu-
la. Hæc tacitus mecum dum reputo, parentis
nostri pia memoria, atq; præmaturus ex hac la-
crymarum valle in cœlestem patriam decessus
clàm animo subrepat, qui inter pleraq; alia illud
sæpenumero nobis inculcare est solitus: Nobi-
litem non dat vnus dies, non nascendi fors,
non aliena, quæq; viribus, imprudentia, dolo-
uè surripi & amitti possunt, bona. sed vobis, ô
filij, fortunæq; vestræ sit ipsa virtus tibicen, certa
possessio, qua in hac vita laudem consequi, & vi-
ta fun-

3
vita functi, nomen immortalitati vestrum com-
mendare potestis, quæ toti etiam posteritati æ-
ternam memoriam est paritura Quo ego hercle
ex optimi parentis sinu elogio optimo delapso,
altaq; mente reposto, ac si Delphicum oracu-
lum esset, plurimum ad virtutis decus moueri,
& ad paternæ eruditionis pietatisq; imitationem
excitari soleo, nè Satyrici illud in me aptari pos-
se videatur: Quis Generosum dixerit hunc, qui
præclaro nomine tantum est insignis? Atq; haud
dubiè nisi DEVS sua larga indulgentia quosdam
in repub. nostra excitet qui eiusdem viscera &
propemodum exsiccata medullam suffulci-
ant ac reficiant, non modò succum omnem,
sanguinemq; sed etiam colorem & speciem
pristinam, furiosâ Papistarum rabie torrentis ra-
pidissimi more cuncta prosternte, deperdet.
Quis enim est omnium tam ignarus rerum, tam
rudis, tam nihil vnquam nec de sua, nec de com-
muni salutē cogitans, qui non bonis ingenijs
cū hisce vulneribus reipub. nostræ corpori in-
fixis medelam adhiberi, tū cicatrices, quæ iam
callum obduruerunt, sanari posse intelligat? Et
quamuis felicia Sarmatis nostris ingenia non de-
sint, ea tamen vel situ, vel sentibus, quod deplo-
randum est, perire vt plurimum patiuntur, de-

A iij ijs

3099.1957

Vita brevis, ars longa, induim' difficile
Experientia periculosa 2

Generoso et merito Dno.
Dno. Matthia Bialostocky
Baroni Regis Poloniae

Dno suo; memoria
causa, ascriptit Iohann.
Crangus Iohis Doctor
Medicinae. Transp. 17
17 Iulij 82.

in hoc libro reperiuntur
Sequentes Tractatus.

1. / De Polonia.
2. / Descriptio historica belli Gothici ad 1563.
3. / Thom. à Bechis Oratio de Matrimonio.
4. / Oratio gratulatoria ad Polon. Regem
Stephanum de pace cum Moscovitis inita.
5. / Egid. Pacis conditiones.
6. / Ant. Crisostomus Oratio ad Principes & Studentes.
7. / De Captivitate et Sacrificio Dn. nostri
Iesu Christi.
8. / De Egid. Sepultura et Desensu ad
inferos.
9. / Carmen in auspiciis novi anni.
10. / Carmen in Natalem Christi servato.
11. / De Cometa. ris.
12. / propheta Jonas Carm. heroico red.
13. / De morte Iesu Christi. ditg

Histor. 246.

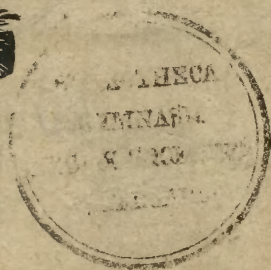
POLONIA

Siue
DE SITV, POPVLIS,
MORIBVS, MAGISTRATI-
bus, & Republica regni Poloni-
ci libri duo.

*Authore Martino Cromero, Coadiutore,
ac designato Episcopo Varmienti.*

ADIVNCTA EST SACERDOTIS
*eniusdam Poloni, ad lectorem admonitio, de Silesiorum
nouis annalibus.*

Secunda æditio priore locupletior &
emendatior.

COLONIÆ.

Apud Maternum Cholinum.

A N N O M. D. LXXVIII.

Cum Gratia & Privilegio Casarea Maiestatis.

Wils. Rayb. 2

POLONIA

Sine

DE SITV. POPVLIS.

MORIVS, MAGISTRATVS

pus, & Republica regni Poloni-

ci libri duo.

Harbour Martino Comares, Conditore,

ad signaturam Episcopi

AD INVENTA

XVII° - 40

3092-1957

0

COLONIE.

Apud Martinum Chelimum

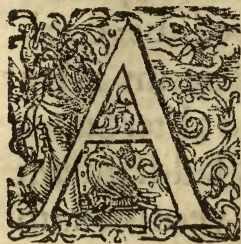
ANNO M. D. LXXVIII.

Imo Gratia & Principis Capite & Reclutis

MARTINVS

CROMERVS CANDIDO LECTORI

Nte complures annos, posteditum opus id, quod de origine & rebus gestis Polonorum conscripsi, cum essem in aula & ministerio D. Sigismundi Augusti regis, operæ precium me facturum esse existimaui, si de situ quoque & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus, atque omni Republ. gentis aliquid conscriberem, quod quasi clavis foret ad annales illos nostrates facilius intelligendos. Et orsus quidem sum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis iussis ad obeundas subinde peregræ legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinandi in septimum annum commoratus, intermisi, ad finem quidem deductum, sed rude & impolitū, nec satis fortassis exquisitè conscriptum: Cum amicis tamen aliquot, quæ tunc

A ij

erat

P R A E F A T I O.

erat, communicavi. Quamuis autem postea plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tædio ac desidia quadam senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamque id quasi abortiuum foetum intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Episcopo VVladislauensi viro non solum iuris prudentia, verum etiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni virtute ornatiss. meique amantissimo visum est. Nam ante annum tertium cum Henricus Valesius (quem non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauenis dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberis que suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum adueniret, suasit & persuasit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) vt opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & venienti ad oras & gentes

P R A E F A T I O.

gentes sibi incognitas accommodatissimum, ut iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neque diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus esset, in eorumque republ. peregrinaretur. Obsecundaui: Resuscitaui opus abortiuum: Resumpsi in manus: Recognoui, quoad breuitas temporis, quor rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carncouius, qui tunc cum in finibus regni nomine vniuersæ Poloniæ publicè salutabat, & faustum aduentum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatis. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, ut erat descriptum, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & vernaculis hominum, locorum, & magistratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicæ linguæ, sed etiam latinis verbis ab illiterato prorsus scriptore depra-

P R A E F A T I O.

uatis atque corruptis, ita ut à nemine intelligi, à me verò vix agnosci posset. Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id conscriptum esse. Cuius ita excusi exemplum cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quam patriæ meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur: Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent nō sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, ut est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendum esse, quin existimationi cùm meæ, tum patriæ meæ consulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, ac Martino Gholino, nostri studiosissimo, qui nostrarum lucubrationum non minimam partem hætenus excudit, gratificarer. Misi itaque eidem exemplar ita, ut tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector: ne requiras in tali opere

P R A E F A T I O.

opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab usitatis vulgò verbis, & nominibus vernaculis temerè descendendum fuit, si non quasi per somnium, sed ^{ὅτι} ut græco verbo utar, id intelligendum, de quo eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, fat scio, requires, nimirum de principe prouincia Lithuania & Lituanis: De Prussis etiam & Prussia, ducali præsertim. Itemque de Liuania, Volynia, Polesia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis est Kiouia: Quæ prouinciæ cum quodam tempore (Liuania excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuissent, quemadmodum suo loco à nobis memoratum est, nuper adè post conscriptum hoc opus in ditionem Polonorum reuenere. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superioribus annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidem modo sunt, tunc autem non fuerunt, cum id nobis elaboraretur, vel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactius ea

P R A E F A T I O

nossent, & conscribere possent, relicta sunt.
Supplere autem nunc ea, quæ non iniuste de-
siderari possunt, ætas, & munus mihi im-
positum prohibent. Non deerunt, spero, qui flo-
rentes annis & ingenijs, emunctioribus iu-
dicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cu-
ra ac diligentia non solum illa residua per-
quirent, persequentur, & attexent, verum eti-
am hæc nostra ornabunt. Tu lector amice,
quæ dantur, & qualia dantur, boni
consules. Vale. Ex arce nostra

Heilsbergensi, Prid. Non.

Januarij. M. D.

L X X V I.

S A C E R

SACERDOS AMI-
COLECTORI.

QUOD M opus hoc non nemine postulante in publicum proditurum esset, obtulerunt se mihi Gentis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligium (etymo nimirum ligus suæ Germanicæ) haberi vult è fabulosis campis Elysijs. Qui quamuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & vnde pleraque omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius malevolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorum (quem suppresso nomine immerito nonnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicum esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamen homo modestus & integer contra alienas calumnias sese præmunuit. Non est autem operæ precium, hoc tempore eum refellere, quando quidem ipse reprehendit modo nostratia nudis verbis, aut citandis authoribus non grauissimis, & in sua ipsorum gentisque suæ causa non minus, quàm nostrates ipse iudicat, suspectis, neutiquam coherentibus sibi alicubi rerum serie. Commune facere tamen te, optime lector, mihi visum est, vt cogites, quantam fidem habere debeas ei homini, qui, quem non rarò citat Dlugoffum, ne nominare quidem nouit, tantum abest, vt legerit, opusque illud de origine & rebus gestis Polonorum, quod sibi ad mordendum inprimis proposuit, Dlugossi epitomen esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoque authores in eo citari, & Dlugoffum nonnunquam reprehendi, & leniter refelli. Adhæc onerat is suspicionibus vniuersè Polonicam historiam eo nomine, quòd à Polonis, & ijs quidem sacerdotibus, conscripta sit. Cur autem non ijsdem de causis etiam Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotibus & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuangelicis longè abominabilius est. Quasi verò non apud omnes populos peculiaris cura sacerdotum fuerit antiquitus, conseruare publica liberarum monumenta, & prodere in publicum res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionibus sunt magis coci, vel baiuli, vel lenones, aut certè medici, quorum ars ferè omnis coniecturalis est, historiæ scilicet inprimis

EPISTOLA.

consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorum & Elyfiorum suorum, & nescio quorum non portentorum, vel, vt ipsius verbis vtat, terribilium nominum, quæ ipse maiores suos appellat, originibus vel latum, quod aiunt, vnguem discedit, non rarò ex vna aut alteta litera coniecturas captans. Qualia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitones, Sueuos vult esse: Nimirum quia in his omnibus nominibus prima litera eadem est: Nortuedos item, quia duæ mediæ v & e, Misnios à Mysis, Lignicienses & Libuffenses à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liouonas Lemouios, propter primā itidem literam, Silesios Elyfios propter duas, quàmuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratione couiungit: Et ne linguarum diuersitas ei obster, Gotos, (quos etiam cum his eiusdem stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi non διὰ τὴν αὐτὴν hæ tres linguæ inter se differant, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, vt ipsi cum præceptoribus suis Melanchthone & Peucero videtur, Sic nempe ille in præbendis ægroto phar macis butyrum pro buglossa, aconitum pro acoro fortassis administrat. Cur autem idem Germanos non à Carmanis (Quæ duo nomina non vna aut altera, sed omnibus fermè literis inter se congruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur autem mauult tam infirmas & incertas coniecturas, aut verius somnia sua, nulla Sueuicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cum ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorum, & populorum nomina non vetustissima, eorumque etyma Polonis & Slauis (à quibus ipse non diffidetur loca illa habitata & culta esse) relinquere? Est hoc candoris eius: est eximia scilicet erga gentem Polonam beneuolentiæ. Nemo sanè vel mediocriter peritus linguæ Polonicæ non intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciam, Legniciam, Bregam, Glogouiam, Boleslauiam, Gorliciam, Odram, & penè innumera alia locorum vocabula, eo tempore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maioribus eas oras tenuere: Slesiam verò & Vratislauiam Boëmica, posterius vsurpari cœpta. Nec scio, an gentilitium ipsius nomen eiusdem notæ sit, à gallo gallinaceo sumptum. Nisi fortè Polonicæ originis cum pudet. Nos quidem cum inuitum nobis

DE ANNAMIBVS SILESIAE

nobis non vindicabimus, vt olim decem Græciæ ciuitates de Hómēro contendisse memorantur. Sit sanè Sueuus, vel Phryx, vel Elysius, vel Ligius, vel Stygius denique, dummodò Polonis Venedicam Sarmaticamque originem ne inuideat. Sed non est nobis propositum suauis & vnguenta olentis hominis, atque etiam ma (hoc est, valde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordinè fecit, quòd religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ videlicet, non transfiliuit: eademque opus optimum Cæsarem Maximilianum, cui opus illud suum dedicauit, non idem secum sentientem, vna cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit (vt & Sleidanus, & personatus Carion, & Magdeburgenses centuriatores, & alij eiusdem farinae historici) historiæ prætextu virus hæreticum incautis obtrudere. Sed vellem, apertius is nobis explicasset, quemnam in præclaro isto euangelio suo & verbo Dei ducem, vel interpretem cum suis Ligijs & Elysijs sequatur. Non Svvenfeldium, opinor, cuius suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente, Confessionem Augustanam, ni fallor. Eam verò quamnam? Primæne, an mediarum, an vltimæ æditionis, (Quandoquidem eæ diuersæ sunt) Siue, vt eam Flacciani, an vt Interimistæ & Melanchthoniani, an vt Calviniani probant? Omnes enim, quamuis admodum dissentientes inter se, & pro hæreticis se inuicem damnantes, eam sibi vendicant. Authoris eius, opinor, & præceptoris sui sensum cæteris ante ponit. Piè: Et nemo rectius & syncerius leges interpretatur, quàm qui eas condidit. Sed cum Melanchthon ante mortem suam, & post mortem Lutheri, aliter de præcipuis quibusdam dogmatibus senserit, quàm antea senserat, (quod in confesso est) quæram ex isto, primò ne sensus eius sequatur, an postremos? Hos nodos vbi soluerit, tum demum fortassis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in historia quidem fingere, nihil odio vel gratia deprauare, nihil denique calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabiliora secutum esse. Cæterum leges historiæ eum non transfiliisse, nullum honestum ordinem sauciare voluisse, Polonicæ nationi amicum esse, vt credamus, ne ita quidem adduci poterimus. De eo verò, quòd ea, quæ mutili, vt ipse vult, Polonici historici omiserunt, ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius de liberandū censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admirabimur

bimur hominem, è muscis elephantos facientem. Laudabimus eti-
am acumen oculorum, qui Carpathum montem maiori Poloniæ
proximum esse perspexerit. Sed non vacat ineptijs diutius im-
morari. Satis est, lector candide, nos tibi qualem qua-
lem gustum fidei, sinceritatis, & integritatis anna-
lium illorum, subdolè aliena scripta fa-
ctaque fugillantium, & venena
incautis instillantium,
præbuisse. Vale.

P O L O.

POLONIAE
MARTINI CROMERI
LIBER PRIOR.

De situ Poloniae, & gente Polona.

*I*N ijs libris, quos triginta de
origine & rebus gestis Polono-
rum conscripsimus, ostendi-
mus, Polonos gentem esse Sla-
uicam, & Sarmaticam: *Qua* Polono-
rum origo.
quodam tempore è Sarmatia progressa, trans-
misso Vistula flumine, in ijs Germania locis, qua
prius Venedi & Vandali tenuerant, confederit,
finesq; domicilij & imperij sui versus occasum Poloniae
prisci fines
& Septentrionem longè lateq; protulerit, ita, ut
à Sarmaticis montibus in Septentrionem qui-
dem secundum utranque ferè eius fluminis ri-
pam, in occasum verò secundum dorsum Herci-
niae siluae, quo Boëmia clauditur, atque inde por-
rò secundum Albim fluvium, ad eius ipsius, at-
que adeò usque ad Visurgis seu Veserae ostia, &
sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid ter-

Populorū
nomina.

*rarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac
 uniuersè quidem eos populos Slauos, seu Slaui-
 nos sese dixisse: Afinitimis verò cum Venedos,
 seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui
 prius ea loca incoluerant, populorum nomini-
 bus appellatos esse: Peculiariter verò, eos, qui
 versus occasum Germanis erant viciniore,
 partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, si-
 ue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilz os, Rugios,
 Vetabos, Retareos, Licicaucos, Heneldos,
 Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum
 nomine cognationē habet, dictos esse. Quos om-
 nes Slauica nationis atque lingua fuisse, & par-
 tim domesticis satraparum ac ducum defectio-
 nibus & pactionibus, partim armis in finitimo-
 rum Saxonum, & Germanorum ditionem no-
 menq; postea transisse memoria proditum est.*
 Polonorum autem nomen vernaculum an com-
 mune fuerit horum omnium, an peculiare uni-
 us cuiusdam populi: & vetustumne, an recenti-
 us, non liquet. Ante septingentos quidem annos,
nusquam in annalibus ullis externis id inuenio.
 Nec unum eius etymon memoratur, quemad-
 modum

Polonorū
nomen.

modum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij verò à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataq; una litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari volunt. Eius autem non idem semper fines fuere. Nam Russiae per magnam partem cum Podolia subactam, & Prussia nonnullam, & Polessensem tractum barbaris lazigibus siue lazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese subduxit, & Pomerania Cassubiaq; reliqua magna pars detracta est. Decefferat & Russia Podoliaq; pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia ferè. Sed hæc prouinciæ his duobus, non amplius, seculis recuperatae sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiae & Cassubiae, Pomeraniaq; ea, quæ nunc Prusiam continetur. Rursus

Polonia f.
nes accisi
& prolati.

tamen Lithuani, securis fœdore & societate ipsorū Polonis, Polessem tractum ferè omnem, & Volyniam, & magnam partem finitima ei Russia & Podolia a uorum nostrorum memoria, re-
gibus vel fauentibus, vel conniuentibus, ad se-
renuocarunt, quemadmodum suo loco exposui-
mus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Si-
gismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad
finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro

Lithuani
te cum Po-
lonis con-
iunxere.

in ius & ditionem Polonorum a quo fœdere pror-
sus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum
secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato
antiquo fœdere, coniunxere. Instituta tamen
sua, & magistratus, & Iurisdictionem peculia-
rem retinuere. Caterum nos quemadmodum il-
la superius recensita Polonia detrimenta in hac
descriptione prateruimus, ita modo commemo-
ratas accessiones cuiuspiam alijs operi reserua-
mus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus.
Nec Liuoniam attingimus, cuius à vicinis
principibus miserè discerpta maxima pars ante
pauculos annos in ditionem eiusdem regis venit.

Quatenus
describitur
hic Polo-
nia.

Prussia du-
calis.

Hist. lib 27.

Ne Prussiam quidem ducalem exactius descri-
bemus

bemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac domita, ex fœdere maiestatem regis Poloniâ centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masovia: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici ferè iuris olim fuit. Nec ceterioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum

Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur, Lemburgum & Bythouia.

propterea, quod ea beneficio regum superiorum in ius ducum ulterioris Pomeraniæ transijt. Pomeraniæ duces Valsali regis Poloniæ.

Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni, iurantq; ritu solenni in verba eius,

hodie quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum Pruss. dux & magistri

res in nostra memoria creatum, Magistri cum primo- Valalli Polonorum.

alio. tribus ordinis Crucigerorum, seu Teuthonicorum

Sanctæ Mariæ militum, cum eius provin-

cia dominarentur, iurabant. Valachiam quoq; Valachia & partes eius.

prætermitemus: quæ fuit & ipsa intra hos du- Hist. lib. 15.

centos annos in clientela regum Polonorum, sed

suis legibus, sua lingua, suisq; ducibus utens, qui

Voienoda seu Palatini dicuntur. Qui duo pri-

mum fuere, Transalpinensis, & Moldauicus quorum hic à nostratibus peculiariter Valachia Palatinus dicitur: ille verò Multanicus. Ve-

Bessarabia. rum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diuiso inter fratres principatu

Hist. lib. 3. Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsiam dedititij sunt eiusdem

Valachia
in clientela
Polonorum.

gentis, patrum, auorum, & proauorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi iurare

Poloniae
situs geo-
graphicus.

soliti. Nunc igitur Polonia, quae quidem uno regno & iure continetur, quatenus à nobis describi-

Longitudo

tur, secundum longitudinem terrae habitabilis, è sententia geographorum, & in primis secundum

deliniationem amici mei Venceslai Grodecij, à tricesimo octauo gradu, ad quinquagesimum se-

cundum, vel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines eius) ab occasu aestiuo

versus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta milliaria Polonica:

Milliaria
Polonica
& Russica.

quorum unum quodque quatuor Italica in se continet. Tamen si Russica & Podolica sunt aliquantulolongiora. Quin certis literarum monumentis

doceri

doceri potest. Ociacouiam arcem ad ostiū Bori-
sthenis 54. gradu longitudinis sitā, aliquando in
ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autē Latitudo
Poloniae

Polonia, quā maxime Orientalis, & quā Occi-
dentalis est, triginta plus minus milliariorum
est. Et Occidentalis quidem habet imam poli e-
leuationem quinquaginta duorum summam 54
grad. & 40. ferè minorū. orientalis verò sum-
mam quidem 51. ferè, imam autem graduum.

Pocucensis tamen Russia tractus à quadrage-
simo octauo incipit. Ceterum in medio, quālatif-
sime centum miliarijs patet Polonia, & cum in
meridiem paululum recuratur, tum in septen-
trionem magis ad mare Baltheum seu Venedi-
cū, & secundū extremā orā Masouiae dorso pro-
minet, imā quidem poli eleuationē habet in ora
Scepusij quadraginta nouem grad. summā verò
in litore maris, & in Puscensi ora quinq. ferè,
& quinquaginta: ita ut figura eius intenzi arcus
speciem præseferat: cuius neruus paululum re-
ductus, ad meridiem & occasum hybernum qua-
dātenus spectet, exterior verò curuatura in sep-
tentrionē, & ortū aestiuū obuersa sit. Quòd si quis
nouas accessiones Polesia, & ei confinis Russia,

Figura

Poloniae
regni am-
plitudo.

Volynia, Podolia, & Liuania, Prussiamque du-
calem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, &
Russia alba Moschis finitima (quæ omnia iam
uno regno continentur) annumeret, multò lon-
gius & latius versus orientem solem, & Septen-
trionem ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt
arces & oppida, Kiouia, Caniouia, & Circassi,
ultra 54. gradum longitudinis. Prussia verò
ducalis & Samogitia latus Septentrionale quin-
quagesimum sextum, finitima autem Russia al-
ba 57. gradum latitudinis attingit. Porro conti-
nens his Liuania, quatenus cum duce nouo Cu-
roniensi, siue Curlandico (qui partem eius non-
nullam obtinet) regis Poloni Maiestatem ag-
noscit, 61. gradum excedit. Atque ita longitudo
regni Polonici à finibus Marchiæ Brandebur-
gensis ad Nieprum ducta recta linea non minus
240. milliaria complectitur, si 15. milliaria uni
gradui respondent: Latitudo verò ab ora Pocu-
censi ad Pernauiam Liuania ducenta plus mi-
nus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc cir-
cumscribimus, ab occidente sole incipientibus,
Marchia Brandeburgensi, & Pomerania ulte-
riore: A Septentrione mari Venedico & Sar-
matico

Curonien.
 dux.

Finitimi
 Poloniæ
 populi.

matico: Cuius aduersa litora tenent Sueones siue Sueti. Inde Prussia ducali, eiq^{ue} continente Lithuania in ortum aestiuum ferè vergente. Hinc porrò campestribus Scytharum siue Tatarorum solitudinibus prorsus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde verò planè Australi Valachia siue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occasum hybernum obuersa Silesia Boëmica Limites. ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania vltiore, & Lithuania palustres densaq^{ue} siluæ eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria verò syluestrium montium cacumina: itemq^{ue} ab Occidentali parte Moldauix. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq^{ue}, nisi fallor, limes est eius ipsius Podolix cum Bialogrodensi Turcarum ora, ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tataris Ociacouiensibus: Aut certè cum vtrisque incertus is est, ut diximus, propter vastitatem, & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomi-

ne. Prussia verò ducalis sic est implicata regia
(hoc enim nomine à ducali seiungenda est) diffi-
cilter ut queant distingui. A Masovia siluæ

Polonia
partes &
satrapia.

eam dirimunt. Partes insigniores Poloniæ sunt,
Maior & minor Polonia, Russia, & Prussia re-
gia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsæ
deinde satrapijs, vel, ut vulgò loquuntur, pala-
tinatibus, ac territorijs ferè distinctæ sunt. Ma-

Maior Po-
lonia, Pol-
naniens. &
Calissien.
satrapia.

ior Polonia duas satrapias, nimirum Posnani-
ensem, & Calissiensem complexa, Occidentalis
est Silesiam, Marchiam, Pomeraniamq; ulteri-
orem meridionali, occiduo, & Arctoo latere at-
tingens. Magis autem ad Occidentem vergit
Posnaniensis satrapia, Calissiensis contra ad
ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci,

Paluci,
Craina,
Cassubia.
Minor Po-
lonia.
Cracouiën.
Sendomi-
rien. & Lu-
biën. sa-
trapia.

Craina, & Cassubia, tractus terræ non contem-
nendi. Minor Polonia orientalis est, Cracouiën-

si, Sendomirensi, & quæ huius pars quodā fuit,
Lublinēsi satrapijs definita, hoc ipso ordine quo
nunc sunt enumeratæ, versus Aquilonē & ortū

æstiuū sitis. Quæ à septentrione Masovia & Po-
lessensi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis
erat, ab ortu Russiæ, à meridiē verò Vngariæ, &
Silesiæ finitima est. Sunt autē Satrapia Craco-

uiensis

M A R T. C R O M. L I B E R I. M

uiensis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepusio & Vngaria finitimus. ^{Sciricius & Submontanus,} Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracouiæ vicinior est: Submontanus verò Rusiæ & Seudomiriensi satrapix iungitur. Lublinensis itē satrapix pars est Poleſſe reliquū, q̃ à Lithuanis detractū nō fuit, utrunq; à ſiluis ita dictū ^{Poleſſe feu Podlaſche.} verius, quàm Podlaſſe dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimū. Niſi quis fortè Podlaſſe Poloniſ ſubiectū interpretari malit. Sileſiæ pars ea, ^{Sileſia} quæ adhuc eſt Poloniæ ditionis, ſic implicata eſt Cracouienſi ſatrapix, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiā ea nullā habet: Sed in Cracouienſi ferè cenſetur: Habet autē tria territoria, Oſuēcimenſe, Zatoriense, & Seuerienſe, quorū duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerunt duces: Nunc p̃fecturę Regię ſunt. Seuerienſe eſt in ditione Ep̃iſcopi Cracouienſis. Meridionale & Occidentale latus eius ipſius Sileſię: cetera tenet Sileſia Boēmiciæ ditionis, nempe Ceſſinenſis, & huius pars quondā Pelciniſis, Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, ſiue ducatus, ut vocant. ^{Scepuſium} Ab ortu verò hiberno Scepuſienſem tractum vix & modicè ea attingit.

Hist. lib. 5.
& 17.

Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde verò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, siue Lubouuliarum sus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiam nunc ab eius præfecto, & eius nomine administratur Cracouiensi satrapia, tractu inq. Sciricio versus meridiem adiacens. Inter minorem verò & maiorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes intermediæ sunt Satrapia, Siradiensis, Lenciciensis, & Rauensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Rauensis ad septentrionem vergunt, Masouiamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam ex tres una cum Cuiavia, imò & Masouia, maiori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cuiavia verò ab ortu Masouia & Rauensis satrapia, à meredie Lenciciensi & Calissiensis iungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum, & meridiem vergit, atque Inuuladislauensem, siue Iuniu-
ladi-

Siradien.
Lencicien.
& Rauen.
satrap.

Maioris &
minoris
Poloniæ
appellatio-
ne quæ cõ-
tineantur.
Cuiavia.

Bresten. &
Inouladis-
lauien. sa-
trapia;

ladislauiensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cuius non exigua pars est Dobrinum,
ultra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masouia: septentrionali vero
Prussia. Masouia quoque eodem latere Prussia,
am, Orientali Lithuaniam & Polessem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam
minorem, eiusq; satrapiam Sendomiriensem,
Meridionali verò Rauensem attingit. Duabus
satrapijs distincta, Plocensi nimirum, quæ Occi-
dentalis est, & ea, quæ peculiariter Masouia no-
men retinet, propterea quòd diutius ducum
suorum (de Polonorum principum stirpe oriundorum)
dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria
defecta ducibus, ex pactis, & iure feudi, ut vocant, Polonia redintegrata
est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque
satrapia quòdam pars Masouia fuit, suosq; duces
habuit, sicut & Plocensis, & pleraque omnes.
Prussia Regia præter meridionale latus, quod
iam est expositum, ab occasu ulteriores Pome-
raniam confinem habet. A septentrione sinu
Balthæo seu Venedico, siue Codano, Ab ortu
Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs

distincta

Dobrinum

Masouia.

Plocensi &
Masouia
satrapia.Prussia Re-
gia.

Culmensi.
Marienburg
& Pome-
ran. satrap.

distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarum hac Occidentalis est. Reliqua dua Vistula flumine ab illa dirempta, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Marieburgensis verò ad Septentrionem.

Varmia.

Varmia, & ipsa pars est Prussia Regia, ad Aquilonem seu Euroaquilonem vergens, ducali ferè undique cincta & ab ea quodam tempore maiorem in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapiacensetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesiae eius collegio, Regis Poloni Maiestatem agnoscentibus. Michalouiense autè territorium est in satrapia Culmensi Masouia ac Dobrino finitimum: olim pars Masouia. Ducalis Prussiae (ut

Michaloui
en. tractus.

Prussia du-
calis.

eam quoque quomagus perspicua sit hac Polonia descriptio, hic obiter attingamus) præter Regiam Prussiam, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuania: Ab ortu Samogitia, ceteraq; Lithuania: A meridie verò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub iugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem re-

Prussiae ve-
tus diuisio.

gioni-

gionibus siue tractibus descripta: videlicet Po-
 mesaniensi, in quo est Marieburgum, Christi-
 burgum, Quixinum siue Marienruderum: Po-
 gesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Er-
 minio siue Varmieniensi, qui retinet etiam nunc in
 lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland
 vocatur: Natāgino, ubi est Balga, Brādembur-
 gum, Cruciburgum: Sambieniensi, in quo sunt mōs
 regi siue Kænixberga & Lochstete: Nadrauen-
 si, quo Tapelaunca, Insterburgū, & Vonsdorfia
 cōtinentur: Salauensi, in quo est Ragneta & La-
 bia: Sudino, qui & ipse nomen suū retinet, & ad
 aquilonem ortumq; æstiuum inter utrunq; Ha-
 bum & mare longē pminet: Bartheno, quo Ra-
 stenburgum, Barthesteinū, & Resla siue Reselia
 cōtinentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo
 Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudin^o
 tract^o fuit primarius, opibus & virib^o maximè
 pollēs, ita ut ad sex millia equitum, peditum etiā
 ingentem numerum cōficeret. Caterorum quili-
 bet minimū ter mille equites, peditū verò decem
 millia cōficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in
 vetusto quodā libro Germanica lingua scripto le-
 gimus. Caterū Culmensis tractus & Pomerania,

Russia Re-
gia, siue ru-
bra.

Polonia non Prussia partes fuere. Sed nos cetera
prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli
vocant, latere occidentali minori Polonia iun-
gitur. A septentrione Russiam albam, & Voly-
niam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque po-
pulum Ceculos, & nonnullam Moldaviae par-
tem attingit eo tractu terra, qui Pocuce appel-
latur. Nam cetera Moldavia siue Valachia,
qua Podolia quoque iungitur, magis est Orien-
talis Russiae. Continet Russia duas satrapias,
nempe Belsensem, quae ad Volyniam & Lithua-
niam vergit & eam, quae peculiariter Russica
& Leopoliensis dicitur, australem magis & ori-
entalem: Nisi quod Chelmenensis tractus eius non
exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsen-
sem prominet, & Polesiae finitimus est. Reliqu-
um autem orientale latus eiusdem Russiae, ac to-
tius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilo-
ne & Euro albae Russiae, à cetero ortu vastis cam-
pis Tataricis atque Turcicis, ut diximus, à
meridie verò Moldaviae continens: Totaque
una satrapia censetur, quam Podolicam vo-
cant. Olim Podolia & Russia tam ea, quae nunc
Poloniae pars est, quam ea, quae est in ditione
Lithuano-

Podolia.

Lithuanorum & Moschorum, suos habuit du- Russi duces
ces, quemadmodum luculentius ostendimus in
historia: Quorum stirps cum latè propagata es- Hist. Pol. lib. 3.
set, partim ipsa sese intestinis dissidijs atque ciui-
libus bellis confecit, partim à Polovucijs, qui Polovucij Goti
Goti fuisse videntur, ac Tataris extirpata, par-
tim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est
imperio, partim in nomen & ius de se ortorum
Moschorum transijt. Extant etiam nunc per-
multi, ducale nomen, sed plerique nudum prope-
modum & inane retinentes: Inter Polonos ve-
rò nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt
Polonię, quatenus hic eam descripsimus fines:
hę partes. Est autem regio tota ferè plana & a- Solum Po-
*prica, maximè quā ad occidentem solem & sep- lonicnm
tentrionem vergit, & quę penitus orientalis est quale.
Podolia, ac vel nomine ipso decliuitatem pre se Podolia
fert, vicinorū Moldavię, Rusię & Vngarię mō- vnde dicta.
tanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque
Russia, quo propius accedit ad fines Vngarię,
hoc magis montana est, & sylvestris. Quo lon-
gius autem inde recedit, eò lenius decliuus est, ma-
gisq; culta & meliore gleba. Tametsi in medi-
*tullio quoque Sendomiriensis satrapia aliqua**

ex parte leniter montosa seu verius cliuosa est. Prussia pleraque omnis excepta Marieburgenſi ſatrapia, qua ad Habum & mare vergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè diſtincta eſt. Itemq; pars nonnulla Cuiavia. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſſiam ab Vngaria dirimunt, ardui & ſylueſtres, non ignoti ſunt etiam veteribus Geographis & Hiſtoricis: & in his celebris eſt in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus: Alij Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellari, externis ignoti ſunt. In medietate verò minoris Polonia Lyſecius eſt, quaſi tu dicas caluum, ſive caluaſtrum, in quo monaſteriorum eſt S. Crucis nomine lignoq; celebre: & Vauelus, arce Craconiensi, quàm ſuo ipſius nomine nobilior, & is, in quo ſitum eſt Ci-enſtochouiense monaſterium, quem clarum latine Monachi, ni fallor, incolæ appellauere. Sylueſtris ſanè fuit ſuperioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eòne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an poſtea peſtium, bellorumq; in commodis eò redacta, non liquet. Sed Sigismundi ſenioris, filijq; eius Sigismundi Auguſti optimorum

Montes
Polon.

Vbertas.

rum & mitissimorum, sapientiumque regum studio diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neque enim ea penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiā propter saxosi, vel arenosi solis sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem ferè in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & pascuis optimæ. Ex his abietes, tilix, piceæ, quercus, apum alvearijs gravidæ sunt, materiamque ædificijs navium ac domorum, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebinthi, suppeditant. Quercus & fagietiam pastum uberè porcis ferisq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta subministrant. Tāta est enim vis frigoris in his regionibus interdū, ut radicit⁹ arescant

Sylvæ.

Frigoris &
gelu vis.

Hibernici arbores, & aqua ex editiori loco effusa, priusquam terram contigerit, in glaciem concrefcit, Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribusve mensibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac sextum usque glacie concreta, non modo peditibus, verum etiam equitibus & curribus ac plaustris, quamvis oneratis, multis simul longo spacio peruia & secura prae-bent itinera. Equidem quodam tempore ultima die mensis Martij Vistulam in Masovia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu transiui. Hac etiam praeterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in lacubus post initium Nouembris cæpta, durauit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen sunt non infrequentia, & fructuosa, ad Vistulam praesertim, & in suburbanis Cracouiensibus, Sendomiriensibus, Varsauiensibus, Torunensibus, Gdanensibus: Elbingensibus item, Fraumburgensibus, Veliscensibus & Bochnensibus, licet remotioribus à Vistula, totoque tractu submontano atque Sciriciensi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, persicorum

rum, cerasorum, & nucum bonitas & varietas
certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, Vinez.
quarum vna in minore Polonia esui quidem
non insuaues sunt, praesertim si aestas & autum-
nus temperiem suam seruent: sed vinum inde ex-
pressum acerbius, ubi defecatum est. Aliquan-
to suauius & copiosius exprimitur apud Crof-
nam Silesiae in finibus maioris Poloniae. Apud
Toruniam quoque in Prussia vineae coli cae-
pere non infeliciter, ut audio. Neque negat so-
lum Polonicum castaneas, mora, cotonea, ficus,
amigdalas, pepones, melopepones, herbas & flo-
res omnis generis, & alias hortenses Italiae deli-
tias, & palatinariumq; lanocinia, si adhibeatur
culture diligentior, & à gelu custodia. Nec me- Metalla.
talla fossiliaque desunt in montanis: plumbi qui-
dem intermixto argento apud Ilcussum, Slaui-
coniam, Chranouiam, & Nouagoram oppida
satrapiae Cracouiensis, & in finibus Silesiae: Ar-
genti vini apud Tustanum in Russia: Aeris &
Laſurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri
plurimis in locis syluestribus: Nitri apud Visli-
ciam & alibi: Salis apud Bochnam & Veliscam Salinae.
in satrapia Cracouiensi, & apud Haliciam, Co-
E lomeiam,

lomeiam, Solum (quod quidem à sale nomen habet) & alijs compluribus in locis Russia. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinæ vel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu verò Craconiensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, altè lateq; excavatis, & villas, templa, oppidaq; superadificata sustentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa liuidus est ferè, ac luto respersus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum verò despumatis sordibus candidissimum redditur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus reperiri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gal-
lorum, & aliorum animalium assimulate voces

in profundissimis specubus : idque mali & in-
commodi alicuius imminentis portentum vul-
gò habetur. In maiore quoque Polonia apud Pin-
 cum salinae sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in
 confinio Osuencimensis territorij & Scepusij a-
 qua salsa, unde salem coctum vidimus regi ex-
 hibitum. Salina tamen nulla sunt. Porro in de-
 sertis Podclie, & Boristheni vicinis locis lacus ^{Lacus fa-}
 est, cuius aqua sereno & ardente sole in solidum ^{lis in Podo-}
salem concrescit, ita ut homines cum iumentis
& curribus in eo, tanquam in glacie, versentur,
sectumq; in frusta arbitrato suo auehant. Quam
 primum autem pluit, soluitur illa glacies non si-
 ne periculo insistentium. Apud Biezzum verò
 siue Beciam oppidum in submontana regione,
 vitreolum effodi, ac in viridem lapideamq; du- ^{Vitreolū}
 ritiem decoqui nupercepit : Copperuasser,
 hoc est, aris aquam Germani, & nostrates
 item appellant. Antiquitus autem id con-
 ficitur ad aris metalla in Scepusio. Mar-
 mor quoque & alabaster quibusdam locis
 effodiuntur. Est in maiore Polonia prope
 Sremum oppidum collis, ubi (res incredibi-
 lis, sed à multis confirmatur) ollæ, amphoræ, ^{Ollæ spon-}
^{te nascen-}

11 *cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durefcunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Prusiam alluente colligitur suc-*

Succinum. cinum (Ambram etiam externi vocant) Quod fluctibus appulsum ad litora, homines nudi obuiam euntes paruis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durefcit, tornoq, ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pissia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin& in editioribus locis fossa altius humo fertur inueniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & guma arboris, an quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est sane leue & pellucidum: Estque fuluum & candidum: Candido maius precium. Ferunt, si incendatur, odore eius venenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturæ, vel fortuitis casibus inclusa. Aquis irrigua est pleraq, omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non multos

multos habet: Præcipui sunt Vistula, Dona ^{ici-}
us, Sanus, Vieper quasi quis dicat Porcū, Varta,
Notessius, Nester, Prutus, Bugus, Bobus siue
Bogus, Pripetius, Narua, Dreuancia. Nam O- Odra.
dra, in confinio Morauix & Silesix existens, &
per hanc secundum Polonix limitem, perque
Marchiam ac Pomeraniam ulteriolem perme-
ans, infra Scecinum in Venedicum sinum decur-
rit. Olim intra fines Polonix tum oriebatur, tum
decurrerebat. Nieper Russiam albam, eiq; confi-
nem Podoliam alluens, longo tractu in pontum
Euxinum apud Ociacouiam munitiorem Ta-
taricam sese exonerat, ortus in Moschouia. Bo-
risthenes is est veteribus Græcis & Latinis, om-
nium scriptorum consensu, præter Bernardum
Napouium. Qui similitudine nominis, ut credi-
bile est, adductus, Boristhenem vult esse Berezi- Berezina.
nam: qui in Nieprum ab æstiuo occasu influit,
minor eo & ignobilior. Vistula in Cessinensi ora Vistula.
è Sarmaticis montibus exoriens, versus æsti-
uum occasum & septentrionem primum, mox
versus orientem aliquantisper, deinde à Sendo-
miria versus septentrionem rursus per mino-
rem Poloniam decurrit. A Varſauia verò rur-

*sus ad occasum æquinoctialem, & mox astium
 flexus, Masouiam interluit: Dobrinumq; à
 reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Prusie fi-
 nes attigit, in septentrionem reflexus, deinceps
 mediam eam diuidit. Supra Marieburgum au-
 tem in duos alueos præaltis aggeribus obiectis se-
 ctus, insulam insignem & fertilem, quam Zula-
 nam maiorem vocant nostri, efficit, & nomen
 amittit. Ac sinister quidem alueus, qui maior est
 Leniuuca, dexter verò Nogatus vocatur: Quo-
 rum hic in Habum lacum tribus ostijs, ille verò
 duobus partim in eundem Habum, partim in
 mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis
 quidem gradu 41. latitudinis verò 54. Fontes
 autem Vistula sunt longitudinis itidem 41. gra-
 du, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem am-
 plius centum milliarium Polonicorum spacio
 Vistula, Solam, Premsam, Scauam, Donaieci-
 um, Vislocam Ropa auctam, Nidam, Sanum,
 Vieprum, Pilciam receptis Dreuicia & Volbo-
 ria, Bsuram, Naruam cum Bugo, Dreuanci-
 am, Berdam, Ossam, & Motlauiam minora
 flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam,
 Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam,
 Varfa-*

Flumina
 Vistulam
 in fluentia.

Vrbes op-
 pida & ar-
 ces ad Vi-
 stulam sitæ.

Varsauiam, Ploſcum, Vladislauiam, Toruni-
am, Culmam, Grudentum, Quiſinum, No-
uum, Gneuum ſive Meuam, Marieburgum,
Derſauiam, & Gdanum vrbes & oppida non
ignobilia praterfluit. Arces item Lipoueciam,
Nepolomice, Corcinum Zauichoſtum, Cer-
uenſcum, Monafterium, Zacrocinum, Viſſe-
*gradum, Sochacioniam, Dobrinum, Bobro-
 unicos, Racianum, Sluſouiam, Dybouiam,*
Nieſſouiam, Starigradum, ſive Althauſum, &
Suece, & adherentes eis vicos alluit. Donaieci- Donaieci.
us (quod nomen paruum Danubium ſignificat)
ex eiſdem Sarmaticis iugis non longè à Viſtula
fontibus paulò orientaliſior exortus, per Scepufi-
um & Submontanum tractum decurrit, Sor-
ſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arces
& Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, Poprutus.
praterlapſus, non longè ab Opatouecio vico Vi-
ſtula miſcetur. Sanus è Bieſciadis iugis longitu-
dinis gradus 44. latitudinis 48. minuto 30.
naſcens, & verſus ſeptentrionem & occa-
ſum aſtium profluens, poſteaquam Lieſcum,
Sobenum, Sanocum, Broſouiam, Præmiſ-
ſiam, Radimnum, Iaroſlauiam, Lezeiſ-
E 4 cum,

Lezeistum, Russiæ arces & oppida prætergres-
 sus est, Vislocumq; alium à Visloca, & viarum
 minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam
 oppidum longitud. grad. 44. ferè, latitud. 50. mi-
 nuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cro-
 molouiam satrapix Cracouiensis oppidum or-
 tus, longitudinis gradu 40. min. 50. latitudinis
 gradu 50. min. 30. per Siradiensem satrapiam, &
 maiorem Poloniam versus occasum æstiuum fe-
 rè decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mesto-
 uiam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum,
 Coninum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Pos-
 naniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Vv-
 roncos, Siracouiam, Meżichodum oppida & vi-
 cos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam
veteris Marchie præterfluens, Nyrumq; Vv-
 resniam, Velinam, Prosniam, Ofram, & No-
 tessium minores fluuios excipiens: Et apud Co-
strinum oppidum in Odram è Silesia occurren-
tem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut.
 50. Notessius verò apud Crusuiciam Cuiavia
 oppidum è Goplo lacu existens, & ipse per maio-
 rem Poloniam versus occasum hibernum me-
 ans, Pacossum ambit, Labissinum, Naclum, Pi-
 lam

Varta.

Warte.

Cuiavia

Notessius.

lam, Vſce, Drenumq; arces & oppida præterla-
 bitur. Neſter, quem Tyram veteribus vocari ^{Neſter ſive}
 volunt, in Ruſſia è Sarmaticis iugis non longè à ^{Tyras,}
 Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus
 Aquilonem profluit, deinde ad ortum conuer-
 ſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, ali-
 um à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſci-
 am, & Moraquam ignobiliora flumina abſor-
 bet, & Zidacioniam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cer-
 nonum, Chocimum Valachia, & alia quædam
 oppida præter lapſus, infra Pocuce Podoliam à
 Valachia longo ſpacio diuidit: Ad extremũ de-
 flexo nonnihil in meridiem alueo, ſuper Bialo-
 grodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ
 & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum,
 ſive continentem ei Obidouum lacum influit
 longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. Bugus ^{Bugus:}
 in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, lon-
 gitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & primum
 in occaſum, mox in Septentrionem ſecundum
 occidentale latus Volynia tendens, poſtremo ad
 occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum (re-
 ceptis Rata, & Muchauecio flumijs) emenſus
 eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodlum, Lubom-
 F liam

liam Russica, Brestequæ, Iancuiam, Drohici-
num, Polessensia, & Cameneciam Masouiti-
cam oppida prætergressus est, apud Serocium vi-
cum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40.

Narua ve-
nenosis
carens.

Narua a septentrione & ortu estiuo è Lithua-
nia profluente agrè miscetur, nigrorem suum re-
tinens aliquamdiu: Nec multo inferius victor
Narua apud Nouid-uorum oppidum Vistu-
lam subit. Est autem peculiaris Narua natu-
ra, sicut & Dlugossus annotauit, quod non fert
venenosa animalia, usque adeò, ut serpentes,
qui nauibus Bugo delatis adhaferint, edito sibilo
refugiant, cum primum aquam eius fluminis at-

Pripetius.

tigerint. Pripetius in Chelmensi tractu è palude
non longe à Lubomlia existens longitud. gradus
47. latitud. 50. præter occiduum & septentrio-
nale latus Volymia diuersus à Bugo per Russiam
albam longo spacio versus Orientem solem pro-
greditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro,
Turo, Slucio, Suislocio grandibus flumijs au-
ctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kioni-
am subit, longitud. grad. 51. latitud. 53. ferè. Bo-
hus autè, siue Bogus è palude ortus in finibus Po-
dolia long. grad. 49. latitud. 49. min. 30. itidè per

Bogus.

Russi-

*Ruſſiã albã meridionalior longo terrarũ tractu
 ad ortũ tendit: ad extremũ deflexo in meridiem
 curſu, & ipſe in Borifthenem non longe ab oſtijs
 eius long. grad. 55. lat. 48. ſeſe exonerat. Prutus* Prutus.
*ẽ iugo montium Sarmaticorum long. grad. 46.
 minut. 50. latitud. 47. minut. 30. verſus aquilo-
 nem in Pocuce delapſus, & Colomeiam Sniati-
 numq; præterlapſus, inde per Valachiam ſive
 Moldaviã primum orientalis, deinde australis
 verſus Bulgariã in Danubiũ decurrit, long. gra.
 52. lat. 45. ferè. In Pruſſia verò Alla ſive Alna,*
& Paſſaria, non longis inter ſe ſpatijs orti, ver- Paſſaria.
*ſus ſeptentrionẽ Auunt: Et Paſſaria quidem in-
 fra Olſtinecium, ſive Hochſteinum (ut vocant
 Germani) ducale oppidum exiſtens, Morango,
 Liſtadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis
 præteritis, Habum lacum ſubit, long. gradu 42.
 min. 30. latitud. 54. Alla verò ſupra Alleſteinum*
S. Collegij Varmiẽſis arcẽ & oppidũ, cui etiam Alla.
*nomen dedit, oriens, præteritis Vartember-
 ga, Guteſtadia, Heilsberga, ſive Allesberga
 Varmiẽſibus, & Bartheſteino, Sipelbeino,
 Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis,
 apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per* Prægola.

ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum
 coinfra Kœnixbergam, hoc est, Regium mon-
 tem, urbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habo

Dreuantia. lacu recipitur. Dreuantia verò non ita longo ab

ijs intervallo oriens, diversoque meatu versus
 Austrum fluens supra Toruniam à Vistula
 excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc suffici-
 ant. Lacubus piscosis in primis abundat Prussia.

Lacus
 Habus.

In his nominatissimus est Habus, cuius modo
 mentionem fecimus: quem etiam recens mare

vulgò vocant. Ad quindecim milliaria in longi-
 tudinem inter Gdanum & Regium montem

urbes secundum mare patens, & ab eo angusta
 insula, quæ Neringa appellatur, disiunctus: In
 latitudinem verò duo milliaria plus minus. Ac

Elbingam quidem urbem non longo spacio ad-
 spicit, eiq; portum efficit; eiusdem nominis flu-
 mine nauigabili influente. Tolkemitam verò,

Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in mo-
 dum arcis munita impendet) Balgam, Brande-
 burgum, & Fisshausum oppida & arces alluit,

receptisque, ut dixi, Vistula & Pragola, & ali-
 is minoribus fluminibus, apud Lochstete arcem
 mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus al-

ter

Lacus
 Dreuantia
 Neringa
 Insula.

Fraumbergam
 Balgam

ter est eodem nomine, cognomento *Curonienſis*, Habus Cu-
ronienſis.
in *Pruſſia* ducali, in quo ſunt oſtia *Nemenis* flu-

uij (*Memelam* vocant Germani) per *Lithua-*
niam deſluentis. Inter hos duos *Habos* & mare
peninſula eſt, quæ & ipſa *Neringa*, ſed *Curoni-*
enſis appellatur, arces & oppida continens. Se-
cundum hos eſt *Druſnus* ſive *Drauſenus* lacus
in *Marieburgenſi* ſatrapia, unde *Elbinga* flu-
men profluit: *Partecinus* *Lubnus*, *Reuſina*, &

Elbinga
flumen.

Viecininus in *Culmenſi*: In *Pomeranica* verò
Stuor & *onagaci*, quaſi quis ſtratum vel factum
aggerem dicat, inter *Choiniciam*, *Slochouiam*,
ac *Tucholiam* oppida, ſeptem milliarium ſpacio
longus, quinque latus: Vnde *Berda* fluius pro-
fluens, per *Crempſcum*, *Lubonum*, & *Charſico-*
uum minores lacus in *Viſtulam* inſluit infra
Bydgostiam. Nec ignobiliores hiſ ſunt *Uſdice*,
Lubſcus, & *Oſiecinus* in eodem tractu. Alij mi-
nores. Sunt & in *Varmiienſi* ditione non pauci.

Varmiien-
ſis lacus.

Præcipui verò *Dadaius*, *Zainus*, *Vadangus*,
Piſſia, *Blanke*, quaſi albus, *Sinſer*, *Lingenauſ*,
Lemanglus, *Ellingus*, *Plaucicus*, *Vulpingus*,
Clebergus, *Coſnicus*, *Obelus*, *Marangus*, & alij
complures. Sunt & in ducali *Pruſſia* multi &

grandes, quos ommittimus. Habet & maior Polonia & Cuiavia nonnullos, piscososque. In

Goplus.

quibus Goplus princeps est, quinque milliaria patens in longum, semis in latum: Secundum hunc sunt Blendnus, Pouizus, Slesinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Voniesca, Lomunice, Pcieuus, Lubstouus, Drauiscus, Noblun, Turlangus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnesnensis basilica initio condita fuisse, indeque propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiavia verò Tur, Lancus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Po-

Piscinæ.

lonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuq; factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè & Chelmenensis tractus. Equibus Biale, hoc est,

Biale lacus.

Albus, per antiphrasim sic dictus, prater eundem non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscus reddit lauantes: Pisces autem pinguis-

Blüye

simos profert, qui brasni, à nostratibus au-

tem

tem Clesci vocantur. Est & in Belsensilacus

Crinice, non amplius, verum profundus. De quo ^{Crinice.}

illud memorabile annotavit item Dlugof-
sus, quod certis temporibus altero vel ter-
tio quoque anno cum mugitu fluctus attol-
lens exhauritur prope ad fundum usque, aquis
vicini montis cavernas subeuntibus: Atque

ibitunc facile prahenduntur pisces in aqua va- ^{Piscationes}
dabili. Post dies aliquot ea refluit. In cate- ^{hyerna.}

ris lacubus, atque etiam in maioribus piscinis

& fluminibus hiberno tempore commodiores ^{Piscatio}
ferè sunt piscationes, quam estate, pertusa certis ^{in glacie.}

interuallis glacie, retique per maius foramen

in aquam immisso: quod longis funibus ad per-

ticas alligatis hominum equorumve opera lon-

go spacio in diuersum tractum, coeuntibus rur-

sus piscatoribus alio foramine piscibus refer-

tum extrahitur. Sunt autem eadem genera

piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim ^{Piscium}

sunt lupi, siue lucei, prasmi, percæ, rhom- ^{genera.}

bi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Ca- ^{Caras}

rasios dicimus) sumi, sendacij, cirta, siue certa, à

delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sorti-

ta, tinea, anguilla, ruboculi, carpones, quos re-

Pisces flu-
uiales.

ginas vocāt Itali, Latini Cyprinos, quemadmo-
dum vult Ioannes Dubravius Olomucensis E-
piscopus. Tamen si minus frequentes hi sunt in
lacubus, quā in piscinis: In quas paruuli tan-
quam in viuaria studiose includuntur. Ferunt
etiam lacus nonnulli eos, quos suluižas & siela-
nas nostrates, Germani Marenas vocant. Piscis
est dulcis & sapidus, aleci similis: Fluviiatiles ve-
rō sunt cum iisdem ferē omnes, tum delicati in-
primis, truta, barbo siue mullus (Paruenam vo-
cant) fundulus, oculata, quæ lampreda quoque
dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissi-
mum est in delicijs, à nostratibus Mientus vo-
catur: Itemque Lipien, sliž, beržana, vcleia, ias-
dež, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis à nostra
tibus appellatur: quibus latina nomina dare nō
habemus. Quaquam quid vetat Alberti Mag-
ni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res per-
secuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus
ad latinum sonum cōformatis appellare? Quod
in superioribus quoque nonnullis factum est.
Cancris & anguillis abundat inprimis Nida
fluvius. Anguillis etiam & Stintis Habus, &
alii nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus
non

non admodum abundat ea regio. Nobiles autem
 præcipuè sunt haleces, quos haringas Germani
 vocant, quorum sale conditorum maximus est
 vulgò usus in tota Polonia, atque adeò in Lith-
 uania quoque, Boëmia, Silesia, Moravia & Un-
 garia. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia
 pauciprehenduntur: A Cymbrica autem Cher-
 soneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico
 plurimi & optimi nauibus eò importantur. Po-
 muchla non desunt, neque passerres. Salmonem
 siue esocem, & sturionem inter marinòs ne, an
 fluuiatiles numerem, nescio, Vtrobique quidem
 prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum
 certis temporibus enatant, transilientes obstacu-
 la. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis ca-
 piuntur. Tanto sunt autem suauiores, quanto
 longius à mari & Habo recesserint. Quin v-
 niuersè pisces ij, qui in fluijs iuxta ac lacubus
 & mari victitant, sapidiore sunt in fluijs,
 quàm in mari vel lacubus capti. Non est hic
 prater eunda quarundam aquarum non vulga-
 ris natura. Est in Scepusio riuus ex arduis mon-
 tibus profluens, cuius gutta in lapideam durici-
 em concresecunt, ita ut ex ijs sponte existant ful-

Salmones
& Sturio-
nes.

Aquarum
mira natu-
ra.

Thermæ.

Fera.

Bifons siue
Zabr.

cra sustentantia canales, quibus riuus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Polonia scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & iumentorum curantur, Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus. E ferarum animantium genere fert hac regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorū quoque alicubi: Ceruorum etiam, & aprorū, & urforum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorū venationibus. Et horum autem, & Onagrorum atque Bisontium Prussia ducalis, eiq; suuima Masouia ferax est & in primis Podolia: ubi agminatim in campis nō modo hæ fera, verum etiā ferie equi pascuntur. Est autem bisons pragrandis, verum perniciosissima fera, magnis & introrsus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem iactat, & arbores mediocri crassitudine euertit.

uertit. Magnitudinis eius illud quoque est argumētum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt cōsidere. Habet villosum & hispidū corium, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorū, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu Zambrū vocāt nostrates: Imo & Graci recentiores: Onager verò los appellatur. Alcē hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alij ex veteribus. Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas capite cornuto: Cuius ungula posteriorum crurum, si Autumnii initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali praesertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca Vngaria finitima. Cæterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidē ferarum carnes apte sunt humano esui: Cultui verò pelles subministrant panthera, siue is est lupus ceruarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis vëtre & pedibus: quae partes maxime in preciosis sūt. Martes, siue Mardures, quas cunas dici

Onager &
Alce Loq.

Vrus siue
Thur.

Panthera.

Castor.

mus, vulpes, lupi, Rosomaci, Lutra item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, cauda etiam inter delicatos, cibos, & propiscibus habentur, reliqua carne inutili prope modum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs super alias distinctum, ac secundum incrementum aquae domicilium mutat, ita ut cauda natante, reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispida, sed mollem: unde fimbriae sunt exornandis vestibus hibernis & pileis. Vrsorum quoque vola cum digitis esitantur: pelles etiam stragula vestis usum praebeant. Quin & amicare his famulos coeperunt ij, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in caavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quae & ipsae ad vestitum & pallia foeminarum expetuntur. Cræcicos vulgò vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania propter vastitatem syluestrem. De bison-tium venatione scire opere precium est, quòd in campis

Bisontium
venatio.

campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in girum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium fere æd equitantes, iaculantur, citatisque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius. Quæ illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis verò ij deprehensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiã quàm singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principi & magnatibus ac fæminis cauea siue tabulato editori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore, admissuq; canum fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latentè, ut cuique maximè appropinquaret, venabulo petitur efferataq; ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quàm ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incum-

bit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim semel adactū in praecordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores moribus adiuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maxime efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Lingua eius contactus vitatur, qua lōgius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremā vestis eius orā contingat. Est enim ea scabra. Vrsi verò, quamvis pregrandes, etiam viui capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesq; feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut se commouere nequeat, & auehitur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculū, & urbanam vel campestem venationem emittitur. Sic autē colligatur, ut uno tractu funis ex arca promi-

Vrsorum
venatio.

prominentis solvatur. Vidimus aliquādo in spectaculo equulum, & quidē castratum, cum Urso prægrandi commissum. Qui ex intervallo accurrens obverso tergo calcibus vrsū petebat & refugiebat, vrsō ad stipitem, laxiore tamē fune alligato, Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis & mulis caret. Aliunde ij nonnunquam adducuntur, sed non durāt. Ouium itē & caprarū ferax est: Auiū quoque magnam habet copiā. Præter altilis autē, nempe gallos gallinaeos, domesticos iuxta ac Indicōs, (qui nuper a deo inuecti sunt) anseres, anates, & columbas, in delitijs hæ sunt: Pygargus, quem quidam Bistardam vocāt, eò quod tardior sit propter molle corporis, & vix à terra euolet, pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus siue starnus, & quæ Cietrzevu & Cieciorca, & Glussetz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces aquilas, falcoēs, accipitres, miluios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorū quoq; auicularū aptarū esui ingēs est copia. In his nobilis in primis ea, quæ in solis ferè locuiciensibus campis cum nive existit ac disparet,

Animalia
domestica.

Aues.

auicula, passere non multo maior: quàm à niue
Sniegula. Sniegulam vocamus. Turdus varior est, itemq;
Pardua, Pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo,
quando latinum non habemus. Auis est sylue-
stris, gallina non multo minor, in campis Russi-
cis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturni-
ces Russicæ. cæ virentibus pedibus, quarum esus spasmodum
inducit. Ex auibus maiores atque teneriores
sub hyemis initium gregatim auolant, verèq;
Auiculæ rediunt. nouo redeunt: Nonnulla minores, velut hirun-
dines & Cypseli, implicitis inter se pedibus & a-
lis conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sese
immergunt, ac vere nouo emergunt, & expli-
cantes sese euolant. Hiberno quidem tempore re-
tibus extracta à piscantibus sine ullo sensu &
motu, & ad ignem admota, vel in hypocaustis
calidis posita renouiscunt, & euolant, sed statim
lesæ frigore, vel ignis calore atque vapore inso-
lito emoriuntur. Cetera hyemis tolerantiores,
in syluis, vel circum domos & villas vitam de-
gunt. Nec plura nunc de situ, ubertate & omni
descriptione Polonia. Genti Polonæ sicut origi-
nem, ita & linguam communem esse cum Boë-
mis, Russis, Moschis, Creatis, Morauis, Silesijs,
Cassu-

Cassubiis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Ilyris, & uniuerso nomine Slauico seu Venedico alibi exposuimus. Tamen si dialectis ea tam varia est, ut H. flo. Pol. lib. 1.
nonnulli ex his populis ægrè & vix se inuicem intelligant. Ceterum ab aliis omnibus linguis ea prorsus diuersa est: Nisi quod multa instrumentorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis mutuata est. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi sparsim in urbibus habitantes, verùm oppida penè tota & pagi Germani: ex linguz. vsus.
pleni vtentium lingua Germanica in Submontana regione, eiq; finitimis Russiæ & Scepussio, itemque in extrema ora maioris Poloniæ, deductis eò, sicut & in Silesiam & in Prussiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendij sui causa subinde immigrantibus. Quin & equestres quedam familie antiquitus è Germania ducunt originem. Cui rei argumento sunt stemmata siue insignia, & eorum nomina. Sed iam ij, atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transierunt.

Latine lin-
guæ usus.

runt. Libenter autem & Poloni propter mul-
tum usum & cōmercia cum Germanis condif-
cunt linguam Germanicam. Libentius etiam
Latinā, propter sacrorum ritus & sacerdotia,
scribendiq; usum, qui vulgatissimus fuit anti-
quitus hac lingua cum in priuatis scripturis &
epistolis, tū in actis publicis, ac diplomatibus, mā-
datis, edictis, decretisq; principum, & omnium
iudicum & magistratuum. Estq; etiam nunc, ali-
quanto tamen minus, in usu. Nostrās enim lin-
gua neq; tam copiosa est, quā alia, neq; scriptu le-
ctūq; facilis. Sed Prusſiā incolæ, cum maxima ex
parte Germani, aut e Germanis oriundi sint, in
cōscribendis actis iudiciorum Germanica lin-
gua magis utuntur vulgō, mixtim Polonica &
Germanica loquentes. Prisci Prusſi, quorum per-
tenuēs adhuc extant reliquiæ, peculiarem ha-
buerunt habentq; ab utraq; penitus diuersam.
In Ruſſia, meridionali præsertim, iam fere vsi-
tator est Polonica dialectus, quā vernacula,
ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polo-
nis propter vbertatem soli & militiam aduer-
sus Tataros libenter ibi figentibus domicilia.
Sunt etiam in Ruſſia Podoliaq; Armeni, merca-
turam

Armeni.

turam exercentes: Hebraei verò longè frequen-^{Hebraei}
tiores, etiam in cetera Polonia, prater Prussia,
sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua
lingua vtuntur: sed & Polonica, vel Russica: He-
braei verò passim & Germanica. Penetrarunt &
Itali mercatores atq; opifices in vrbes primari-
as nostra ferè memoria: Estque nonnullus eius
linguae vsus etiã apud Polonos elegantiores. Li-
benter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis
autem & vicis potissimum, atq; etiam oppidis
gens Polona antiquitus habitat: quibus ferè ca-^{Habitandi}
stellae & arces adiunctae sunt, dominorum & pra-^{ratio.}
feكتورum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas
non multas habet. Princeps est Cracouia in mi-^{Vrbs}
nore Polonia, regum & regni domicilium: Quae^{Cracouia.}
cum aedificiorum priuatorum iuxta ac publico-
rum splendore atq; munitione, tum rerum omni-
um ad victum cultumq; corporis pertinentium,
& mercium exoticarum copia, emporio, magnis
ad vitã degendã commoditatibus, hominumq;
frequentia, ciuilitate, & elegantia facile pri-
 mum locum obtinet, & cum clavis Germania
Italiaq; urbibus certat. Germanis autem mer-
catoribus abundat antiquitus. Neq; caret Italis.

Habet opportunitatem *Vistula* fluuij, quo pisces, ligna, & omnis adificiorum materia, & alia quaedam è vicina *Silesia* importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in *Prusiam* deportantur, & inde merces exotica reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum vinariis piscium & pradiis culta, ac temperie cœli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem *Cazimiria*, ponte ligneo iuncta interlabente *Vistula*. Est tamen intermedius urbi & pon-

Cazimiria.

Stradomia ti continens viculus, cui nomen est *Stradomia*.

Rudaua.

Quem flexus *Vistulae* tria latera ambientis, & influentis in eum *Rudaua* occursum facit insulam. A septentrione verò pomeriis urbis continens est *Cleparia*, non tamen cincta mœnibus,

Cleparia.

ut est *Cazimiria*. Habet & arcem per amplam *Cracovia*, à latere *Australi* in colle seu rupe, *Vistula* & *Stradomie* imminentem, mœnibus turribusq; munitam, & magnificis regia ac basilicæ, in qua sedes est *Episcopi*, duorumq; prater ea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum adificiis exornatam. Regiam quidem *Sigismundus* rex senior nostra memoria in eam, qua nunc
visitur

visitur, formam, amplitudinem & splendorem
 redegit. Habet Academiam quoque omnium Academia
Cracouien.
 disciplinarum atque doctrinæ studiis & profes-
 sione florentem. Olim tamen, quàm nunc hone-
 stis disciplinis, & frequentia præceptorum iux-
 ta ac studiosorum florentiorem, cum principes
 viri ornamentis patriæ magis fauerent ac stu-
 derent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel Lut. Papianus
guel. Luth.
 ferro Turcico diuexata, & fermè subactæ essent
 gentes finitimæ. Sita est autem vrbs ea non pro-
 cul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitu-
 dinis quidem gradu 42. latitudinis verò 50. Se-
 cundum hanc sunt haud ignobilia oppida in ea-
 dem minore Polonia ac diœcesi Cracouiensi,
 Lublinum, tricesimo sexto milliario versus or- Lublinum.
 tum æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. am-
 plius 51. gradu. non spaciosum quidem, sed benè
 ex ædificatum, & externarum gentium Chri-
 stianarum iuxta ac barbararum, emporio nobile:
 Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Bieł-
 żum siue Becia, Vislicia, Ilcussum & Osuenci-
 mum in Silesia. In maiore Polonia Posenia
 vrbs est, æmula Cracouia, quinquaginta millia-
 riis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39.

lat. verò 52. min. 30. itidem cōmercijs & emporio Germanorum exculta. Quae & ipsa Academia, opera & sumptibus Ioannis Lubrātij episcopi nostra atate fundatā, sed à successoribus eius neglectā habet. Nunc tamē ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemq; episcopi cum oppidis Srodca & Valisseuo, interlabente Varta flumine disunctā. Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaq; nobilis, vusshouua, quā Freistadiam Germani vocant, Costenum, & Slupcia episcopi. In Leopolis. Russia Leopoli longitud. grad. ferè 46. latitud. 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegantia & humanitate florens, ac sedc alterius Archiepiscopi, & duorum episcoporum, nempe Armenici atq; Russici non ignobilis. Sunt etiam oppida Premislia & Crosna: Quorum Premislia arce munita, & duobus episcopis, latino siue catholico, & Russico cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tataricasque excursiones,

catho-

Adam Conarius episcopus Polonanus.

catholici Episcopi cathedra Crasnostauia trans-
 lata est. In Podolia Camenecia est, ^{Camenecia} vrbs cum
 arce, natura loci manuq; permunita, triginta
 milliarijs bene longis distans, à Leopoli versus
 ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè
 latitudinis verò 48. minut. 30. Habetque & ip-
 sa suum Episcopum. In Masouia Varfauia est ^{Varfauia.}
 longitud. 43. lat 52. grad. & minut. 20. pari ferè
 spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Craco-
 uia & Posnania. Deindè Ploscum basilica nobile ^{Ploscum.}
 & episcopo, eiusque episcopi oppidum Pultouia
 cum arce, & Lomza. In Cuiavia sunt, Breste, &
 Vladislauia sedes & oppidum episcopi, cum arce, <sup>Vladisla-
uia.</sup>
 quam Stanislaus Carnconius Episcopus nuper
 splendidiorē, & magis habitabilem reddidit.
 In Prussia verò Gdanum siue Dantiscum, octo- <sup>Gdanum
siue Danti-
tiscum.</sup>
 gesimo fermè à Cracouia milliaro, à Posnania
 verò quadragesimo, à mari uno fermè: longitud.
 quidem gradu 41. minut. 30. lat. verò 54. minut.
 20. vrbs est è tribus oppidis coagmentata, portu,
 naualibus, & horreis nobilis: copia & varietate
 mercimoniorum partim maritimorum ex toto
 occidente & septentrione, partim terrestri-
 um ex diuersis mundi partibus, & flumiatili-
 um,

Torunia.

um, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate abundans: munitione firma, civium & conucnarum industria ac diligentia culta. Quæ anno superiori, dum opus hoc primum editur rebellis facta, virtute & dexteritate fortissimi prudentissimiq; regis Stephani post insignem cladem & diuturnam obsidionem clementer in deditionem redacta est. Gdanop proxima dignitate nunc est Torunia, viginti quatuor milliariis

Culma.

intorsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41. lat. 32. duobusq; oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere. Quod ipsa itidem

Ius Culmen
sc.

Culme prius usu venerat: Quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Prussia, atque etiam Masovia pleraque ius peteret: Quod inde etiam nunc Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumque superiori tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret episcopo: qui inde nomen habet. Tametsi cathedra

eius

eius est in oppido Culmesea, uno milliario inde
 distante. Elbinga etiam Prusiae urbs est gemina, ^{Elbinga.}
 permunita & copiosa: nisi quod eius quoque lu-
 minibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte
 Gdanum, ab altera Regius mons siue Kœnix- <sup>Regius
mons, siue
Kœnixber-
ga.</sup>
 berga, vicina, & maiore commoditate portuum
 copiosae urbes. Est autem Regius mons, ducalis
 Prusiae caput, tribus oppidis & arce magnifica,
 nostraque memoria etiam basilica & sede Epis-
 copi Sambiensis insignis: terrestri quidem itine-
 re decem octo milliarium, per Habum vero ali-
 quanto minore intervallo à Gdano distans, long.
 gradu 43. latitud. 54. minut. 50. Pragola flumen
 oppida interfecat, & uno fermè milliario infra
 ea in Habum influit. Minoribus item oppidis
 frequens est admodum utraque Prusiae, & qui-
 dem nec incultis, nec immunitis. In regia, pri-
 marium est Marieburgum, cum ipsum per se <sup>Mariebur-
gum.</sup>
 incensibus turribusque permunitum, tum arce
 amplissima & munitissima nobile, situm ad No-
 gatum brachium Vistulae, sexto ab urbe Gdano
 milliario: Propter adiacētis autem insulae, cuius
 mentionem supra fecimus, ubertatem glebae, pa-
 gorumque frequentiam & cultum, copiosum &

frequens. Ea verò infula in palustri olim restag-
nantis Vistula solo operibus & praealti ac firmi
aggeris obiecta ad utrunq; fluminis brachium
effecta, magno hominum labore non sine pericu-
lo ab inundatione defensatur. Maior ea voca-

Minor. tur. Minor autem appellatur, continens ei ad
occidentale Lenivuca latus, & ad Motlauiam
Gdanumq; pertinens planicies: & ipsa palustris
olim. Nunc autem fossarum ductibus exculta &
facta compascua. Marieburgo non multum ul-

Heilsberga la re cedit Allesberga, siue Heilsberga, episcopi
Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra
Fraumberga. Fraumbergam est, quemadmodum superius at-
Brunsberga. tigimus. Initio verò, Brunsberga ea fuit collo-
ga. cata. Quod ipsum quoque oppidum geminum,
permunitum, frequens & copiosum est, ita ut
inter primarias urbes Prussiae numerari queat.

Stanislaus Quam nuper vir ampliss. Stanislaus Hosius, S.
Hosius R. E. Cardinalis & Varmiensis Episcopus una
Cardinalis. cum sacro eius ipsius Ecclesiae collegio studijs lite-
rarum atque doctrina nobiliorem reddidit, no-
bis adiutoribus, & in religione catholica conser-
uat, collegio religioso eorum hominum, qui de so-
cietate Iesu^{um} vocatur, in ea collocato. His oppidis

Oppida
Pruss.

non

non multum cedunt *Gutestadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vartemberga, Seburgum* in eodem tractu ac diœcesi *Varmiensis*. Siue Reslia.
*In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta siue Starigrodū, Nouum, Gneuū, Dersauia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentū, Lubania, Raſinum, & inter hac interiectū ducale, Quiſinum, quod Germani Marieuerder vocant, non ita pridem sedes Pomesaniensis episcopi: Cuius diœcesis insulam quoque maiorem, & Stumense territorium completebatur. Nunc ea caret episcopo. Hac omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & ferè arces validas & benè exadificatas, sed vetustas, adiunctas habent. In cetera quoq; Polonia non infrequētia sunt oppida (aut si vicos appellare malumus) pleraq; sine vllis mœnibus, nec nisi ligneis ædificijs, præter templa & castella, siue arces adiunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adiunctis oppidis: *Melstinum, Tencinum, Landis corona, Ogrodenecia, Lipouecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben, Ocecium, Viſnice. Sunt & monasteria admunitionem pariter & commoditatem* Pomesaniensis episcopa.*

Arces Pol.

Monasteria.

habitorum ex ædificata, & vicis pagis ve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescense, Stananticense, Copriunicense siue Pociunicense, Lyssecense, Cienstochouiense, Vitouiense, Suleouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Seccechouiense, Vangrouecense: & Sarnouicense, Pelplinense, Oliuense, Zucouiense in Prussia.

Pagi.

Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimum, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his casæ sunt lignæ vel luteæ, humiles, pleraque omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus incultè habitant: Oppidani vero cultius etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis: Quæ tamen pleræque stramentis te-

Urbes quales.

ctæ sunt: nonnulla lateritijs tegulis. Urbes longè sunt cultiores, nisi quòd habent domos angustiores. Cætera vero Polonia urbes primaria laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus

quibus cum Germani mercatores superiori a-
 te lateribus & lapidibus elegantius edificare cœ-
 pissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenen-
 tur, illosque superare contendunt: Nec in urbi-
 bus modo, sed etiam in villis lautius habitare
 student, Italarum ferè opificum opera & indu-
 stria. Hypocaustorum permagnus est usus ma-
 iore parte anni in tota Polonia, præter Cassubi-
 am, & Prussia partem quandam: ubi agre-
 stes per hibernum tempus accenso in medio do-
 micilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac ceteris
 animalibus & auibus domesticis in sordibus, fœ-
 tore, atque fumo (licet non desint ampla fuma-
 ria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & alijs
 ad Septentrionem vergentibus regionibus.
 Quanquam hypocausta quoque, agrestium dun-
 taxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad
 coquendos cibos & panes intus extructis calo-
 rem excipiant, & fumarijs magna ex parte ca-
 reant) Et anserum, anatum, gallinarumque
 cum pullis suis, ac ouicularum quoque, capella-
 rum, vitellorum, ac fucularum, propter hiber-
 num gelu, admissu & receptu sordida. Balnea-

Hypocau-
sta.

Balnea.

Vestitus.

usus astate iuxta ac hyeme ad ablūda & leuanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lauant a fœminis. Vestium genus neq³ vnum est, neq³ certum, aut suum cuiq³ ordini, conditioni, atati & generi hominū. Exoticis delectātur plurimi. Fœmina passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis vtuntur. Quanquā id nouū est. Reticulis tamē, aut lineis velis siue flammeis ex capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita fertis aureis, gemmatis vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ progrediuntur in propatulum. Sed nunc ex atque etiam matrone pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares

Victus ratio.

ferè tectē incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti presertim & vicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusq³ potissimū cōstat. Nunc multi veruecina quoq³, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carniū fora in pagis quoq³ apud templa & paræcias festis diebus instituuntur. Urbanis, atq³ nobilitati victus est dapsilior: Et iam lautior etiā, mensaq³ cum altilibus, tum feris animalibus, aurbisque, & piscibus lautis instructa: In quibus permagnus est aromatu, neq³ exiguus saccari & aliorum

orum exoticorum condimentorū vsus. Nec ole-
ribus exquisitis ea carent. Nec desunt bellaria,
aliaq; lautitia cum dominatæ, tū exoticæ. Tri-
ticei panis viniq; vsus non ita pridē inoleuit a-
pud elegantiores. Nunc quidem utroq; multum
vritur etiā vulgus in conuiujs: Vino quoq; præ-
sertim in minore Polonia vicina Vngariæ &
Moraviæ. Nec obstat precium. Cæterum siligi-
nei panis, & cereuisiæ promiscuus est vsus in tota Cereuisia.
Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidem
ex ordeo, in cætera verò Polonia etiam è tritico
minutatim molito seu confractō, & aqua deco-
ctō cum lupulo. Admiscetur nonnunquam triti-
co siligo, vel spelta, vel auena. Mel quoq; itidem Medo siue
aqua mul-
sa.
cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est:
Russis præsertim & Podoliis, apud quos perma-
gna est apum & mellis optimi ex dictamo & a-
liis benè olentibus herbis ac floribus collecti co-
pia. Nec Prussis & Masoniis mel deest: Qui &
ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vo-
cant. Solet autem is condiri Varsavia peculiari-
ter succo è cerasis, rubi ve malis expresso, aut a-
romatibus: & pro ratione condimentorum, Ker-
strangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit.

Corporum
habitus.

Color hominum ferè candidus est: capillus flauus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporum succulenta. Nisi quòd fœminis, & maxime puel-
lis nobilioribus urbanisq; studium est, vt se red-
dant curatura iuncea, quemadmodum inquit

Terentius. ille. Alioqui forma atque teneritudinis non ma-
gna ab ijs adhibetur cura. Fucare autem faciem
& capillos tingere, indecorum habetur. Sed est
in viris iuxta ac fœminis naturalis quadam
formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia

Ingenia &
mores Pol.

Polonorum sunt aperta & candida, & falli,
quàm fallere magis apta: non tam irritabilia,
quàm placabilia: minimè proterua aut pertina-
cia: imò valde tractabilia, si commodè ac placi-
dè tractentur. Exemplis autem imprimis ij cõ-
mouentur: & sunt principibus & magistrati-
bus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilita-
tem, benignitatem & hospitalitatem prompti,
ita vt ignotos & externos non modo libenter
suscipiant hospitio, sed etiam inuitent, & omni
officio prosequantur: & non modo ad conuictum
atque familiaritatem quorumlibet faciles, ve-
rum etiam ad mores & imitationem eorum,

Hospitali-
tas & ciui-
litas.

cum

cum quibus viuunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuuentutis laxior est paulo & neglectior educatio: Sed ea natura bonitate compensatur. Educatio.

Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram at atulam imbueri, omnibus, pauperibus iuxta ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidana præsertim, studium est. Multi pædagogos domi aliunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiatur tam multos vulgò, cum quibus latine tamen loqui possit. Puellæ quoque nobiles & urbanae vel domi, vel in monasterijs vernacula, imò & latina lingua legere & scribere discunt: Adultiores, puellæ quidem reifam. culinaria præsertim & pecuaria curanda, lanificioq; seu linificio potius, atque textrina, & acu pingendi arti manus admovent: Mares verò agriculturæ vel opificio cuiquam, vel mercaturæ, vel magistratuum & procerum, sacerdotumue opulentiorum ministerijs & affectioni sese addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosq; in refamiliari curanda subleuant, ac decedentibus eis, patres familias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum reifamilias negli-

Peregrinatio.

Studia.

gentes, egestatisq; & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupide & facile discunt. Quin etiam in victu cultuque corporis, & moribus noui, aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantia laudem querunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inuentis perdiscendis ea magis accommodant, quàm ut noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè ullare studeant. Id adeò fit, siue quod uni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisque fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum usum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnoperè requirunt: Seu denique quod ditiores ocio, delitijsque sese dedunt, relictæ tenuioribus ingenij & industriæ exercitatione: Hos verò cum sit
diffici-

difficile, ut ait Philosophus, egentem bene operari, praesidijs vita comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studijs & negocijs implicari necesse est. Atque ubi, quod satis est, cōpararint, & ipsi ferme superiorum similes euadunt, vel reifam. tuenda cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum consecratione distrahuntur, idque siue ambitionis stimulis incitati, siue quo se suosque certo aliquo praesidio ab aliorum iniurijs & contumelijs vindicent. Nescio enim quomodo sit, ut ad vita commoda & ornamenta non modo comparanda, sed etiam tuenda non satis praesidij sit, hac nostra praesertim aetate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac iure communi. Nontam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quàm ad studia doctrinae. Nisi forte illas contempserit potius, quàm assequi nequiere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus vsi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinae studia accuratius consecrantur, in primis ij, qui his praesidijs ex humilitate sordibusque

Aristoteles

Doctrinae
studia.

Academia
Cracouiē.

domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adiungunt. Seueriores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consecrati sunt Poloni. Non defuere nobis sanè superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ij præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracouiē ante centum septuaginta annos Academia, magistri eius generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo, & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarū eruditæ studia diu neglecta iacuerunt: Nec solum apud maiores nostros, verum & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumue docendorum causa conscripsissent. Neque sanè expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum

rum virorum memoria cum ipsis pariter extin-
 cta est. Nunc certè, posteaquam animaduersum ^{Eruditio.}
 est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, huma-
 nitatisq; studia, cupide ea quoque nostrates am-
 plexi sunt, sed ad usum civilem & vulgarem, ma-
 gis, quàm ad gloriam. Non defuere tamen no-
 stra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studijs
 humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere
 doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui
 cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, &
 gloriæ, siue utilitati publicæ posthabuissent, eò
 euaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certè
 externis, incorruptiùs iudicantibus. Sed eos re-
 censere nunc necesse non est. Nec medicinam
 posthabent, posteaquam ea vulgatis delicatiore
 & laxiore victus ratione morbis, in precio esse
 cæpit. In alijs minus elaborant, propterea quòd
 minus ea conducere videntur ad commoda &
 ornamenta vitæ comparanda. Non est enim
 nouum, plurimos mortales hunc finem studijs
 laboribusque suis statuere, patresque similes il-
 lius habere, de quo canit pœta quidam: Sæpe pa- ^{Ouidius.}
 ter dixit, Studium quid inutile tentas? Rem ^{Rei famili-}
 porrò familiarem diligentius curare non ita ^{aris cura.}

pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum
 incommodis vacui, luxum, splendoremque con-
 sectari, cœpimus. Sed in ea minor est vulgo par-
 ta tuendi ac dispensandi, quam acquirendi dili-
 gentia. Maiores quidem nostri comparandis di-
 uitis non magnopere incubuere, satis habentes,
 sine magna cura & labore, unde in diem prope-
 modum, si non lautè, non durè quidē certè, nec
 parcè cum suis viuerēt. Itaq; trāquilliores tunc
 res domierant. Minus appetebatur alienum:
 Minus erat litium: Minus iurgiorum atq; cedi-
 um: Minus fraudium & periuriorum. Maior
 autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum
 affiniumq; inter ipsos cōcordia, & beneuolentia.
 Maior nō modò parentum, sed etiam quorum-
 uis natu grandiorum reuerentia. Perrara fini-
 um regundorum iudicia. Herciscunda verò fa-
 milia nulla propemodum. Cæterorum enim cog-
 natorum, aut vicinorum natu maiorum inter-
 uentu & intercessione componebatur, si quid vlla
 de re exortum erat cōtrouersie, quod ipsi inter se
 vicini vel necessarii transigere familiariter ne-
 quiuissent. Res militaris quoniam cum instituto
 gētis, tum temporum quadā cōditione in honore
 fuit

temporū
 diuersa ra-
 tio. 3

Controuer-
 siarum trā-
 sactiones.

Rei milita-
 ris studium

fuit superioribus atq; adeò omnibus ferè seculis,
 extitere multi virtute bellica præstantes viri,
 maxime nostra memoria, Non ita pridem ex-
 tincti. Et quamuis in diuturna pace & ocio, ex-
 tant etiam nunc nonnulli. Nec emarcuit vulgò
 in Polonis vigor ille animorum, laudisque bel-
 lica studium, si qua se usquam offerat idonea vir-
 tutis exerenda occasio. Meditationem & exer-
 citationem viri sapientes requirunt. Idque ideò
 fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod
 ignauo ocio & conuiuio plusculum indulgetur.
 Ad hac autem, & festas epulas conueniunt ple-
 runque vicini & necessarii inter se ad vnum a-
 liquè viri soli, vel pariter cum sæminis. Nec tur-
 pe habetur, puellas quoque interesse, & earum
 colloquia, conuiuia, choreasq; à iuuenibus fre-
 quentari, parentibus earum cognatisve natu-
 maioribus præsentibus: Atque ita plurima con-
 ciliantur matrimonia. Nec rarò in eiusmodi
 cõuiujs simultates & immicitia abolètur, & vel
 dissolutæ, vel nutantes amicitia redintegrantur.
 Quamquam intemperantioribus compotationi-
 bus interdum cruenta quoque pugna inter con-
 uiuas amicos & necessarios accenduntur, iurgijs

Cōpotatio
 num com-
 moda & in-
 commoda.

Luxus Po-
lonorum.

Aequales
haustus,

plerunque inter viliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non est, ut seruitia conuiuiarum benè pasta ac pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eò magis indulgent homines vulgò crapule, prolixioribusque conuiujs, & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque diuitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compotationes ad æquales haustus non solum in conuiujs, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa conuenire solet: Eoque prouecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando ferè prodigatur. Atque inde sit, pro serpente potandi etiam profestis diebus & ocij consuetudine, & inertia; ut angustiore re familiari utantur multi: presertim cum nemini cura sit, quid priuatus quisque gerat negotij, unde & quomodo sese sustentet: & fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua & tributorum & vectigalium publicorum iuxta ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exolescit tamen sensim
apud

apud honoratiores illa ad aequales haustus potandi consuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inolefcit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate, ac precio maior luxus existit. Nec solum exoticis pannis & pellibus, verum etiam serico, & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore, vel facultatibus exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuarijs modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus. Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptione rei publicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto.

Ac genere quidem in equestrem ordinem suæ nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui fanorum at-

Ordines &
status hominum.

L

que

que sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, vulgò ecclesiasticū & laicum, vel spiritualement & secularem statum & ordinē vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polonā ad regimen atq; defensionem catera multitudinis regionisque se-

Nobilitas. gregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis, antiquitus milites, nunc equites ferè ab equestri militia cui sunt obnoxij, à latinè loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate, mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi geschle-

Milites & equites.chter) vocātur, & Ziemianie, quasi agrarij, vel, ut vulgò interpretantur, terrigena, à terra & agris, quos ferè colunt & habitant antiquitus, hereditarios, precioſe, seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas & mag-

Nobilitatis praeſcripta. nas praeſcriptas, quae partim regum & principum munificentia firmatae sunt, partim moribus & institutis inualuere: Quae magna ex parte parſim opportunis locis huic, & historico operi à nobis inserta sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Iudicatur tamen ad praescriptum legum & à magistratibus regni & regijs, quemadmodū posterio-

steriore libro ostendemus. Ecateris, priuatis praesertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subiectam habet, nisi fortè in Russia antiquitus, & prisco ducum gentis iure. Habet etiam Cracouiensis Episcopus in Seueriensi ditione: Habet & Varmiensis, eiusque ipsius Ecclesie collegium: Quin & Plocensis Praepositus: Et alij fortassè. Licet tamen homini nobili siue equiti scultetiam, ut vulgò vocant, siue aduocatiam, in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis voluntate domini obtinere: (De Scultetijs autem & Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in urbem vel oppidum cuiuslibet commigrare, saluis personae suae prerogatiuis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porrò genere censetur, & meritis, adiuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum maiores ^{Nobiles} aut parentes virtutis ergò in eum ordinem al- ^{qui} lecti, militiaq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt, quiue ipsi hac meruere virtute sua. Sed praestabilius habetur, nobilem natum esse, quàm factum. Nasci autem nobilem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia

Nothi.

mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamuis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familijs, neque nobilitatis prerogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem solus habet princeps: Idque vel suo ipsius iudicio & beneficio facit, vel interueniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicuius familie virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit.

Nobilitatis
amissio.

mittitur porrò nobilitas decreto principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculture studijs, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore, & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas:

Nobilitas
æqualis.

Nec est ullum in ea patritiorum comitumue discrimen, exæquat a quodam tempore omnium condi-

conditione. Nuper adeò paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio Comitum decus Comites. deuotum partum est. Ducum, qui peculiare habent Duces. dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quàm id, quod à Boleslao Kriousto principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos diuississet. Verum id iam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habent quæ etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynij. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prerogatiua adempta fuit. De Prussorum & Curonensium ducibus post attingemus.

Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, Gentes & familiae nobiles vn. de appellatæ sunt. & quasi tribus, non locis, & regionibus, verum signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insignia vocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbigratia, Leliuiorum gens, cuius signum est, noua luna supernè stellam inter cornua continens in cælestino scuto, Tarnouiam, Pileciam, Melsiniam, & alias nonnullas

Cognomi-
na nobili-
tatis unde
& qualia.

honestas & amplas familias comprehendit. Signa verò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt nota, quemadmodum Topororū ab ascia, partim ab euentu, ut Ielitorum à visceribus transfixis appellationem habent: Plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites: Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel cōmutato patrimonio, rectè trāsmittebāt. Qualia supersunt etiam nunc multa cum alibi, tū in Submontano & Sciriciēsi tractu, & in Russia. Ut sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Omita, Farureius, & alia eiusdem generis. Nūc malunt pleriq; de arcium, oppidorum & pagorum nominibus deflexa paululum per denominationem in ski siue ki voce appellari. Ea verò deflexio vel adiectio syllabæ à latinè loquentibus & scribentibus in ius commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro eo latinè Choinius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Laski appelletur. Ceterum pro eo non Lascius, sed Las-

cus

cus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inseruiantes. Idem veteres historicos græcos & latinos in barbaris nominibus factitasse animaduertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adiectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cuius dominus est, cum præpositione de, vel à, vel ab, vel in, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felsstein, quis appelletur. Obseruaturq; in his vulgò discrimen quoddam, non magis à Polonis, quam a Germanis & Bœemis: qui itidem vtuntur huiuscemodi appellati-
onibus. In enim præpositionem ijs ferè attribunt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant, ubi pedem figant. Gentiliorum autem signorum, quæ quidem quarendo inuestigare potuimus, appellationes hæc sunt:

Signa siue
insignia
nobilitatis
Poloniæ.

In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum seruabimus. Abram siue Valdorff: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria:

Boitza: Brog: Bożestado: Buincia, siue Buincza:
 Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantco-
 ua: Coruitz siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab:
 Corciak siue Corczak: Dambroua: Dambroua
 altera: Dembno: Dolina: Dolenga: Drzeuicz.
 Drużina: Driia: Dżialossa: Godziemba: Gosdo-
 ua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryżima:
 Grżimala: Habdanc: Herburtthova: Helm: Ia-
 nina: Iastrzembiec: Ielita, siue Koslarogi: Iedno-
 rożec: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larif-
 sa: Lelina: Liada: Leuart siue Leopardus: Lod-
 zia: Lżauia: Lis, quod & Murza: Możela:
 Morskicot: Mandrostca: Nalencz: Niesobia:
 Nieczuia: Nouina: Olina: Osmarog: Odrou-
 wanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pi-
 laua: Pirzchala: Poualia siue Ogon: Poboze:
 Pogonia, Polucosia: Prawuda: Pomian: Prze-
 ginia: Prus: Prus alterum: quod & Nauilki:
 Prosnia: Raua: Raduan: Roza: Rogala: Rucha-
 ba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Serui-
 captur: Schilde: Staricon: Starza: quod & Osso-
 ria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srena-
 ua: Sulima: Svirczek: Sirocomlia: Schumberg
 siue Cotfizza: Svinca: Tarnaua: Topor: To-
 pacz:

pacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniava:
 Vuczelie: Vierussoua: Venzik: Vadoua: Vier-
 zinkova: Zabava: Zadora siue Plomien: Za-
 grobia. Duorum nomina non tenemus, Ea sunt
 alba aquila anterior pars dimidia à capite cau-
 data tenus, erecta, cum duabus stellis à tergo: Et
 quinque rose alba in quincuncem collocata. Vn-
 de, simul & ex gente Iastrzembecia ego mater-
 num genus duco: Pater verò meus è Pirzchalia
 & Osmarogia. Nihil autem vetat his nostrum
 quoque adiungere, quo me vnà cum fratribus
 meis, & omni posteritate nostra optimus Rex
 Sigismundus Augustus ornauit, dimidiam a-
 quilam pectore tenus, naturali colore, extensis
 alis, laurea corolla circum collum redimitam in
 rubro scuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom.
 Imperator electus immortalis memoria dignissi-
 mus, cum legatione apud eum eiusdem regis no-
 mine in septimum annum fungerer, gentilitium
 Austriaca familia sue stemma, rubram in albo
 scuto teniam per transversum ductam subdidit,
 & duo nigra Imperialis aquila capita galea coro-
 nata superposuit. Cur autem minus liceat cui pi-
 am à se parto, quàm ab alijs relicto decore gau-

Nobilitatis
habitandi
& viuendi
ratio.

dere? Et hactenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregū, armētorū, & apiariorū fructu, itemq; venatione & aucupio nō modo sustentans sese cum domesticis suis familijs, verum etiā honestas diuitias comparans vendēdis ijs, quæ supersunt vsui domestico, quæq; desunt inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linum, canabumq;, & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari & fructibus eius supersunt vsui domestico. Quin & culina curā ea gerunt, exceptis illustrioribus & senatorijs, quæ hac pleraq; dedignātur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis, aut curribus vehuntur: Mares verò vel iisdem, vel equis potius pedestrem incedere per viam, longiorē præsertim, minus honorificū
vulgò

Form inarū
audia.

vulgò habetur: nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, villis & rusticis prædijs relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum iuxta ac ^{Comitatus} fœminam asseclis maribus, fœminam verò etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eũ usum alit quisque domi suæ famulitium promodo facultatum: idque simili figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana pedestres affectantur. Ac Senatores quidem primarij pedestres iuxta ac equestres, medij ferè inter asseclas mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, cetera verò turbæ cum pueris subsequente. In cetera nobilitate asseclæ omnes heros sequuntur. Matronas autẽ & puellas nobiles matres quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundum anteambulones proximè matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis

Famuli &
pedissequis.

cum usus administeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestrum ac nobilium iuuenum, qui vel studio civilitatis, prudentiaq; usu rerum comparanda incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel praesidij contra vim potentiorum sibi suisq; comparandi causa, non modò in magnatum & episcoporum, sacerdotumq; ac doctorum clientelas, verum etiam in parium, ac tenuiorum inferiorumq; nonnunquam, eorum praesertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula principis, aut opibus, industria, eruditione, gratia ve populari valent, affectationem & ministerium parva, vel nullo mercede à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt. Duratq; ea servitus, quoad utrique, hero, inquam, & servo siue clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto iuventutis educanda studio ultro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Adeundem modum & foeminae foeminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc servitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat

in ministerio, cuius parentibus ipse seruiuerit: Honestaq; habetur hxc iuuentutis equestris educande ratio, equabilitatem quandam etiam in equalibus fortunis continens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasq; facultates & opes ipsorum virtus, herorumq; beneficentia prouehit: idque maximè conciliandis luculentis coniugiis, vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Nobilitatis studia. Fraudem facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiam nunc habetur, quamuis in maiore, quam olim, habendi studio & licentia. Quòd si quid eiusmodi in probri loco cuiquam obiciatur, præsertim ab eiusdem ordinis viro, non tam legibus & magistratuum iudicio & auctoritate, quàm ferro manuq; vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Locitamen ratio ducitur. Plebeis minor est Plebs. cura dignitatis, atque pompose ambitionis, exceptis urbanis scæminis, quæ & ipsæ benè cultæ, & una aut altera pedissequa comitatæ incedere student. Vita autem laboriosior & sollicitior tam

mulierum, quàm virorum, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminę opificia non exercent, neq; vecturam: neq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociantur. In iudicio standi ius

Plebeiij, qui non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles siue equites non sunt, siue sint agricolę, olitores, apiarij & pecuarii, siue opifices & operarii, siue caupones, propole, vectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis, atq; vicis vitam degant, siue in oppidis & urbibus. Ac urbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones verò, molitores, operarii, vectores, iumentorumq; locatores, utrobique sunt. Sunt autem aliquanto meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quàm agrestes. Ac censum quidem annuum utrique dominis suis pensitant, verum agrestes & vicani plerique omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios usus domesticos, non solum manuiarias, verum etiam cum iumentis ipsi, per

se

Vibaroni,
& agrestiu
discrimen.

se, vel per mercenarios & operarios suos præstant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut videantur esse gleba adscriptitii, nec multum à servis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie seu Cmetones vulgò vocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: Quam appellationem, velut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini vitæ necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis, sacrorūque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautio rem per famulos & vicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atque inde crescunt rerum precia, & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hætenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro siue ecclesiastico ordine.

Quod ut planius fiat, de religionibus prius

Religio & pietas Polonorum.

pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiectò semel impio demonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseque colit, hæreticarum nouationum

Hereses in
Polonia.

*insolens, & impatiens ante nostram statem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengariana seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim etiam de Hussitica & Viclefica extremis Vladislai Iagello- nis regis, & primis filiorum eius Vladislai, & Cazimiri temporibus (cum horum iuxta ac il- lius ætas contemneretur) usu venire cœperat. Sed principum & episcoporum virtute, autho- ritate, studio, ac diligentia, cæterorumque pro- cerum pietate, grauitate, & constantia malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatem auctoritatemque suam, & rempub. Quæ qui nunc viuunt, utinam posteris etiam suis relinquunt. Iam autem non solum illæ, quas dudum memorauimus, verum etiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatoma- chorum, Trideitarum, Photinianorum, Ebio- nitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes, proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentiæ ha-
benis,*

benis, agminatim inuadunt, & prae-textu, seu
 verius abusu libertatis, prae-eruntibus nonnullis
 de nobilitate, sibi quisque religionis magister, at-
 que adeo rex & lex esse incipit. Sed hec alibi pro-
 lixius deplorauimus. Prussi aliquanto posterius
 Christo nomina dedere: Citius autem & cupidi- Præstorum
religio.
 us Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani
 præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis,
 propter mercatorum & opificum Germanorum
 frequentiam & commercia, & lectionem libro-
 rum importatorum è Germania. Quum enim
 eacolluies hominum quasi ad pileum vocata,
 semel ecclesiastica disciplina iugum excussisset, à
 magistratibus siue timore, siue peruersa animi
 inductione, & ob iusiurandum præceptoribus
 suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò
 redemptis etiam, non modo non repressa est, sed
 magis etiam confirmatur & incitatur. Multi
 tamen adhuc pia maiorum instituta retinent,
 præsertim ubi magistratus officium suum faci-
 unt, alienum non usurpant. Masouij tenacio- Masouiorum
pietas.
 res antiqua religionis & pietatis, à profanis no-
 uationibus fermè abhorrent. Abhorrent etiam
 Russi. Græcos autè hi sequuntur, quos ab initio Rusorum
religio &
schisma.

religionis magistros habuere, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ & catholice ecclesie consensu sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum

Latini. latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè latina lingua utimur, & cum sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summam Romani pontificis dignitatem & auctoritatem in uniuerso Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ij dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quamuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesie societatem & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure

Armeni.

sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus suæque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ij tamen sicut accepimus, à Romana ecclesia & Rom. pontifice:

Iudæi.

Quin principatum eius in uniuersa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi verò, quibus aliunde pulsus, Russiæ & Lithuania, ac totius ferè Polo-

nix

nix oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tata^ri Ceremissi in ^{Tatari.} uno aut altero oppido Podolix suis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum indelubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positum ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum reuertamur. Tam apud ^{Sacer & eccl^elesiasticus ordo.} Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos, qui Christi Dei, ac magistri nostri institutis cõuenienter pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisq; peculiariter moderantur & inseruiunt, non genere, sed eorum, penes quos eius rei potestas est antiquitus, & iam inde ab temporibus apostolicis (Episcoporum inquã) authoritate, segregatione, & initiatione sue consecratione à cætera omni multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesiasticum & spiritualem dici supra memorauimus. In quonon modo episcopi & sacerdotes verum etiam ceteri sacrorum administri,

Plebei ar-
cetur à nō-
nullis ho-
noribus ec-
clesiasticis.

& monachi monacheque censentur, è plebeio iur-
ta ac equestri ordine allekti. Vtrisque enim an-
tiquitus iam inde ab initio patuit aditus ad hūc
ordinem. Patrum demum, aut auorum nostro-
rum memoria ab episcopalibus non tam functio-
nibus, quàm sedibus, & primarijs quarundam
opulentiorum basilicarum, siue ecclesiarum, ut
vulgò vocant, cathedralium honoribus, quæ
prelaturæ & canonicatus dicuntur, plebei (the-
ologis, iureconsultis, & medicis aliquot exceptis)
excludi cæpere. Quod iam ad Abbantias quoque
& monasteria (ubi ex professo mundana omnia
abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer
ordo vestitu & cultu corporis à cetera multitu-
dine: Sed & inter se non modò à ceteris sacerdo-
tibus episcopi, & ab utrisque monachi, verum-
etiam ipsæ inter se monachorum & monacharū
secta partim figura, partim colore vestium, par-
tim toto vitæ instituto distinguuntur. Qua
quoniam communia sunt Polonis cum ceteris
Christianis populis, persequi hic prolixius ne-
cesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reli-
quam reifam Polonicæ rationem paucis conclu-

Res nume-
ria,

damus. In magna rerum omnium copia, ut sit,
maior

maior aliquanto fuit superioribus temporibus,
 quàm nunc est, argenti & auri, rei quæ numariæ
 penuria, præsertim cum auri & argenti metalla
 nulla extarent, & minus nota essent nostris ma-
 ioribus transmarina mercimonia. Neque pro-
 prium habebant numum Poloni, sed externis Moneta.
 maximè Boëmiciis usi sunt aliquandiu. Cæpit
 deinde ante ducentos, nisi fallor, annos à Cazimi-
 ro magno reges & argentum signari ad exem-
 plum Boëmorum. Aureos verò numos primus Aureus.
 omniū Sigismundus rex huius Sigismundi Augu-
 sti pater nostra memoria signavit, bonitate &
 pōdere Vngaricorū. Tametsi Alexandri quoque
 fratris eius aureum numum vidimus. Sic au-
 tem crevit iam auri precium, ut prope duplo ca-
 rior nunc sit aureus numus, quàm fuit auorum
 nostrorum memoria. Id adeo, partim propter
 luxum, & crebriorem auri usum, exportatio-
 nemque ad externos, partim quia deterior nunc es-
 se fertur reliqua moneta, cum ponderis diminu-
 tione, tum æris admixtione. Est autem ea mul-
 tiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma Grossus.
 est cum admixto ære, olim vicesima octava,
 nunc, quinquagesima secunda vel tertia, imò

Copa.
Marca.
Florenus.
Ferto.
Scotus.

Medians.

Solidus.
Ternarius.
Obolus.

Mercimo-
nia.

iam quarta & quinta pas aurei Vngarici, sexa-
gene siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima
oçtaua, floreni tricesima, fertonis duodecima,
scoti verò dimidia. Sic vulgò dicuntur pondera
siue genera, quibus pecuniam numeramus &
computamus. Sunt & minores grossonumi.
Medians quidem grossi dimidium, nona ferè
parte superans cruciatum Germanicum, sed
iam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ter-
narius sexta, obolus verò decima oçtaua. Atque
hi quidem nunc erei sunt in albati: Superiori tẽ-
pore habuerunt admixtum argentum, ut eti-
am nunc habent grossi & mediantes. Argentei
verò sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex,
ille verò tribus grossis æstimatione par. Vtrum-
que primus signauit Rex Sigismundus senior,
Sed iam pauci extant: Exportantur enim, &
conflantur ab auaris Iudæis, mercatoribus, &
argentarijs apud gentes finitimas. Per magnus
est autem etiã nunc apud nos vsus externa mo-
neta, qua pro mercibus undelibet importatur.
Magna sunt enim nunc, si unquã aliàs, Polonis
variarum rerum cum ceteris gentibus cõmer-
cia: Quanquã commutatione mercium permul-
ta

ta peraguntur. Exportantur autem in primis, <sup>Quæ ex-
portantur.</sup> siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumi-
na, linum, lupulus, coria bouum, sebum, aluta, mel,
cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq;
materies fabricandis nauibus, & ornandis do-
mibus apta: Cereuisia quoq; & herba quædã tin-
gendis lana & serico idonea. Iam verò & bouum,
ver uecum, & equorum permagna vis nō modo
finitimis, verum etiã remotioribus populis sup-
peditatur. Ac equi partim propter pernicitatē,
& laboris, incommodorumq; tolerantiam, par-
tim propter molliorem incessum à remotiori-
bus etiam populis expetuntur. Importantur au- <sup>Quæ aliun-
de impor-
tantur.</sup> tem vicissim aliunde panni non modo sericei &
aurei, sed etiam lanei lineique subtiliores, aulaa,
tapetes, & alia parietum, equorum, & homi-
num ornamenta, quorum opificia minus exqui-
sita sunt apud Polonos, licet non desit materia,
& alijs gentibus suppeditetur. Margaritæ item,
& gemma, & pelles sabellinæ, pantherinæ,
siue lupiceruaria, hermellinæ, mardurinæ,
murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, vr-
sina, & aliarum ferarum, quarum maiorem
copiam produciunt interiores Septentrionis

Orientisque sylux. Husionēs quoque siue Mari-
 ani, & haleces, & alia salsamenta, & vento vel
 sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs,
 orichalcum, & chalybs cum facta, tum infecta.
 Boum etiam copiam auget vber pascuis Vala-
 chia, siue Moldania, & Bessarabia: sicut equorū
 Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria &
 Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slauonia, Ita-
 lia, Creta, & Græcia importantur etiam, sed
 pauciora. Gdanum autem Renense & Gallicum
 & Hispaniense, Canariense quoque, & Creti-
 cum nauibus aduehitur. Porro aromata, & va-
 ria eduliorum condimenta atque cupedia, que
 una cum vino, & pannis aureis ac sericeis gen-
 tem hanc atque regnum vehementer exhauri-
 unt, de longè ab oriente & occidente importan-
 tur. Harum autem rerum atque mercium ex-
 portandarum & importandarum commercia
 sunt Polonis, maritima quidem cum accolis si-
 nus Venedici & Oceani Germanici, Pomer-
 nis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Fri-
 sijs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Gallis,
 Limonibus, Moschis, Sueonibus siue Suetis,
 Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiam &
 Lusita-

Populi eū
 quibus cō-
 mercia sūt
 Polonis.

*Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum
gentibus Turcica ditionis: Terreſtria verò
cum Germanis, Morauis, Sileſijs, Boëmis, Vn-
garis, Italis, Moldauis, Moſchis, Armenis, at-
que Turcis. Sed iam hunc librum claudamus,
altero reipub. Polonæ rationem deſcripturi.
Ac primum quidem de Magiſtratibus & mu-
neribus publicis perſequemur: deinde verò
iudiciorum, comitiorum, & belli ra-
tionem explicabimus, ſic tamen,
utrobiq; ut Pruſſos ad cal-
cem operis vitanda
perplexitatis cau-
ſa reſeruemus.*

(:.)

O

POLO-

POLONIAE

MARTINICROMERI

LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Monarchi-
am Poloni
amplectun-
tur.

Hist. Polo.
lib. 2.

Regni, Pol.
origo.

Hist. lib. 3.

DE tribus primis & simplicibus rerum publ. formis, quæ vel unus, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate iuris continentur, unius principatum Polonia semper, præter duo quadam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis usi principibus. Fuitque contenta Polonia principis siue Ducis nomine & imperio, donec Otto tertius eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cognomento Chrobrum (Chabrum vulgò vocant) paulò post susceptam religionem Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum regem tunc

is honos mansit apud hanc gentem. Nam post
alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem,
ducentis amplius annis, principes Polonorum
regio nomine abstinuerunt. Deinde verò anno
Christi 1295. reuocatum & renouatum id in
Premislo, manet in hanc diem : Et quidem ad
externos plerunque liberis liberi populi suffra-
gijs delatum, cum antea Poloni externum prin-
cipem non habuissent : Ac neque ex alia familia
per quadringentos amplius annos, quàm ex ea,
quæ à Piasto duxit originem. A centum &
amplius octoginta annis regnavit perpetua suc-
cessionem Jagellonia magnorum ducum Lithua-
niæ progenies. Non hereditario tamen, sed
electionis iure. Fuit autem initio liberior do-
minatus principis, & nullis propemodum legi-
bus adstrictus, infinitam non modo omnium
rerum, sed etiam vitæ necisque omnium pote-
statem habens. Post susceptam verò publi-
cè religionem Christianam, tempera re acci-
pit primū pijs monitis atq; doctrina episcoporū
& sacerdotū (quibus nūc præclara scilicet refer-
tur gratia, tūc permagna erat eorū dignatio &
authoritas) ac ceterorū Christianorū populorū

Hist. lib. 14

Regni re-
sumptio.
Hist. lib. 14Hist. lib. 14
& 15.Principis
potestas.

Regiæ po-
testatis fi-
nes.

imitatione & moribus. Deinde verò bellatricis nobilitatis meritis & obsequijs : fortassis autem & contentionibus multa de suo iure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sanè angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subiectos homines atque bona, circumscripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab initio suscepta religionis Christiana rex nihil prorsus iuris habet: De equitis verò capite & fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot causis exceptis: Senatu autem inconsulto neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia noua instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam maiorem ad rem publ. pertinentem statuit, aut facit. Porro leges nouas condere, pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare, necum Senatu quidem potest absque consensu. ceteræ nobilitatis, siue equestris & militaris ordinis : De quo ferè magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum

dum summare i^{re}publ. Itaque nunc regnum & res-
publ. Polonorum à veteri Lacedemoniorum,
vel huius temporis Venetorum reipubl. ratione
non multum differt. Ius creandi regis penes Se-^{Regis ele-}
natum est, de quo paulò post dicemus. Atque id^{ctio.}
etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut
tum demum in eorum sit senatus iudicium, si
assentiatur cetera nobilitas. Non temerè tamen
disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat. A
nouo rege iusiurandum exigitur in hanc senten-^{Iusiuran-}
tiam, Quod secundum leges & instituta maio-^{dum regis.}
rum regnaturus sit, & suum cuique ordini &
homini ius priuilegiumq; & beneficium, à prio-
ribus regibus collatum, saluum conseruaturus,
neque de regni finibus & bonis quicquam dimi-
nuturus, quin amissa etiam ab alijs pro virili
sua recuperaturus. Vicissim autem senatus om-
nis in verba eius iurat. Inauguratur autem (si
tamen hoc verbo uti fas est) olim quidē in Gnes-^{Coronatio}
nensi, nunc verò in Cracouiensi basilica ritu so-
lenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnes-
nensi sacris operante, ac duobus proximis epis-
copis: unctusque inter scapulas sacro oleo ante
aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eu-

charistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in leuam pomo aureis, in editiore solio ex tempore p̄parato collocatur, omnibusq; ritè peractis coronatus in regiã reducitur. Postridie p̄pa itidẽ solenni coronatus in forũ urbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidem ponẽ sequentibus, profanis verò antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomũ, sceptrum, & strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum ijs pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentẽ senatus paulò inferior ordine circũsistet. Deindẽ assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumq; residens, eius contactu siue leni ictu inter scapulas cuiusq; nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Urbani autẽ & oppidani magistratus in verba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcẽ cũ eadẽ pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est regina inauguratıo: qua sit presente, deducẽte, & postulante pro earege. Deducit autẽ eã coronatã etiã ad forum rex ipse quoq; corona-

Reginẽ coronatio.

tus cum simili pompa. Sed non iuratur in verba reginx, nec ei deferitur ulla potestas aut iurisdictione. Vectigalia principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quàm nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitij Vectigalia principis. Poradline siue rastrale tributum.
quotannis tributum poradline, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiã vocatur) in iugerum, seu laneum & mansum, ut vulgò vocant, duodenos grossos, & quidem latos siue Pragenses: Grossi Pragenses siue latius qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricole, sed & oppidani: Quin & equites siue milites non penitus immunes erant. Et iumenta autem hi ei, quacumq; iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus eius alere necesse habebant. Nemonastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis: Quorum appellationes videre licet in

Pensionū
piscarum
nomina.

vetustis principum diplomatis: Nempe prze-
wud, po wuos, stroza, stan, po wuoloue, targoue,
Croua, pod wuody, Vognia, Narzas, sep, pod-
wuorouue, Opolia. Liberae autem principi erant
ubique piscationes atque venationes: Alijs non
erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque
peculiari principis indulgentia. Multae quoque
maleficiorum principi dependebantur. Qua-
cum ita essent, cumque permagna esset rerum
omnium ad victum pertinentium uilitas, &
necdum maritima cum externis populis com-
mercia extitissent, aut vulgata essent, non di-
strahebantur fruges, & alij fructus praediorum
principis, quae ex pensionibus in cellam eius
comportata erant, neque ad unum aliquem to-
tius regni locum (quod non sine graui agrestium
pressura futurum erat) conuehebantur: sed in
praefecturis asseruabantur. Cumq; ad officium
principis pertinere existimaretur, non desidem
& uni alicui loco affixum habere, sed obire omne
regnum, & fines eius tueri. & omnium visibus se
se exponere, querimonias afflictorum audire, ius
dicere, tenuiores à potentiorum iniuriis vindi-
care, quoquo is venerat cum equitatu & comi-

Princeps
Poloniam
obibat.

tatu

tatu suo aulico, eius praefectura & fructibus & pro-
 uentibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset,
 opusve esset, siue quoad horrea cellaque suffice-
 rent, seu denique descriptis cuique praefecto pro
 ratione praefecturae, & prouentuum certis tem-
 porum spacijs. Atque hoc illud est, quod scripto-
 res quidam externi rerum Polonicarum impe-
 riti ante nostram memoriam in eam partem ac-
 ceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polo-
 nus egestatis causa regnum suum obire perpe-
 tuò necesse habeat, quo à suis hominibus quasi
 precario sustentetur. Caterum postea cum prin-
 cipes vel certo se loco continere, vel bellis disten-
 ti peregrè diutius abesse cœpissent, dicta trahi cœpe-
 re fructus praediorum, qui praefectorum cum sua
 cuiusque familia moderatis vsibus superessent.
 Remissa sunt deinde principum beneficentia sa-
 cro & equestri ordini, & utriusque adscripti-
 tijs & subditis pleraque omnes pensiones & one-
 ra. Nunc sanè equestris & ecclesiastici ordinis
 homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac
 ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscrip-
 titij, praeter binos grossos vernaculos de manso,
 siue laneo (qua idem sunt) pagano, & eo quidem

Error quo-
 rundam
 scriptorū.

Vedigaliū
 imminu-
 tio.

Cmetones.

Rastrale si-
 ue regale
 tributum.

solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemq; suburbanis & scultetorum (de quibus post attingemus) agri ab ea quoque pensione immunes sunt,

Operæ sub
ditorum
sacerdotum
lium & e-
questrium.

Stationes.

Ne subseruiunt quidem principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiā nouas, si id è senatusconsulto fiat, cōdendas. Non ita pridem abbates & Præpositi monaste-

riorum certas pensiones, quæ Stationes vulgò dicuntur, regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptiti quoq; ipsorum ad colendos principi agros, subuectiones, & pensiones quasdā frumentarias reuocantur, quo præfectorum regionum presidio tutiores sint ab iniurijs improborum.

Metalla.

His autem exceptis, soli præfecturarū adscriptiti in suis quiq; præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quàm olim. Habet is etiā è metallis mediocri vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium verò metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salina.

Sed

Sed habet in iis equester ordo hanc prerogatiuā, ^{Nobilitatis}
 ut in usum suum domesticum statis anni tempo- ^{prærogati-}
 ribus aliquanto minoris emat salem, quā ca- ^{ua in sali-}
 teri homines. Et telonis quoque mercium ^{nis.} ^{Telonia.}

Et eorum prouenit vectigal principi. Caterorum
 hominum nemo ius ullum habet instituendi &
 exigendi telonii, præter peculiarem regis indul-
 gentiam: idque ob necessariam extra ordinem
 refectionem viarum, pontium, & aggerum. Ca-
 terum naulum à traiectu fluminum in suo cuiq;
 solo institui licet. Duplex autem est telonium: ^{Telonium}
 vetus & nouum. Ac vetus quidem exile est, ^{vetus & no-}
 quod ab iis penditur, qui intra fines regni nego- ^{uum.}
 ciantur. Nouum verò maius aliquanto, quod
 bouum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ,
 sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras
 exportantur, & earum, quæ aliunde importan-
 tur nomine pensitatur. Vtriusque immunita-
 tem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo
 ne mercaturā quis exerceat, hoc est, venum ea
 exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo
 pararit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo
 & frumento per hyemem aluerit, perinde habe-
 tur, ac si domi eius nati sint. Publicè quoque ciui-

tates nonnulla habent immunitatem veteris telonij. De nouo fuit superiori tempore controuersia inter equestrem ordinem atque regem. Hac igitur nunc sunt perpetua principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuiquam iure hereditario rex, Alexandri regis lege prohibetur.

Alienationes regi interdixit. Alexandri R. statuit.

Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi fortè à Iudæis, regi pensatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatu suo aulico stipendia prabet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium praesidia, & sartatecta, viarum publicarum resectiones, machinas & apparatus bellorum, præmia bene merentium de se ac de republ. & in alios usus impendit: Inde & senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotijs certi ac perpetui redditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & benescencia principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hæcenus quidem de principe siue rege ac vectigalibus e-

Impensa principis.

*ius. Iam de legibus. Legum scriptarū nullus fuit
 usus apud Polonos vetustioribus temporibus:
 Nec ulla extant antiquiores ijs, quas Caſimi-
 rus magnus rex condidit: Quæ sanè paucula
 sunt. Nec multa ijs à successoribus eius adiectæ
 sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigis-
 mundi senioris, & regnante filio eius Sigismun-
 do Augusto magis ac magis exarsit, & longius
 progressus est pruritus & libido nouarum legum
 condendarum, & antiquiorum mutandarum.*

*Quo fit, ut hæ propemodum exoleſcant, nouæ
 autem vix, aut ne vix quidem inoleſcant: sed v-
 træque, hæ quidem nouitate, illæ verò vetusta-
 te sua in contemptum vulgò veniant, maxima
 reipublicæ perniciæ. Earum autem condenda-
 rum potestas est simul penes regem, senatum, &
 nuncios nobilitatis nec nisi in comitijs. Statuta
 regni vocantur. Priscis temporibus viua lex e-
 rat Rex siue princeps: Qui cum vnus in tam
 amplo regno omnia neque præstare, neque pro-
 videre, ac ne iudiciorum quidem difficultates re-
 ctè explicare posse videretur, & lubricus autem
 procliuisq; ad tyrannidem gradus in summa po-
 testate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue*

Consiliarij
 siue Senatores regni

Consilarii, qui & consilia actionesq; eius ad sa-
 lutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & equitatis
 trutinam dirigerent, & monitis consiliisq; salu-
 bribus, quasi vinis quibusdā legibus pro re nata
 cum animum eius informarent, tum potestatem
 modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò
 amplior modo, quam olim, certo hominum nu-
 mero constans, quos Senatores & Consiliarios
 regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc col-
 legium, & ad consilium admittuntur. Et perpe-
 tuum est hoc munus, quoad vivit quisque, certis
 annexum honoribus & magistratibus, partim
 ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Se-
 natu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem epis-
 copi, Palatini quindecim, Castellani quinque &
 sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnēsis in ma-
 iore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi
 verò, Cracrouiensis in minore, Posnaniensis in
 maiore Polonia. Vladislaviensis in Cuiavia
 & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore
 Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia,
 In Russia Præmisliensis & Chelmenfis : Came-
 necensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc
 à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant
 in

Senatorū
 genera &
 numerus.

Archiepil-
 copi.

Epilcopi.

Senatorū
 numerus
 & ordo re-
 centior ad
 calcem o-
 peris addi-
 ptus est.

in senatu, dicendaq; sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Gracischismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vvadicæ vocant, nimirum Leopoliensis, Premisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouienſi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeniſuum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent versus occidentem solem fines Poloniæ, Vvratſlauiensis quoque & Lubuffensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in prouincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit vterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomerania, Lubuffensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vvratſlauiensis in regum Bœmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis

Rufforum
Episcopi.

Palatini.

vicibus inter se priora & posteriora habentes
 loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calis-
 siensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, Vv-
 ladislauiensis, siue Iuni-vladislauien. Leopoli-
 ensis siue Russia, Podolia, Lublinensis, Belsensis,
 Plocensis, Masovia, & Rauensis, Castellani,
 Cracouiensis, Voiniciensis, Sandecensis, & Bie-
 censis in satrapia siue Palatinatu Cracouiensi:
 Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sre-
 mensis, Pramentensis, Criuuiensis, & Santocen-
 sis in Posnaniensi, Sendomiriensis, Visliciensis,
 Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis,
 Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in
 Sendomiriensi: Calissiensis, Gnesnensis, Lan-
 densis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis
 in Calissiensis, Siradiensis, Rospirensis, Spicimi-
 riensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi:
 Lenciciensis, Breżinensis, Ino-vulodensis, & Co-
 nariensis alius in Lenciciensi: In Brestensi, Bre-
 stensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iuni-vu-
 ladislauensi, Iuni-vladislauiensis, Bydgostien-
 sis, & Conariensis item alius, itemq; Dobrinen-
 sis, Ripinensis, & Slonensis in terra Dobrinen-
 si: In Russia, Leopoliensis, Præmishiensis, Hali-
 ciensis,

ciensis, Sanocensis, & Chelmenfis: In Podolia
 unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lub-
 linensis: In Belfensi Belfensis: In Plocensi Plocen-
 fis, Racianzensis & Siepercensis: In Masovia
 Cyrnensis, Viſnensis, Varſauensis, Viſſegra-
 densis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis, & Li-
 uensis: In Rauensi Rauensis, Sochaciouensis,
 & Goſtiniensis: In Silesia unus Ofuencimensis,
 Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis, qui Caſtella
norum or-
do.
 primi in unaquaque ſatrapia modo à nobis enu-
 merati ſunt, eum inter ſe ſeruant ordinem, quo
 palatinos recensuimus, excepto Cracouiensi,
 qui ex quodam tempore palatinos omnes loco
 ſuffragioq; anteit. Voiniciensis item & huic pro-
 ximus Gneſnensis prerogatiua quadam inter Voinicienſ
& Gneſnen
Caſtellanor
um loca.
 Caſiſienſem & Siradienſem Caſtellanos inter-
 iecti ſunt. Caterorum hic eſſe legitimus ordo ex-
 iſtimatur, ut Rauensi, qui ſuperiorum extre-
 mus eſt, proximus ſit Sandecensis: deinde Me-
 direcensis, Viſliciensis, Biecensis, Rogoſnensis,
 Radomiensis, Zauichostensis, Landensis, Sre-
 mensis, Zarnouiensis, Malogoſtensis, Velu-
 nensis, Pramſliensis, Haliciensis, Sanocensis,
 Chelmenſis, Dobrinensis, Polanecensis, Pra-
 Q menten-

mentensis, Criuiniensis, Cechouiensis, Naclensis, Rospirensis, Biechouiensis, Ofuencimensis, Breziniensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimiriensis, Inowulodensis, Coualiensis, Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Viżnensis, Varşauiensis, Racianżensis, Siepercensis, Vişsegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Liuenſis, Slonensis: extremi tres Conarienses. In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lenciciensi, ultimum qui in Inowuladislauensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri principis, quos officiales regni vocant. Nempe Mareſcallus, siue Mareſcalcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius siue Vicecancellarius, ac theſaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, seu curie principis, Mareſcalcus curia: Putatur etiam duo praefecti seu Capitanei, nempe maioris Poloniae, & Cracouiensis ad cōsiliū pertinere. Sed perrarò usu venit, ut ij nō aliquo alio honore Senatorio pradiſi sint. Horū autē omniū magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secūdū Castellanos eo, quo hic à nobis cōscripti sunt, ordine.

Magistratus perti-
nentes ad
consilium
publicum.

Nisi

Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod sit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij vocantur maiores, alij minores consilarii. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani usq; ad Siradiensem fortassis: Cateri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoque alii loco reservabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neque locum habent in consessu consiliorum, neque dictionem sententia. Ex his autem unus primi siue maioris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post.

Consiliorum numerus.
Divisio.

Secretarii.

Referendarius.

Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idque in suo tantum quisque territorio. Iam & Senatorum, primariorum praesertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quanquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, praesentes quidem quoties opus est: qui verò longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis iuraturus sit. Cum ijs verò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, qua plurimum consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores praesertim. Atque hac de genere, numero, ordine & officio senatorum siue cōsiliariorum regni suffecerint, si vnum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij quoque

Consilij
conuocandi
ratio.

Senatorum
communis
officia.

quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudiciis cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgò vocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter communes senatorium munus, curamq; totius reipubl. pecuniaria officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ ceteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolica appellatur. Quo nomine ampliore habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gentis instituto, & prerogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusq; consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Palatini munera sunt,

Archiepiscopus Gnesnensis legatus nat.

Primas.

Palatini officium.

esse ductorem copiarum suæ satrapia in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua

Voicuoda. vernacula, ut Voicuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosq; comitum palatinorum. Porro in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituere, iisque, & iudiciis præsidere: preciarebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudeorum quoq; patrociniū & iudicia ad palatinum pertinent. **Castellani** quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autē Castellani etiam vernacula lingua mutuato à latinis vocabulo, à castellis siue oppidis, eorumq; territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationē tantū bellicā, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiā certos redditus anniuersarios: Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voiniciensis, vel Sremensis, vel
alius

Castellani
officium
& nomen.

alius cuiuspiam loci Castellanus vocetur. Vo-
 cantur etiam persæpe nomine vernaculo domi-
 ni, loci appellatione in ki vel ski syllabam deflexa,
 verbi gratia, pan Pofnanski, pan Ploski. Solus
 autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen ^{Castellani}
 Cracoui- ^{Cracoui-}
 ſis præro-
 gatiua.
 greditus, nihil habet commune cum aliis: Sed
 liberum is honorem habet, absque ullo prorsus
 munere, præter commune Senatorium. Tam
 Palatinum autem, quàm Castellatum lege esse
 non licet quenquam in ea satrapia, in qua nul- ^{De Palati-}
 lum proprium habet fundum, seu bona terre- ^{nis & Ca-}
 stellanis
 ſtria. Vocanturque ii utrique vulgò communi ^{lex.}
 vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore ^{Dignitarij.}
 præditi, addito ferè satrapia, seu terræ nomine.
 Magistratus verò siue officiales regni ab officiis ^{Officiales}
 & functionibus quibusdam publicis, quibus fun- ^{siue magi-}
 guntur ad vniuersam rem publ. pertinentibus, ^{stratus reg-}
 hanc sumunt communem appellationem. Nam
 peculiaria eorum nomina superius iam indica-
 uimus: Quibus singulis REGNI nomen ad-
 iungitur, ut, verbi gratia, Maresalcus, & Can-
 cellarius regni dicatur, eodemque modo ceteri.
 Officia verò singulorum hæc sunt. Maresal- ^{Maresalci}
 cus quidè magister est aula regia, & administer ^{regni offi-}
 cia.

consilii publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, vel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicenda sententiæ, legatos externos introducendi, eiciendi è consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamiae & capitalibus, promulgandi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii siue hospitii regis, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus precia: unde etiam vectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Marescalci etiam est in aulicum regis comitatum & ad ministros mensæ regiae, aliorumq; munerum aulicorum (profanos præsertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoq; gestat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum sceptrum ligneum, siue baculum. Cancellarius & Vice-

cancella-

cancellarius, nominibus & loco distincti, sed po-
 testate & munere exaquali, diplomatibus, edi-
 ctis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs
 conscribendis atque signandis, quaque ad eum
 mittuntur accipiendis, & legendis præsunt. Ita-
 que in potestate sua habent signa regia, Cancel-
 larius quidem maior, Vicecancellarius verò
 minor. Authoritas eorum eo usque patet, ut
 multa inconsulto principe signare: quæ verò con-
 tra leges esse videntur, iubenti illi negare possint.
 Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de
 rebus consilium haberi debet in senatu propo-
 nunt: denique senatus consulta, regiaq; & comi-
 tialia placita ac decreta literis mandant, & in
 publicum edunt. Sunt etiam incognitores priua-
 tarum querimoniarum, & prouocationum ab
 urbanis & oppidanis, præfectorumque iudicijs,
 ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs,
 scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & canto-
 ribus aulicis ceremonijsq; ecclesiasticis mode-
 rantur: is præsertim, qui est de sacro ordine. Lege
 enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs
 sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum
 antiquitus soli ferè sacerdotes eo munere finge-
 ren-

rentur. Sunt autem y in proxima expectatione
honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacer-
doticum episcopa, exceptis Pramislensi, Cul-
mensi, Chelmensi, & Camenecensi, neque profa-
no siue seculari cum ullo palatinatu vel Castel-
lania retinere munus hoc licet, prater peculiarẽ
indulgentiam, aut conniuentiam: Est autem u-
sitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius
propter loci & sententia dicendæ prerogatiuam.
Thesaurarius ipso nomine indicat munus suũ.

Thesaura-
rij officii.
Regni
symbola.

Est enim promus & condus thesauri regij, sym-
bolorum siue insignium regni, quæ sunt, corona,
pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis &
redituum regionum, scripturarumq; & monu-
mentorum publicorum: author & moderator
quorumvis quæstorum, curatorum, atq; dispen-
satorum principis, & rationum reddendarum
exactor, monetariæ officinæ magister, stipendi-
orum tam militarium, quàm aulicorum solu-
tor: reddendæ principi rationi obnoxius. De Ma-
resalco curia, & præfectis, referendarijs, & se-
cretarijs dicemus postea. Numerantur etiam
inter Magistratus & officiales regni, duo duces
exercitus: quorum alter generalis & supremus

Duces ex
exercitus siue
capitanei.

exerci-

exercituum regni capitaneus, alter campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & vicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugna & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus venalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris verò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarum potissimum explorationumq; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo præsertim altero absente, præest. Neuter tamē in senatu locum habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autē alij quidā, qui & ipsi nostra ferè memoria p magistratibus regni haberi & appellari cœpere. Neq; tamē in Senatu locum habent, neq; functionē ullā ad uniuersum regnum pertinentē: Ii verò sunt, gladifer, pocillator siue pincerna, structor mensæ, quē incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culina, qui dapibus apparandis & cocis regis præest. Et certè aut idem sunt terrestres Cracouiensis satrapix,

Magistratus quidā alij.

Officiales
seu magi-
stratus ter-
restres.

aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque no-
quoque de sententia peritiorum inter terrestrē
honores & magistratus eorum officia expone-
mus. Dicuntur autem terrestrēs honores &
magistratus, qui non uniuersū regni, sed terra-
rum atque satrapiarum sunt peculiāres. Officia
terrestria vulgō appellantur: & his qui prādicti
sunt, officiales terrestrēs. Sunt autem ii Succa-
merarius, Capitaneus, gladifer, vexillifer, pin-
cerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer,
tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaura-
rius, venator, agaso siue equorum curator. Ha-
bentq; certas suas functiones siue curationes an-
tiquitus in sua quisque satrapia siue tractu, ac
terra, ut vulgō loquuntur: quarum qualibet o-
lim, discerpto in multos dominatus regno suum
ducem habuit. Eius autem hi fuerunt admini-
stri peculiāres. Nunc magna pars solum nomen
nudumq; honorem retinent. Quales sunt gladi-
feri, pincerna, subpincerna, incisores, dapiferi,
subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quōd in extra-
ordinariis iudiciis, quas commissiones vocant,
regis mandatis subseruiunt, & in colloquiis as-
sident. Tamen si etiam nunc ii peculiaribus suis
munere-

muneribus fungi rectè posse existimantur in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe ut gladifer Gladifer. Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: incisor siue structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecunie sit ac suppellectilis eius. Ceteri sanè funguntur etiam nunc ferè suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum Vexillifer. præfert exercitui sue satrapie: Tribunus custos Tribunus. est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Ita que vacationem habet militiæ: Venator venationibus & sylvis præest: Agaso equitio siue armento equorum: Index causis & controuersis Index. priuatis nobilitatis disceptandis & iudicandis præsidet unà cum subiudice: qui eius est socius, Subiudex. non vicarius, loco tantum inferior. Notarius Notarius siue scriba. scriba est & actuarius iudicii: Sed habet ipse quoque in iudiciis ius dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quàm legum præscripto. Cæterum Succamerarius (ut eius partes postremò loco Succamerarius.

explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortassis præsuit cubiculo & cubiculariis principis in sua quisq; terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestrium præest: Quem itidem atque iudicem, subiudicem, & notarium iuratum esse oportet. Habetq; is ad id munus obeundum vicarios, & ipsos iuratos in

Cameralij. singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, siue cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi principis ad id munus legabatur a succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratus suo ex equestri ordine eiusdem territorii, & iure iurando adigit, mutatq; quoties vult. **Succamerarius Cracouiensis.** ea prerogativa præditus est, ut salinarum eius ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracouiensis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem & notarium habet singulos: Posnaniensis cæteros quidem habet itidem singulos, Succamerarios verò, indices, subiudices, & notarios binos. Ha-

Succamerarius Cracouiensis.

Officiales Cracouiensis satrapiae.

Posnaniensis.

bet

bet enim hosce terra Vvſchouensis peculiares,
 quæ à Polonia quodã tempore ſeiuncta fuit. Sen-
 domiriensis ſatrapia ceteros quidem & ipſa ſin-
 gulos habet, præter tribunum, quem etiã Priſſo-
 niense territorium nõ ita pridem ſuum habere
 cœpit. Caliſiensis item eosdem omnes habet ſin-
 gulos. Siradiensis ſtructore & ſubdapifero caret:
 gladiferũ, pincernã, dapiferum, habet ſingulos:
 ſuccamerarios, vexilliferos, iudices, & notarios
 binos. Habet enim hos Velunense territorium
 ſuos, ex quo tempore auulſum fuit à Polonia, ſi-
 cut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem
 ſatrapia, Maior & minor. Lenciciensis gladife-
 rum, ſtructorem, & ſubdapiferum nõ habet, cæ-
 teros habet ſingulos. Itemq; Breſtensis. Ino-vula-
 diſlaniensis verò gladiferum vnum habet, ſtru-
 ctorem & ſubdapiferum nullum: Reliquos om-
 nes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculia-
 rem ſuccamerariũ, vexilliferũ, pincernã, dapi-
 ferũ, tribunũ, iudicem, ſubiudicem, & notariũ.
 Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos,
 pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, ſubindi-
 ces, & notarios: Nêpe Leopoliẽſem, Præmiſliẽ-
 ſem, Sanocẽſẽ, Haliciẽſẽ & Chalmẽſẽ: gladife-

Sendomi-
renſis.Caliſſien.
Siradien.

Lencicien.

Breſtensis,
Ino-vula-
diſlancien.

Ruſſicæ.

- Podolica.** rum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos verò singulos, exceptis tribunis, quos duos habet,
- Lublinen.** Camenecensem atq; Trebovuliensem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos, ceteros binos. Lucouienſe enim territorium peculiareſ habet ſuccamerarium, tribunum, iudicem, ſubiudicem,
- Belfenſis.** & notarium. Belfenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, ſubiudicem, & notarium habet ſingulos, ceteros non
- Plocenſis.** habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos, Iudicem verò & ſubiudicem notarios binos (Habet enim hoſ Za-vucrenſe territorium ſuos) Structore ac sub-
- Rauenſis.** dapifero ea ſatrapia caret: Raueniſis verò ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis diſtinctos, videlicet Raueniſem, Goſtinenſem, & Sochaciouieniſem. Maſouia iudices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viſnenſem, Varſauieniſem, Nurenſem, Vyſſegrodenniſem, Zacrociſeniſem, Ciechanouieniſem, Lom̄en-

Lom̃zensẽ, Ostrolencensẽ siue Zembrouensẽ, Rožanensẽ, & Liuensẽ: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrouensẽ enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rožanensẽ enim & Liuensẽ, atque item Zembrouensẽ territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lom̃zensẽ quidem: Subdapiferum autem neque hac ipsa, neque Nurensẽ, neque Vißegrodensẽ: Porro subpincernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masouia, nempe quinque: Subpincernam item Rauensis satrapia habet: Breßtensis: verò thesaurarium: Cetera omnes neutrum: Magistrum culinę nulla prater Cracouiensẽ, si modo non regni is est. Agasonem nulla, prater Russiam: Venatores sola Cracouiensis, Posnaniensis, Siradiensis atque Lenciciensis singulos: Sendomiriensis verò & Masouiticabinos Hac quidem Vižnen. & Lom̃zensẽ: Illa verò Sendomiriensẽ & Radomiensẽ. Habent & Osuiencimensis & Zatoriensis terra suos iudices singulos: Habet etiam Seueriensis ab episcopo. Ceterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia, præfectis siue capitaneis exceptis.

Capitanei
siue præfecti.

De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem præfectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor nō solum arcis regie, verum etiam pacis atq; tranquillitatis publica in sua quisq; præfectura, quam à virtutem debet præstare & vindicare, & furibus latronibusq; repurgare. Itaq; iurisdictionem coercionemq; habet latè patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verum etiā in equestri ordinis homines: Quæ de re accuratius suo loco tractabimus. Ad hæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxta ac profanorum sententias ad extremum executioni mandat, si executores alij nolint, vel nō proficiāt. Gerit etiā curā cōmodorum & reddituum principis, qui ex re familiari, ac sensibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proueniunt. Et omninò arces, & villa, seu rustica prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagi, principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracouiensis præfectus licet amplissimā iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & reddituum principis curā non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunq; hoc onus sustinet. Nā Posnaniensis præse-

Cracouiē.
præfecti
priuilegiū

Magnus
procurator
arcis Cra-
couiēsis.

praefectus licet maiores etiā prerogativas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, ^{Maioris Poloniae generalis Capitaneus.}
atq; ob id generalis maioris Poloniae capitaneus ^{generalis Capitaneus.}
vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnaniensis duntaxat, & redivisus regiones eiusdem territorij. Cetera enim territoria iurisdictioni ei subiecta, habent ferè suos curatores, quos etiā minus propriè praefectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem praefectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa praefectura, ^{De praefecturae leges.}
cui praeficitur, habentem. Neq; externo autem, neq; regio vel ducali genere orto conferri praefecturam fas est. Nec duas cuiq; habere licet: Ac ne unam quidem, primariam duntaxat & iurisdictione praeditam, cum primaria Castellania vel Palatinatu eiusdem satrapiae, Posnaniensi & Cracoviensi exceptis: In quibus non idem ius est. Ne Silesiae quidem cadunt sub hac legem. Habet praefectus quilibet suum vicarium, quem Vicecapitaneum ^{Vicecapitaneus.}
vel burgrabium vulgò vocant: Nos subpraefectum fortassis non ineptè dixerimus, penes quem est vicaria praefecturae totius potestas, & rerum iudicarum executio. Habet & alterum administrum statutorum, ac certis temporibus peragi

Iudex ca-
strensis.

solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratus suo creat & abdicat. Sed utrunque iuratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certa quoque bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem iudicem & sup præfectum, terrestrem ve & castrensem iudicem esse fas est. Habet item præfectura quoque actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem satrapijs, verum arcibus ac territorijs ferè, quæ districtus vocantur distinctæ præfecturæ: Nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt verò hæc totius Poloniæ præfecturæ: In maiore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Vvschouen. Calisiense, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouiensis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Prossouiense, Xianzense, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecentis præfecturæ cum iurisdictione. In Sendomiriensi verò satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis (Sten-license quoque territorium dudum complexa,)

Notarius
castrensis.

Præfectura
totius Po-
loniæ.

quod

quod iam peculiarem præfectum habet. Corci-
 nensis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chenci-
 nensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi e-
 iusdem nominis præfectura est, & Lucouiensis.
 In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcouiense
 quoque & Radomscense & Petricouienſe terri-
 toria annexa habet: Velunensis item & Ostres-
 ſouiensis. In Lenciciensi unica est, tria habens
 territoria, nimirum Lenciciense, Breſinenſe, &
 Orlouienſe. In Cuiavia Brestensis, Crusſuicien-
 ſe item & Conaliense, & Prędecenſe territoria
 adiuncta habens: Iuni-vladislauiensis cum an-
 nexo Bydgostienſi territorio: & Bobro-unicen-
 ſis, Dobrinenſe, Ripinenſe & Lipnense terri-
 toria complexa. In Ruſſia Leopoliensis, Premisli-
 enſis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmenſis, &
 Crasnoſtauienſis. In Podolia Camenecensis atq;
 Trebo-vuliensis. In Belfenſi ſatrapia Belfenſis,
 Buſcensis, Grodlenſis, & Grabenecensis. In Plo-
 cenſi unica cum tribus alijs territorijs, Zavu-
 crenſi, Mlauenſi, Srenenſi ſive & Srenſcenſi. In
 Maſouia Cynnenſis, Viſnenſis, Varſauienſis,
 cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſe-
 grodenſis, Zacrocimenſis, Ciechanouienſis, Lō-
 S 3   Zenſis,

Zensis, Roſanensis (in qua est & Macouienſe territorium) & Liuenſis. In Rauenſi verò ſatrapia tres p̄fectura ſunt, Rauenſis, Goſtinenſis, & Sochacionienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis &

*Præfecturę
ſine iuriſ-
dictione, ſi
ue tenuta.*

Zatoriienſis. Prater has præfecturas ſunt & alię de ſuperioribus ſerè detractę, quę peculiariter, quamuis minus latine, tenuta, earumq; præfecti tenutarij vulgò vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine vlla iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt penes veros præfectos, quibus eę tenuta voluntate Regia ppter utilitatem, vel aliqua alia de cauſa detractę ſunt. Sunt autem ij tenutarij curatores modo regiorum prædiorũ atq; reddituum, & caſtellarum plebisq; ſubiectę, nō diſſimili conditione magni pcuratoris arcis Cracouiienſis. In ijs leges eę, quę de p̄fecturis dudum cōmemoratę ſunt,

*Præfectu-
rarum re-
ditus & ad
miniſtra-
tio.*

locum nō habent. Omnium autē præfecturarum redditus partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentareis & ſyluis, partim è cenſibus, & penſionibus agreſtium & oppidanorum pueniunt, & vel certo pacto præfectis locātur à principe, veleorum fidei cōmittuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxij ſint. Condo-

nantur

natur etiā interdū ob eximia merita. Oppignorari quoq; praefecturas nō inusitatū est, eas praesertim, quae iurisdictione carēt, quaeq; nō sunt primarię cuiusq; satrapiae. Sed ita demū id legitimū est, si rata redituū portio quotānis de capite deducatur. Quod cū in desuetudinē abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatum est. In iis verò praefecturis, quae iurisdictionem habent, si usus reipubl. oppignerationem requirat, etiam assensu senatus comitali opus est. Sola Sendomiriensis priuilegio quodam neque oppignerari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & procures, atque equites locupletiores nonnulli arces & praefectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquā obnoxios. Habet arx Cracouiensis peculiariter decem custodes, qui burgrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, praefecti auctoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias per se, vel per administratos suos seruant: Habentque militia vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinae & alia metalla

Sendomiriensis praefectura priuilegiū. Praefecti alij praeter regios.

Burgrabii Cracouienses.

Zupparij siue salinatores.

habent suos curatores & administratos iuratos,
 & rationibus reddendis obnoxios. Præst autē sali-
 nis Bochnensibus & Veliscensibus, earūq; admi-
 nistris & operis unus salinator, quem Zuppari-
 um Cracouiensem vocant. Russicis item unus,
 quem Russicum appellant. Et est honorata hac
 utraque curatio. Sed neque in regni, neque in
 curiæ, neque in terrestribus magistratibus nu-
 meratur: Quemadmodum neque telona, siue
 quæstores teloniorum, neque tributorum atque
 exactores publicarum exactores. Et ij verò
 utriq; rationibus reddendis obnoxii sunt. Te-
 lona quidem, si non redemerint telonia: Quod
 faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum
 terrestrium magistratuum conicere libuit, prop-
 terea quòd eorum curationes ad præfectorum
 officia non nihil accedunt. Scribam quoque siue
 notarium thesauri regii nihil vetat his adicere,
 quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium ad-
 iungit. Est & scriba castrensis, quem etiam no-
 tarium campestem vocant, mercenariorum
 militum conscriptor, & solutor stipendiorum.
 Sunt etiam à terrestribus magistratibus non
 multum diuersa ministeria quedam in aula
 princi-

Telonar.

Exactores
tributorum.Notarius
thesauri.Scriba ca-
strensis.Officia cu-
ria.

principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum
 administri terrestrium plerorumq; & regni of-
 ficialium (quorum sunt cognomines) quotidia-
 nis ministerijs in aula principis funguntur, fi-
 demque suam principi ad suum quisque ministe-
 rium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij:
 Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurari-
 us, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna,
 structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister cu-
 lina, & præfectus curruum. Nuper etiam his
 accessere, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ.
 Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus
 magistratibus & officialibus cognominibus suis
 distinguuntur: Nempe ut Marescalcus curiæ,
 thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dican-
 tur. Nec suo an & Secretarii in hunc ordinem <sup>Secretario-
rum officia</sup>
 referri debeant, licet nullum peculiare certum-
 q; munus attributum habeant, sed ad nutum
 principis preesto sint in obeundis eius nomine le-
 gationibus, in scriptionibus & lectionibus pu-
 blicarum & Regiarum scripturarum, in acci-
 endis ac deducendis ad regem, vel in senatum il-
 lustribus hospitibus & legatis principum, in ex-
 quirendis & referendis sententiis agrotorum, &

à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regionum praesertim hominum & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cū dignitate coniuncta ministeria. Numerus eorū certus non est. In his eminet unus, qui appellatur

Primi Secretarij officium.

primus seu maior Secretarius. Is absentiu Cancellaria p̄sidum vicem supplet in aula & comitatu principis. Nec tamen, ut illi, gestat signū regium, sed quoties op^o est, petito ab ipso annulo signatorio tā diplomata publica, quā epistolas ipso praesente signat. Quod si is quoq^{ue} absit, peragit ea quispiā de ceteris Secretarijs, quē princeps iusserit. Habet autē primus quoq^{ue} Secretarius secundū Cancellariū & Vicecancellariū prærogatiuā capeffendi honores publicos & magistratus, qui vacauerint. In arbitrio tamē regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marefcalco.

Marefcalci curia.

Marefalcus curiæ absente Marefcalco regni agit omnia, quæ illius muneris sunt: A praesente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quæ sunt maioris momenti peragenda, praesertq^{ue} cum eō pariter

pariter principi erectum sceptrum. *Thesaurarius* item *Thesaurarius* regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse a presente ad pleraque omnia. *Succamerarius*, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domesticorum principis administrorum: Sub cuius potestate est suppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumque corporis pertinens. *Ianitoribus* quoque idem præest. *Referendarij*, supplicum libellorum magistri sunt, & querimoniis hominum audiendis, *Cancellarij*que, ut verbo legis utamur, referendis præsent. *Quinetiam* in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem *Cancellarij*, eiusque permissu exponunt regi cum consilio causas & controuersias litigantium. Nuper adeò sententias quoque rogari cœperunt in regis iudiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. *Ductores copiarum*, *magistri stabuli*, *magistri culinæ*, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. *Ceterorum munera iam sunt explicata in terrestribus officiis & curati- onibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum:*

Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cui-

Thesaurarius curiæ.

Succamerarius.

Referendarij.

Alia mini-
steria auli-
ca.

que satrapia siue terra. Hæc autem omnia hono-
rata sunt ministeria: Minus illa, interioris cu-
biculi seruatoris, curatoris lecti, atque dispensa-
toris. Caterum stipendarii & aulici principise-
quites, Concionatores, & sacrifici, quamuis ho-
noratos sint loco, tamen inter officiales non cen-
sentur: Multò minus stipatores siue satellites,
cubiculariique, & pueri: Sed perpetui sunt ad-
ministri principis, & præsto sunt ipsi iter faci-
enti, & quouis loco manenti. Ac sacrifici quidem
per vices operantur sacris quotidie presente re-
ge, Canunt etiam festis diebus, benedictionesque
& gratiarum actiones ritu Christiano ad men-
sam eius peragunt. Concionator sacris concioni-
bus fungitur. Aulici verò (sic enim vocantur)
equites equis stipendia merent, præsidii honorif-
que regii causa, & equestrem eum vel curru-
lem equestres ferè comitantur. Qui equitatus
numerosus est atque splendidus, nobili iuuentu-
te constans. In qua sunt complures magistrati-
bus & officiis non modo aulicis, verum etiam
terrestribus pradi. Ei verò Marescalci mode-
rantur. Cæteri ministri non habent necesse e-
quos alere. Itaque pedestres prodeunt in publi-
cum

Aulici e-
quites.

cum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecendant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores, praesidi causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget maiestatem principis. Cubicularii & pueri praesto sunt ad quaevis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in senatum & ad regem consiliariis, & perferendis quoquo versus, literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quae subuectiones, & lingua vernacula poduoda vocantur: Cursum publicum latini vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, stipatores praelongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt, Cubicularii verò cum pueris subsequuntur: Sedita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesi-

stipatores
sive satellites.

Cubicularij & pueri,

Cursus publicus seu poduoda.

astici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi forte regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam verò longus ordo sequitur nobilium matronarū & puellarū.

Viliora ministeria.

Regine comitatus.

Magister curiae.
Magistri curiae.
Cancellarius siue secretarius.

Hec igitur est ratio vniuersa aule & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodē, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorem distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quae magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modo puellarum & matronarum, quae in gynaeceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicorum, & in his peculiare administratio siue officiales. In primis magistrum curiae, qui omnibus praest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: & magistram curiae, matronam gynaeceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cuius sunt munera, litteras nomine regina conscribere, & signare, & legere, & cōpellatibus eā responsa dare. Quod quidem nescio an cū magistro curiae cōmune habeat.

Est

Est autem & hic discrimen inter Cancellarium
 & secretarium, quod hic non gestat signum regi-
 nae, sicut illæ: sed ab ea, quoties opus est, utendum
 accipit. Habet regina etiam thesaurarium su-
 um, & pincernam suæ pocillatorem, & structo-
 rem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, &
 culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemq; dis-
 pensatorē, abaci custodem, mapparium, & iani-
 tores eodem, quo regij sunt honoris discrimine:
 Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à
 rege præbentur. Indidem ipsius quoq; reginae mē-
 sa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris,
 & iumenta comparantur. Quod si ea regi super-
 stes sit, vidua de suo, ac de fructibus & redditibus
 eorum bonorum, quæ rex ipsi dotis ac donationis
 propter nuptias nomine de amplissimi consilij
 sententia attribuerit, sese cum uniuerso comita-
 tu suo deinceps sustentat. Atque hac de magi-
 stratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis
 decursa sunt. De ecclesiasticis magistratibus,
 honoribus, ministerijs & curationibus, quales
 sunt secundum Archiepiscopos & episcopos,
suffraganeorum, abbatum, prapositorum, De-
canorum, Archidiaconorum, scholasticorum,

Admini-
 stri reginae

Ecclesiasti-
 ci honores
 & magi-
 stratus.

Exemplum
 D. d. m. m.

Ecclesiasti-
ci ordinis
dignatio.

Plebs Polo-
na.

cantorum, custodum, cancellariorum, vicario-
rum in spiritualibus, officialium, commissario-
rum, ministrorum, priorum, custodum siue gu-
ardianorum, pœnitentiariorum, paræcorum,
quos etiam plebanos vocant, non est operæ preci-
um hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, ca-
nonicorum, monachorum, & monacharum, fra-
trum conuentualium, vicariorum, psaltarum,
mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque e-
nim peculiare quicquam habent apud Polonos
præceteris gentibus & nationibus Christianis,
neque ad rem publ. pertinent, exceptis Archie-
piscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea
peculiariter quadam reipub. munera, quorum
superius mentionem fecimus, mandantur. Ma-
gnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sa-
cerdotibus habetur solo sacerdotij nomine: Ma-
ior etiam olim habebatur: id quod è vetustiori-
bus literarum monumentis deprehēditur. Om-
nes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum
potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si
qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est,
authoritate exempti sunt. Plebes urbana, oppi-
danæ, vicanæ, & agrestes partim principi pa-
rent,

rent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotijs attributa sunt. Reguntur autem à suis quæq; dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex aquo & bono siue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquam non carent tamen suo quæq; iure: Quod non est unius modi, quemadmodum posterius ostendemus. Præter dominos autem, eorumq; præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in pagis quidem scultetum, siue aduocatum hæreditarium vocant, qui est quasi deductor ac defensor coloniarum: qui vel ipse per se, vel per vicarium suum, quem & ipsum aduocatum, seu iudicialem, vocant, cum adiunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur iudices, siue assessores iudicij) ius dicit. In ciuitatibus autem & oppidis & vicis præter hos, sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est ciuitatis cuiusque gubernatio & custodia: in delinquentes animaduersio: publicorum commodorum administratio, curaque ædificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet

Plebei magi-
stratus.

Scultetus
siue aduo-
catus hæ-
reditarius.

Aduocatus
iudicialis.
Scabini.

Consules
siue decu-
riones.

V magister

Magister
civium.

Magistri
contuber-
niorum.

Aediles.

Magistra-
tuum crea-
dō ratio.

Episcopo-
rū electio.

Nomina-
tio.

magister civium, quem vulgò proconsulem vo-
cant, qui eos, quoties opus est, convocat, & in
consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse ge-
rit. Consulum non idem est ubiq; numerus. Ha-
bent item singulæ opificū societates & contuber-
nia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros,
& his adiunctos aliquot seniores. In maioribus
urbibus sunt etiam adiles unus & alter de nu-
mero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæ-
stores, & sartorum tectorum curatores. In oppi-
dis verò & vicis communiter hæc à decurioni-
bus curantur. Hos magistratus in oppidis præ-
sertim, iuratos esse oportet, p̃ter aduocatos here-
ditarios. Nullos autē cōmunes magistratus pa-
gi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs
magistratibus. Creandorum magistratuum, &
honorum mādandorum in Polonia non una est
ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum ca-
nonum à collegijs primariorum sacerdotum, quæ
capitula cathedralium ecclesiarum vulgò no-
minant, legebantur: Nunc princeps, umbratili
quadā electione illis relictā, aut ne relictā quidē,
solus arbitratus edit episcopum, & pontifici
max. cōmēdat, (quod fiebat etiā à collegijs) ut ei
autho-

authoritate approbetur, ꝑficiatur, & ab alijs episcopis consecretur. Cæperunt autem sic editi sine nominati indulgentia vel conuientia quadã admittere ad consilia publica, priusq̃ approbentur à pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum. Sed à morte episcopi collegium sacrum distributis inter se curationibus bona vacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam uiuente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iuxta ac in alijs diœcesibus vacante sede vnus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renunciauerit. Abbatum & præpositorum eligendorum ius collegia monachorum habetenus retinere: Sed iam vix retinent, ab episcopis primũ, deinde à regibus etiã labefactatum & violatum. Adelectionem quidem certè Regius assensus, & episcopi authoritas accedat oportet. Caterum in sodalitijs & conuentibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicariis locupletiorum monasteriorum curationibus, quas ferè ꝑposituras vel prioratus vocāt. Prela-

Oeconomus Gnesnensis.

Administrator. Sacerdotiorum collatio.

Abbatum electio.

Sacerdo-
tiorum co-
latio.

ti & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaque ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorum, siue commendandorum, & , ut vulgò loquuntur, præsentandorum ius regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem ius etiam priuatis quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In paræcijs verò & alijs minoribus sacerdotiis vsitatum & legitimum est, ut ius edendi sit penes eos, unde profecta est dotatio cuiusque sacerdotii, vel in quorum bonis id, prouentusq; eius siti sunt, sicut tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, diiudicatio. Quod de illis quoque qui à rege, vel alio quopiam profano commendantur, siue præsentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni vsitato iuri pontificio nomine, collatores etiam vulgò, qui ius hoc edendi, siue præsentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis

ficis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese indignos eo iure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum hic nobis perstricta sunt. Ad proprias rei publ. Polonæ magistratus reuertamur.

Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem Senatum regni princeps legit, & iureiurando obstringit sibi & regno siue rei publ. Idem confert præfecturas, ceterosque omnes magistratus, honores & ministeria publica. Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in comitiis renuncientur.

In iudice verò & subiudice, & scriba siue notario terrestribus ita est adstricta legibus potestas principis, ut nobilitas eius satrapia siue territorii, cuius iudex, vel subiudex, vel scriba decessit, conuentu instituto authore & præside palatino, quatuor patres familias equites eligat: de quibus princeps unum, quem vult in locum vacantem surrogat. Abrogari verò magistratus, aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis, ciuitatisue, siue nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium

Senatus & magistratum equestrium creandorum ratio.

Iudicis, sub iudicis, & notarij electio.

Magistratus & honores perpetui.

magistratum honorémue adeptus sit, quem cum priori retinere iure non possit. Ipse se quisq; abdicare arbitratusuo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumq; curatione princeps amovere quemlibet, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate cauerit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit amoueri nequeat.

Aulico item magistratu & ministerio amouere queng; regi licet. Non temerè tamen id facit, nec ferè sine nota ignominix: nisi lex iubeat. Exactores tributorum annui ferè creantur à rege, vel

Plebeiorū
magistratu
um creatio

Cracouien
sis consuliū
creatio.

comitali placito. Plebeios magistratus partim domini, vel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues & oppidani legunt, præter Cracouiam, ubi Palatinus ius legendi senatus habet, abrogandi non habet. Nec nisi morte, aut maxima mediæ capitis diminitione honor is amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes vocant: de quibus certo ordine singuli sunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multum diuersa est ratio consulum in aliis quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi quòd præfecti in sua quisq; ditionis oppido vnum

aut

aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiræ, Clepariæ, & Prossoniæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cum in legendis consulis, tum in aliis rebus præfecti vicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgensis legit. Cæteros autem ^{iudicum iuris supremi creatio.} scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quique ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Craconiæ aduocatum quoque iudiciale.

Cæterum Scultetus siue aduocatus hereditarius ^{Scultetus siue aduocatus hereditarius.} in quouis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reiq; publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasque domino amouere scultetum, & aduocatum hereditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque adificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & aduocatis

Reditus
magistra-
tuum.

Episcopo-
rum, & alio-
rum sacer-
dotum re-
ditus.

hereditarijs sine ulla culpa eiectis prorsus, vel
in ordinem redactis, agros eorum pradijs suis ad-
iunxerint, iudiciis verò iudiciales aduocatos
arbitratu suo præficient. Reditus magistratu-
um regni exigui, terrestrium verò & aulico-
rum nulli ferè sunt. Ne urbanorum quidem &
oppidanorum, & agrestium ulli ferè certi sunt.
Honorem Poloni satis amplum & luculentum
virtutis & honestorum laborum premium esse
duxerunt, etiam sine compendio: quod minus ge-
nerosi animi magis plerumq; consecretantur. Sunt
tamen certa mercedes, & quasi sportula, qua iu-
dicibus iudiciorumq; administris penduntur à
litigantibus. Primores aliquot Palatini & Ca-
stellani, mediocres tamen habent redditus, par-
tim ex agris & prædijs, partim è salinis, vel te-
loniis, siue alijs quibusdam pensionibus à princi-
pe antiquitus in omne tempus attributis. Epif-
copi nonnulli per amplos habent, unde non modo
ipsi commodè & cum dignitate viuere, & sena-
toria munera lautè sustinere, verum etiam in-
ferioris ordinis sacerdotes, socios & ministros
suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diui-
num cū dignitate administrare, & egenis deni-
que

que liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Polonia consensu iam inde ab initio susceptæ religionis Christiana attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeque cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum paræcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim præcorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam paræcorum pijs & honestis vsibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonialia sua, velempta aliunde bona, censusue sacerdotijs adiungendo, templorumq; splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atque hæc omnia cum

Præcorum
Pol. diuina
cultus au-
gendi stu-
dium.

Benignitas
dei in pios,

ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus ac principum benignitate immunia sunt à ple-

risque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ rapacitatisque infamia, quam egestatis releuatione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) placito & auctoritate comitiorum publica, quarefrenari potius talis priuatorum hominum temeritas & iniustitia deberet: ut fuit refrenata antiquioribus constitutionibus & magistratum seueritate laudabiliter iuxta ac utiliter. O tempora: ô mores. Nos ad institutum nostrum reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos habent certos redditus: sed partim Episcoporum & opulentiorum non modo sacerdotum, verum etiam profanorum stipendijs, partim cetera multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitæ sustentant. Quales ferè sunt etiã ij, qui vocantur mendicantiũ conuentus, siue collegia.

Sed

Sed nos honorum & magistratum omni ferme ratione explicata, ad iudicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoq; homines, nobiles pariter ac plebei obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumue sacrarum ratione aliqua ex parte connexa sunt:

Iudicia

Ecclesiastica iudicia.

Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quæq; his aduersantur de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, scœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgò vocant: Itemq; de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac redditibus ecclesiasticis, de cede, vi, & in iniuria sacris initiato homini, reiue, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de iure patrocinijsive patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum iure quavis controuersia, item quæ de iure matrimonii & natalium, & de miserabilium egentiumque personarum iniuriis, quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentaria causæ profanorum hominum in hoc æquè ac profanis foris

Ecclesiastici fori causæ.

disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, ut vulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumue ministris, aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ij, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos vnus, qui est primarius, generalis appellatur: Cateri foranei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus pro uocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo: Idq̃, eo nomine, quòd ille est legatus perpetuus, siue, ut vulgò loquuntur, natus sedis apostolica: Pertinent autem ad eius prouinciā hi Episcopi: Cracouiensi, Vladislauiensis, Posnaniensis, & Plocensis in Polonia, Vratislauiensis in Silesia Boëmica ditionis: Lubussensis in Marchia Brandeburgensi, Vilnensis in Lithuania: & Medniciensis in Samogitia: Olim Culmensis quoque in Prussia, & Camenensis in Pomerania sub eo fuere. Sed auulsi sunt postea. Ad
 Leop-

Iudices ecclesiastici.

Archiepiscopi Gnesnensis iurisdictione.

*Leopoliensem verò; Pramislensis, Chelmenfis,
 Camenecensis, Lucensis, siue Luceoriensis, atq;
 Kiouiensis. Extrema tandem prouocatio est ad
 pontificem max. antiquissimo Christianæ reli-
 gionis instituto. Omnes autem iudices ecclesiasti-
 ci iudicant, siue adeò iudicare debent è præscrip-
 to ecclesiasticorum & pontificiorum canonum.* Executio
 rerum iu-
 dicatarum
 ab ecclesi-
 asticis iu-
 dicibus.
*Et præter diras siue censuras & interdicta ec-
 clesiastica, habent ius quoddam coërcendi fontes,
 in sui quidem ordinis homines laxius, in profa-
 nos autem restrictius, ita vt contra hos ad exe-
 cutionem rerum iudicatarum, urbanorum, ac
 terrestrium magistratuum opem ad extremum
 implorare necesse habeant. Nec ij iure eis deesse
 possunt, aut debent. Habent & profani inter se
 nobiles iuxta ac plebey sua iudicia: quibus sacris* Terrestria
 iudicia.
*initiatum aut sacerdotio præditum præesse non
 licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudicijs
 peculiariter subest: quæ à iudice, subiudice & no-
 tario terrestribus exercentur, alibi quidem qua-
 ter, alibi sexies quotannis, alibi verò singulis
 mensibus: Nisi fortè iudex, subiudex, aut nota-
 rius desit: aut bellica expeditio, vel comitia, col-
 loquiæ (de quibus paulò post dicemus) inter-*

ueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosq; habenti. Nec euocari quenkquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit. Caterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitiu alieni profugi, casi, vel vulnerati: aut si ullo alio, quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat, Oppida verò ac territoria iudiciaria hæc sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biełzum, Cichouia, In quo oppido & Sandecense territorium iudicatur: In Posnaniensi, Posnania, Costenum, & Vvschoua: In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Vislicia, Pilsna: In Calisiensi, Calisia, Gneźna, Pysdri, Coninum, Keina, Naclum: In Siradiensi, Siradia, Schadconia, Petricouia, Radomsci, Itē Velunia & Ostressouia: In Lenciciēsi, Lencicia, Breżini, & Orlouia: In Brestensi, Breste, Crus-

Iudiciorū
terrestriu
loca.

*Crusicia, Couale, & Pradecia: In Ino-vladis-lauensi, eiusdem nominis oppidum & Bydgostia: Itemq; Dobrinũ, Ripinũ, & Lipnũ: In Russica Leopoldis, Premisla, Sanocũ, Halitia, & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovulia: In Lublinensi, Lublinum, & Lucouia: In Belsensi, Belsum, Buscum, Grodlum: In Plocensi, Ploscũ, Plonscum, Bielscum, Racianzum, Zauuczẽ, Mla-vua ac Srenscum: In Masovia, Cyrscum, Vižna, Varsavia, Nur, Vissegradum, Zacroci-mum, Ciechanouia, Lomža, Zembrouia, Rožan-num, & Liua: In Rauenſi Rava, Gostinum & Sochacionia. In Silesia verò Osuiencimense & Zatorienſe territoria suos utrunq; peculiares habet iudices, quicum delectis de nobilitate ius dicunt, praefecto presidente. Adeundem modum & Seueriensis Episcopi Cracouensis ditio suum habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisq; di-tione iudiciis praesidebant. His iudiciis discep-
tantur pleraq; omnes causæ nobilitatis priuatæ ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iure con-sulti, ac ciuilitè institute. Regundorum finium controuersia hoc ipso quidem iudicio primum disceptatur inter equites, vel inter equitem*

*Terrestriſ
iudicij cau-
sa.*

Succame-
rarij iudici-
um.

Commissa
rialia iudi-
cia.

Capitane-
rum, seu
praefectorū
iurisdictio.

Et sacerdotem: Sed ad extremum ad Succame-
rarium terrestrem remittitur: Qui in rem pra-
sentem veniens, ipse per se, vel per vicarium su-
um camerarium illius territorii eam definit,
certisq; metis atque signis fines controuersos de-
signat. Atque hæc est unica Succamerariorum
iurisdictio. Cæterum si cum regis bonis equiti
sit controuersia, non apud terrestre Et Succame-
rarij iudicium ea disceptatur, Sed princeps e-
quite postulante edit recuperatores aliquot de
senatu ac terrestribus magistratibus siue offici-
alibus eius satrapix, in qua est controuersia:
quos commissarios appellamus. Inter quos etiam
Succamerarius esse solet: Qui in rem præsentem
venientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sa-
cerdotalis fundus Et ager cum regio controuer-
sos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque e-
ius dioceseos editis à principe recuperatoribus
unum aut alterum de suis adiungit. Eademque
ratio est petendi recuperatores à principe in cau-
sa heriscundæ familiæ, siue diuidunda heredi-
tatis inter fratres & propinquos. Quanquam
hoc iudicium etiam præfectus exercere potest.
Criminales verò causa de stupro, incendio, la-
troci-

trocinio, & vi armata alienis adibus illata ad
 præfectorum sue capitaneorum in sua cuiusque
 præfectura iudicium pertinent. Ciuiles item,
 quacunque aduersus eos equites instituuntur,
 qui certos agros & bona terrestria nulla habent,
 & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei
 foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica
 stipendia, aut sacris initiato homini damnum
 vel iniuriam intulerunt, aut alienum adscrip-
 titium detinent, aut obstaculis denique liberam
 fluuij nauigationem impediuerunt, aut si quis
 executionem rei iudicatę prohibeat. Dicit au-
 tem ius præfectus in arce, aut alio loco publico
 sua quisque præfectura sexta quaque septimana
 per se ipse, vel per vicarium suum iudicem ca-
 strensem. Atque hæ sunt iudicij castrensis causa.

Officij verò sunt, rerum iudicatarum executio: Castrense
iudicium.
& officium
 viduarum de bonis dot alibus eiectionum, & ali-
 orum spoliatorum restitutio: Itemq; in depre-
 hensos in scelere, & recenti, ut dicunt, crimine,
 aut si quis rem alienam apud se deprehensam non
 reddat domino repetenti: Adhæc in turbatores
 conuentuum & iudiciorum, & qui vetitis ar-
 mis utuntur: in tolerantes censuras ecclesiasti-

cas ultra annum in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præterius ad forum ecclesiasticum euocant, animaduersionis. In quibus causis quouis tempore cuiusquarèti præsto esse debet præfecti authoritas per seipsum, vel per suppræfectum suum: Cuius iurisdictionis ad causas officij pertinet, si præfectus ipse ius non dicat. Denique furti suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus & suppræfectus eius. Equestris tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controuersie, hoc est, cum de genere cuiusquam ambigitur, & ea causa, quæ infamia, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cade equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Præter, si maleficium in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si author recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur.

Regij iudicij
causæ.

datur, absque citatione princeps eum ipse per se,
 vel per Marefalcum indicat. De personali-
 bus verò causis ciuilibus, aut ciuilitè institutis,
 quæ alioqui ad forum terrestrè vel castrense
 pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempo-
 re cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs ci-
 tatum indicat. Quæ citatio curialis, & post
 curiam vocatur. Sed eius vsus ita restrictus <sup>Citatio
post curiā.</sup>
 est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in
 maiore tantum agros ac domicilium habet, non
 valeat: neque contra. Id autem iudicium regio- <sup>Regij ter-
mini.</sup>
 rum terminorum nomen habet, Vbi etiam
 in præfectos & administratos suorum bonorum
 & reddituum, quod ad munera eorum attinet,
 quicumque & undecunque ijs sint, princeps ipse
 sibi, instigatore ut vocant, officij petente, & *Fiscali.*
 cuius postulanti ius dicit: Ac de prouocatio-
 nibus quoque ab officio castrensi ad se delatis <sup>Exactores
iniusti vbi
conueniam-
tur.</sup>
 cognoscit. Iniustus tributis publici exactor e-
 tiam apud episcopum, palatinum, vel Castella-
 num loci rectè conuenitur. Belli autem & ex-
 peditionis publicæ tempore, cum silent omnia su- <sup>Jurifiliatio
bellica.</sup>
 pra memorata fora, penes principem est ius omne,
 & iudiciū eorū, quæ in castris & in ipsa expedi-
 tione

tione flagitiosè aut sceleratè admittuntur. De iniurijs quidem damnisq; datis in expeditione bellica palatini vel castellani cuius querenti contra sue quisque satrapie, vel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro iudiciis nobilitatis prouocatio est ad principem: Nisi quòd ea, quæ sunt à terrestribus iudiciis, in colloquiis ferè prius disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terrestribus magistratibus iudicium: Quod semel quotannis autumnì tempore in qualibet satrapia siue palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus & castrensibus eiusdem satrapie iudiciis disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorum terrstrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio. Silesii soli colloquiorum usum nò habent, neque principem, sed vicinorum duorum triumue principatuum iudicia appellant, in eisq; acquiescunt. Verum id quoque iam exolescit, pleraq; omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit aliquando in comiti-

Appella-
 tiones seu
 prouocati
 ones.
 Colloquia
 & genera-
 les termini

Silesiorum
 prouocati-
 ones.

mitiis facta mentio instituendæ in Polonia no-
 uæ iudicium decurię, quæ de omnibus prouoca-
 tionibus absque prouocatione cognosceret, quale
 est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed
 non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præ
 ter principem concedere. Quos it, ut principe <sup>Iudiciorū &
comperen-
dinatio.</sup>
 plurimis & variis iudiciis distento, & aliis mul-
 tis & grauib; tam ampli regni negociis distra-
 cto, lites in multos annos comperendinentur, nō
 sine dolore & querimonia multorum, præsertim
 augeſcente indies cupiditate hominum, nullaq;
 aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti,
 & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capita-
 les existunt inter necessarios quoque & cognatos
 inimicitie, cædes innumerabiles patrantur, co-
 actisq; hominibus, & iustis propè exercitibus
 nonnunquam confligitur, dum offensus longa
 iudicii comperendinatione, armis ius suū quis-
 que persequi ac tueri contendit. Sed ad prouoca-
 tiones redeamus. Earum duplex est ratio: Est e-
 nim appellatio, qua inter litigantes solos discep- <sup>Appella-
tio.
Motio.</sup>
 tatur iustè ne an iniustè iudicatum sit. Motio
 verò est, in qua iudex à quo prouocatum est, ne-
 cesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua

& legibus aduersa fuerit, ipse pude fiat, mulcteturq. Quod tamen iam ferme exoleuit. Vtrobique autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, vniuersaque causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temerè admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoque principis de prouocationibus non vna est ratio. Nam de ijs, quæ fiunt à colloquijs, non nisi in comitijs cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudicijs. Nam de ijs quoque rectè à rege cognoscitur in comitijs, si prius ea instituantur, quàm colloquia. Itaque indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris verè prouocationibus, quæ fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscit is cum ijs consiliarijs, quos ad manum habet, quouis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se principi necesse habet. Vlla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitijs autem, quàm extra ea in iudicijs regis adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri, siue Referendarii:

De prouocationibus
vbi cognoscitur.

darii: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius
 satrapie sue territorii, in quo iudicium exerce-
 tur: præter, cum de prouocatione ab ipsorum iu-
 dicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi
 omnium dictionem sententiae. Atque his ferè so-
 ris atque rationibus nobilitatis iudicia pera-
 guntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis
 Christianæ institutis alienus, prouocandi ad-
 uersarium ad singulare certamen, & ferro usq;
 ad necem vel deditiōem de iure & iniuria, ve-
 roq; & falso decernendi, nihil habet commune
 cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel
 tantum à Sigismundo rege seniore admissum est.
 Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ ar-
 morum usus, ad iudicium tamen terrestre & ca-
 strense, & ad comitia nemini armato venire li-
 cuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum ob-
 soleuit. Ecce autem, dum nos hoc opus, typogra-
 pho alterā editionē parāte, recognoscimus, p̄diit
 in lucē noua forma supremorū iudiciorū, in pro-
 ximè præteritis comitijs Varſauieſibus p̄mulga-
 ta & edita. Iudicatur autē nobilitas suis legibus,
 quæ pauce sunt, & cōstitutiones vel statuta reg-
 ni vocātur (Tamet si Masouij peculiaria habēt)

Referenda-
 rij, iudex,
 subiudex,
 & notarius
 terrestres
 in iudicijs
 regijs.
 Duellum,
 siue singu-
 lare certa-
 men.

Statuta
 regni, &
 Masouiorū

Res iudica-
ta.

Preco siue
ministeria
lis terrestres

Executio
rerum iu-
dicatarum.

vel moribus, vel ex aquo & bono, siue adeò iudicium opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata: Per magnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus preconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaq; eis fides habetur, ut idem ac tabellionibus in iure civili Romano & pontificio. Sed sunt iuferè illiterati, plebei, & rustici homines, palatini vel delegati cuiuspiam Regii arbitrio, nec semper exquisito delectu creati. Verum in omni ferè functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est poena, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus si iudicatum non soluat, multatur & pigneratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quancunque is litem iureiurando interposito aestimauerit. Licet tamen iudici ante iusiurandum eius aestimationem moderari. Si non paruerit rei iudicate, reus condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exoluerit, praefecti regii eius ter-
rito-

ritory, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa multa, quod vadium vocant, si is prohibuerit.

Sin iterum id fecerit, duplicatur multa: Sin tertium, triplicatur, quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata iam sunt,

Et post interpositum unum vadium, reus si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus

verò, si vis sese nihilominus suaq; tueatur, cuncta illius præfectura nobilitas cōtra eum armatur.

Ac ipse quidemprehenditur, bona verò eius à præfecto possidentur, donec de rebus eorum,

non modo iudicatum, sed multa etiam & vadia solvantur. Indicta verò causa, hoc est, non cita-

tum, neque cōiunctum equitem, qui modo agri a-

liquid habeat, prehendere nulli magistratui ac ne principi quidem licet, præter furem à servis

pœnæ inter conscios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehensum, aut qui satis-

dare nolit, vel non possit. Præfecto remissiori in executione rei iudicata pœna est, abrogatio præ-

fecturæ: Nisi fortè eam oppigneratam teneat.

Tunc enim centum marcarum multa ipsi à

Nobilium
prehensio.

Capitanei
negligen-
tis pœna.

Z

princi-

principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis verò & plebeis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti auctoritate iudicare omninò fas non est. Sed sufficient hac nunc de iudicijs nobilitatis. Neq; enim omnem iudiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab aduocatis iudiciarijs, & scabinis, vel à scultetis, vel à præfectis siue dominis, eorumue procuratoribus & administris sine strepitu & figura iudicij exercentur. In urbibus verò & oppidis exactiora sunt: Quibus equites quoq; qui in ijs domicilia & ius ciuitatis habent, sunt obnoxij in causis ciuilibus duntaxat. Ea verò partim penes aduocatatum & scabinos, partim penes decuriones siue consules & magistratum ciuium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum.

Plebis iudicia.

Rusticana.

Urbana.

Magistrorum contuberniorum iudicia.

Consulum iurisdicção.

Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicij iudicant, hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus siue senioribus de leuioribus causis, sui quisque generis opificum:

Consules verò de quibusuis, Proprietatis modo

do

do & possessionis rerū soli, & hereditatis, itemq;
 capitalibus atq; sanguinarijs exceptis: *Quæ ad*
scabinorum & aduocati iudicium peculiariter
pertinent. Parui momenti causas etiam magi-
ster ciuium solus cognoscit. A quo itidem, atq; à
magistris contuberniorū, ad cōfessum consiliū est
prouocatio. Ab his porrò ad Regē. Inoleuit tamē
mu lti in locis mos, ut prius præfectus, vel qui
præfecti loco est, appelletur. Atq; inde demum ad
Regem prouocetur. Idq; de regijs modo oppidis in-
telligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt,
in iis prouocationes fiunt ad eorum dominos;
Ab ijsq; sine prouocatione indicantur. Sed si quis
aduersus eum, qui ipsi non subest, iniuste indica-
uerit siue per se, siue per vicarium & procurato-
rem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est
obnoxius. Porrò episcoporum & aliorum eccle-
siasticorum hominum subditis opem superioris
(nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis
max.) contra vim & iniuriam dominorum
suorum implorare licet. In iurato autem
iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini
cum aduocato iurati præsident) accurati-
or seruatur processus iudiciarius. Exerce-

Scabinorū
iudicia.

Nobilita-
tis & sacer-
dotum op-
pida non
subsunt iu-
risdictioni
regiæ.

Iuratum
iudicium.

turq; id ferè inter conciuēs quintodecimo quoque die, nisiis festus sit: Externis verò & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicij huius, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob grauiōres causas magistro ciuium presidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primum urbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere vtuntur. Neque enim iisdem i cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem, ubi ius Culmense viget, ad Varsauiensem, vel Plocensem, hinc porrò olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratū, atque inde demum ad regem prouocatur. In cæteris vero partibus Polonia, ubi iuris Teuthonici Magdeburgensis vsus est, olim ad Magdeburgensem ciuitatem prouocabatur. Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno pro-

cura-

Prouocati-
onum &
legum ra-
tio, quibus
oppidani
vtuntur.

Culmense
ius.

Magdebu-
rgense.

Iudicium
iuris supre-
mi Teu-
thonici.

curatore eiusdem arcis presidente, non tamen indicante, indicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis ciuitatum & oppidorum iudicijs. Inde verò prouocatio est ad aliud iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo eiusdem Caſimiri instituto, bini certorum oppidorum decuriones siue consules Cracouiam conuenientes in arce ius dicunt sine prouocatione.

Sex ciuitatum iudicium.

De quo in historia fusius persecuti sumus. Cognoscit autem princeps de prouocationibus ijs, quæ ab urbanis & rusticis iudicijs veniunt, & omninò de controuersis plebeiorum sua ditionis atque etiam de querimonijs aduersus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliarijs. Sæpè etiam consiliarijs & Referendarijs, aut Secretarijs earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum iis referentibus statum controuersix, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli

Hist. lib. 12.
De prouocationibus ab urbanis iudicijs ubi princeps cognoscat.

Cracouienses ciues hoc præditi sunt priuilegio quòd à Senatu urbano non nisi ad principem est prouocatio, & quod eius, itemq; Caſimiriensis & Clepariensis ciuitatum causæ ab eo non nisi Cracouiæ indicantur. De quo disceptare non est

Cracouiensis ciuitatis priuilegium.

Sculptorū
iudicia.

huius loci. Habent & sculpteti sue aduocati hereditarii pagorū & oppidorum nonnullis in locis inter se peculiaria iudicia. A quibus item ad ius supremum Teuthonicum, & inde ad sex ciuitates, vel ad principem prouocatur. Iure autem suo quisque iudicatur, prater, quod causa cædis & vulnerum Polonicotantum iure iudicantur,

Homicidij
iudicium
& pœna.

Quoreus actoris iure iurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eadem capitis luit supplicio. Post interpositam verò viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis aestimationem damnatur: quæ diuersa est equitis ac plebei: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & heredibus cæsi cedit multa: Pro equestri verò, solis liberis & heredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annum totum exulauerit. Caterum plebeio equitem interfecisse, capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt aestimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecunia, ut crebrescant magis indies iurgia

gia cadesq³. Executio rerum indicatarum con- Executio
urbanorū
iudiciorū.
tra oppidanos & urbanos penes magistratum
est in sua quemque ciuitate, aut si is negligat, do-
mini, vel præfecti auxilium imploratur. Et

hactenus quidem de iudicijs. Comitiorum ratio Comitio-
rum ratio.
nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de

causis ea habentur: propter consultationes de re-
publ. & propter iudicia. Cum enim Polonis,

quemadmodum supra memorauimus, ea potis-
simum forma rei publ. placuisset, in qua penes v-

num quidem esset iudiciorum, & rerum omni-
um in bello & in pace summa, sed ut is rerum a-

gendarum & iudicandarum consilia cum com-
pluribus consiliariis communicaret: hi porrò

cum propter alias functiones publicas, tum eti-
am propter curam rei sue familiaris, ad latus

principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad
certū locū & diē cōuocarētur à principe, ad exer-

cēda cū ipso iudicia, cōsiliaq³ de republ. capienda.
Hec sunt comitia publica: Quæ etiam generales

regni cōuēt⁹ vocāt. Qui olim simpliciorib⁹ & me- Comitia
verusta.
lioribus seculis bidui vel tridui spacio peragebā-

tur. Augescētibus deinde iudicijs & rebus agēdis,
extrahi cæpere in longius tēpus comitia: Sic ta-

men, ut pro re noua & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est auorum ferè nostrorum memoria cum vniuersa nobilitate, & una de omnibus ciuitate Cracouiensi communicata sunt comitia: cæperuntque adhiberi legati nobilitatis, siue, ut vulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem vnam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: Nempe sciscendi in bellum tributici causa. Deinde verò, cum siue incuria principum, siue consiliariorum conniuentia, multa, quæ ad salutem & amplitudinem reipubl. pertinebant, negligi, & nobilitatis prerogatiua minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cæperunt, non ut consilarii, sed ut monitores principis, atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prerogatiuarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sane & salutare in primis genti Polonæ (si eo rectè utatur) institutum, & ad optimè constitutarum olim rerum publ. Romanæ & Lacedæmonicæ mores

Nuncij terrarum.

Hist. lib. 77

mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principum & potentium libidini, inertiq; & inutili administrationi reipubl. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent institui, indicuntur prius à rege nobilitati conuentus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq; oppida: Conuentus particulares. Maioribus quidem Polonis, hoc est Posnanien-
sis & Calisiensis satrapiarum equitibus Srod-
dam: Cracouiensi verò satrapia Prossouiam:
Sendomiriensi Radomiam: Siradiensi Schadco-
uiam, excepto Velunensi tractu, qui suum pecu-
liarem conuentum Veluni habet: Lenciciensi
Lenciciam: Cuiavii Radeoniam: Dobrinen-
ses tamen separatim Ripini conueniunt: Russis Vis-
nam, præter Chelmeneses, qui & ipsi Chelma su-
um habent: Podoliis Cameneciam: Lublinensi
satrapia Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi
Razianzum in eodem tractu: Masouii Var-
uiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacoui-
ensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur
locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum
consiliariis & magistratibus terrestribus, siue,

Conuen-
tus genera-
les.

ut vulgò loquuntur, cum dignitarijs & officia-
libus eiusdem satrapia, vel tractus ad templum
conuenit, & implorata sacro publico ope diuini
numinis, legationem regiam audit, ubi, quando
& quibus de causis opus sit haberi comitia: De-
inde praeuntibus consiliarijs legatos suos siue
nuncios deligit, eisq; vel peculiaria dat manda-
ta ad comitia, vel vniuersè potestatem facit cu-
randi ea, quaecunque in commune è republ. fore
videbuntur. Lege autem ab hoc munere legatio-
nis excluditur, qui priuatum habet negocium,
& litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas
unicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus sa-
trapijs eorum numerus: Verum pro numero
territoriorum esse debere existimatur. Nuncijs
ita creatis in particularibus conuentibus, mox
instituantur alii conuentus, quos generales vo-
cant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore
autem Corcini, quæ etiam Nouaciuitas nuncu-
patur. Et ad hunc quidem Cracouiensis, Sendo-
miriensi, Russicæ, Podolica, Belsensis, & Lubli-
nensis satrapiarum, Ad illum verò reliquarum
proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate
qui volunt, constituta itidem à principe die con-
ueni-

ueniunt, auditisq; iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ postulat usus reipubl. inter se conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conuentum est, res sacra solenni itidem in templo publicè peracta, itur ad ^{Comitia} ^{regi.} ~~au-~~ lam. Ibi principe & consiliariis in corona confidentibus, adstantibusq; ponè secretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæ precium sit. Deinde consilarii, ab Archiepiscopis & Episcopis orsi, ordine dicunt sententias. Hinc nuncii petita à rege venia secedunt in aliud cōclauē, iisdem de rebus inter se consultaturi. Reuersiq; siue eadem, siue alia die, per vnum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune visum est, quid probent, quid verequirant. Nonnunquam pluribus mandāt, si plura sint negocia proponenda, ut suum quisq; edisserat. Non modo enim iis de rebus, quæ principis nomine propositæ fuere, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem venit de republæ postulant, vel admonent. Id verò si est eiusmodi, ut consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse videatur, di-

Judicia co-
mitialia.

cuntur etiam de eo sententia à senatoribus, exclusis nunciis: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisq; aut sacri ordinis prerogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores, maioremve eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cetera autem consilia de republica, quæ legibus disertè excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidiè ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii iudices) ad regem prouocatur. Atque ii statum controuersia cuiusq; decretumque suum in confesso reliqui senatus exponunt.

Senten-

Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem siue equestrem ordinem controuersiarum arbitrium atque transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid fortè impediatur, institui usitatum est.

Controuersiarum inter ecclesiasticum & equestre ordinem arbitrum Rex.

Nihil tamen prohibet, quo minus vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit iudiciorum & prouocationum disceptandarum multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum ferè mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi principi colli-buerat, etiam sub dio, & in territorijs, ea peragebantur: Postea lege in unum conclusa sunt opidum, in umbilico ferè & meditullio totius Poloniae situm Petricouiam. Sed iam ea inde noua lege in gratiam Lithuanorum Varsouiam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoque, ea instituire. Nec illud pratermittendum est, Quòd initio comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa pecunia in victum de publico numeratur. Senatoribus non item. Caterum non venienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege multa irro-

Comitiarum locus.

Synodi fa-
cerdotum.

Gnesnen.
archiepif-
copi præ-
rogatiua.

nono Limbina in
Synodo.

Belli gerē-
di ratio.

gatur: Sed ea vix unquam à rege exigitur. Ha-
bet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua co-
mitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato
nomine appellantur. Quarum causas & uni-
uersam rationem è iure pontificio petat, qui vo-
let. Hic illud modo annotandum est, quod licet
Archiepiscopus Leopoliensis suam habeat pro-
uinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse,
& socii, vel, ut vocant, suffraganei eius Episco-
pi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem ag-
noscunt, cum in prouocationibus & iudiciis, tū
in Synodis: Ad quas ab illo euocantur. Est autem
ius, mosque, Petricouia, Lencicia, aut Louicia
prouincialem synodum tertio quoque anno, nisi
res maiorem celeritatem aliumue locum episco-
porum consensu postulet, institui. & adhiberi in
consilium abbates & præpositos monasterio-
rum, & collegiorum sacrorum primariorum
(quæ capitula cathedralia vocantur) legatos
binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à synodis
& comitiis ad bellum transeamus. Id autem in
hac gente à nobilitate geri usitatum & legiti-
mum est antiquitus: Quæ cuncta equestris mili-
tat, quemadmodum antea diximus, idq; promo-
do

do bonorum & reddituum facere debet. Sed cum nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine reipubl. totius incommodo & iniuria.

Arbitrarium est & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoq; siue aduocati hereditarij, & quicumq; fundos terrestres hereditarios habent, non sunt immunes à militia.

Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis paterfamilias a bello abfuerit, aut filium adultum, fratremve, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Ceterum pupillis impuberibus, agrotis, senio confectis, & viduis per necessarios & famulos militi-

Pœna non militantiu.

am obire licet. Habent autem vacationem militiae tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarij ceterorum præfectorum iurisdictionem habentiu, Vicecapitanei & Burgrabii, & qui republ. causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdo-

Militiæ immunitatem qui habeant.

tes, qui bona terrestria hereditario, seu alio quouis, quàm sacerdotiorum iure & nomine obti-

Restas seu
restium
literę.

nent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoque uersus per præfecturas literis signo regio consignatis : Quæ deinde in pertica resti alligata (unde restium nomen acceperunt) à preconibus siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, siue magistratus, primosque nobilitatis cuiusque præfectura sublimis & conspicua circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta uoce publicantur. Ter autem id fieri oportet interpolatis quaternis septimanis. Nisi decreto comitali tempus id accidatur, binæque testes coniungantur. Post tertias demum restes domo se quisque mouet ad suæ satrapix conuentum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porrò authore ac ductore palatino cum sui quisque territorij Castellano ad constitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla rectè à maioribus instituta, augefcente indies equitum licentia, conuiuentiaque magistratuum, in desuetudinem abiit, magno non modo sacerdotalium, uerum etiam regionum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incommodo damnoque. Neceffe autem habet

Bellicæ
leges.

bet

bet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quæ ij extra fines regni acceperint, exolvere. Captum verò hostem, nobilem præsertim, is qui cepit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vsu venit nonnunquam, ut hæ copiæ diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij: Ac cæteris quidem aduersus hostem proficiscentibus, vnius aut alterius satrapæ nobilitas, vel plurimum, si opus sit, ad præsidium eius oræ, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos beligerendi ratio: Hoc robur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copiæ, externis penè incredibiles, & cum quibusuis maximarum gentium opibus ac diuitiis comparanda: Quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperii longè lateq; proferendo, & amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessariorum bellorum incommodis exercerent, lege cau-

Bellica ex-
peditio i. 6
indicitur
sine comi-
tijs.
Nobilita-
tis officiū.

Oppidano-
rū munia
in bello.

Mercenarij
milites.

tum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitijs & assensu amplissimi consilij: & ut nobilitas fines quidem regni quoties & ubi opus est, absque ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, præterquam in interregno. Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos præter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus: Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisq; vijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq; & agrestes decimum quenque peditem decreto comitali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hac vniuersa, & nonnunquam ciuibus & amicis magis, quàm hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris & equestris ad subitarias Tataro-

*tarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copię pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus ab alterutro duce exercitius longe laxiori potestate, & seueriore disciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Est autẽ stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem verò quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Per exiguum id sanè est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumq; pertinentium copia & vilitate, longè leuius etiam precium rebus venalibus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, studiumq; bellicæ virtutis & gloria, & spes adipiscendorum publicorũ honorũ magis, quàm vlla merces iuuentutem multitudine & ocio abundantem ad faciendã stipendia excitaret. In hoc verò stipendiũ publicè confertur pecunia, tributo, quam exacti-
Stipendia equitum & peditum.
Tributa siue exacti-
 nes.*

nariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum, nec nobilitatis, atque adeò neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum (certus agri modus is est) ex oppidis verò ostiatim penditur. Quinetiam venalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis pensatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti siue aduocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebei, qui neq; domos, neque agros habent, & arte aliqua, vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctrineque studiis vacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi uniuersæ, exceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de singulis capitibus pendebatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas cum rege & proceribus tributum de agris, vel de censibus suis pensitandum, si usus & necessitas postulet. Non nisi in comitiis autem hæc tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consen-
 ti-

Capitale.

tientibus consiliarius pariter & nunciis terre-
stribus. Cæterum ecclesiasticus ordo unà cum
bonis & hominibus suis iam inde ab initio sus-
ceptæ religionis Christiana non modo militiæ
perpetuam, sicuti superius attigimus, vacatio-
nem, sed tributorum etiam publicorum immu-
nitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori
tempore oppidanos & agrestes suos tributis, quæ
cæteris imperantur, ultro reipubl. gratia subie-
cit. Nunc iam pro lege habetur, ut quoties regiis
& equitum subditis tributum imperatur, nec
hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquã
sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente neces-
sitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacer-
dotiis certam reddituum suorum portionem.
Qam pensionem contributionem appellant. E-
ius verò decernenda ius est penes synodum pro-
vincialem. Exigendæ verò penes eos, quibus e-
piscopi cum primario suo collegio in sua quisque
diæcesi mandauerit. Superiorum autem illorum
tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati
imperantur, exactio plerunque regis arbitratu,
nonnunquam de senatus atque nunciorum sen-
tentia per satrapias compluribus imponitur:

Ecclesiasticus
 ordinis
 immuni-

tas. Stara trybowice
 tuæ Zadnego uesza
 ru me maig popi
 ale polym bzdzne
 na meš diabol obruc
 wozyt do palata

Quarta re-
g. orum
reddituum

Nec diutius id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò, excogitata est noua ratio comparandæ in defensionem regni militumq; mercenariũ pecunia. Rex enim benigniss. Sigismundus Augustus quartã partẽ reddituũ regionum in eum vsum perpetuo reipubl. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutum, deponitur.

De Prussia.

Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de vniuersa republ. Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamuis eodem cum Polonis regno contineatur, tamẽ quia peculiare consilium publicum, peculiare leges, peculiaria iudicia & comitia, arariumq; & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo deuictis barbaris populis sub iugum

Ducalis
Prussia.

Christi

Christi missa est, simul cum episcopis suis Sam-
 biensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora
 ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de
 hospitali S. Maria militia Hierosolimitana dix-
 ere, paruit. Cuius ordinis præses Magister ge-
 neralis, socij verò administrationis, & præfecti
 territoriorum præceptores & commendatores
 appellati sunt. Qui cum pro amicis & socijs, Po-
 lonorum hostes facti essent, armis eorum adacti
 quodam tempore, una cum episcopis in verba
 regis Poloni iurarunt, & aliquamdiu maiestatem
 eius comiter conseruarunt. Sed cum id deinde a-
 liquoties, & ad extremum nostra memoria Al-
 berto Marchione Brandeburgensi Magistro,
 viro excelsi animi, & rei militaris perito, au-
 thore detrectassent, Sigismundus rex senior, ut
 se & posteros suos illa perpetua defectionum bel-
 lorumq; molestia liberaret, & Poloniæ Lithua-
 niæque tranquillitatem maiorem præstaret, fra-
 tris ijs bello, & ad necessitatem deditiois reda-
 ctis, & partim decedentibus è Prussia, partim
 habitu & religione abiecta manentibus, illum
 ipsum Albertum sororis suæ filium singulari
 clementia pro Magistro Duce in Prussia iussit

Albertus
 Marchio
 Dux in
 Prussia.

Prussia
 feudalit
 facta.]

esse, hereditariumque principatum ipsicum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ij in verba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiae ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub duce esse coepit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratusuo consiliarios sibi legente, & praefecturas, magistratusq; mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde ferè deducta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicae, sed leges tamen suas & instituta à Theutonibus ferè hausta, vel post subactos & fermè extirpatos priscos & barbaros Prussos, de ductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni seiunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum guber-

O Vtinam quidem
is sacra intacta
reliquisset.

Regiae Prus-
siae respu-
blica.

gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Regiam autem appella-

Hist. lib. 27
Leges Pru-
ssorum.

mus, qua Regi Polonorum immediate (ut vulgari verbo utar) subiecta est. Cuius partes primariae sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo & collegio sacro siue Capitulo prorsus immediate subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodum paulò post explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, priuilegijs suis utens fruens. Utitur autem omnis ferme Prussia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem.

Culmense
ius.

Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis,

Brunsbουργensis, & Fraumburgensis ciuitates

Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis at-

Lubecense

tulere. Et quoniam utrunque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxo-

nicum & Magdeburgense: indeq; etiam ad Ro-

Magd-
bur-
ense &
Saxonicū.

manum, quibus de rebus neque Culmensi aut

Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico

Regia con-
stitutio

Stanislaus
Carnicouius
Episcopus
Vladislau-
ensis.
Vectigalia
Regia Pru-
ssica,

iure, neque plebiscitis ciuitatum, aut constitui-
onibus regijs cautum est. Dedit enim constitui-
ones & leges quasdam sapientissimus rex Sigis-
mundus senior, partim toti Prussia Regia, par-
tim Gdanensiciuitati peculiariter. Easq; auxit
optimus eius filius Sigismundus Augustus, cum
in ea vrbe esset anno post Christum natum 1552.
Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita
pridem etiam cum idem rex comitali decreto
clarissimos & prudentiss. aliquot senatores ad
Elbingensem & Gdanensem ciuitates corrigen-
dorum quorundam erratorum, & abusu causa
cum summa potestate delegasset, condiderunt ij
leges nonnullas, rebus, locis, atq; temporibus ac-
commodatas. Quas nuper is, qui fuit princeps
eius legationis, vir amplissimus, Stanislaus
Carnicouius Vladislauensis Episcopus in lu-
cem edidit. Vectigalia Regia non ampla sunt in
Prussia: Ea q; proueniunt potissimum è ciuita-
tum pensionibus, agris, & prædijs insularis, &
præfecturis: Quarum tamen pleræq; donationi-
bus, venditionibus, & hypothecis in impendia
bellorum superioribus temporibus accisæ, aut
prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quo-
que

que vectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam regis scitis vel decretis superiori tempore cōpensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non malignè profert, & linum, & lupulū: easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiā fabricandis nauibus & vasis, exornandisq; domibus aptam, & cerā, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hac ei ferè suppeditat Russia, Samogitia, & Lithuania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium maiorem copiam eadem regiones, & Masouia ceteraq; Polonia ratibus & nauibus fluuiatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis cōmerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India diues cupedias: Ea q; omnia Polonis & Lithuanis Prussia transmittit. Hinc est vulgò simul & nobilitati res lautior, vestitusq; & habitatio cultior. In victu quidē frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinā compotationes essent moderatiores. Sed est id commu-

Nascentia
in Prussia.
Prussorum
commercia.

Prussorum
viuendi
ratio.

ne vitium Septentrionalium populorum. Ea
tamen computationes Prussis ordeacea cereui-
sia crassiore fermè peraguntur. Vini non mag-
nus est usus. Distinguuntur Prussi, itidem ac
Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac
plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in
Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidè
cum nobilitate iure, & iisdem legibus utitur,
prærogatiuis modo quibusdam inferior: per
quas tamen plebeij neque à bonis terrestribus,
neque ab honoribus & magistratibus, neque à
sacerdotijs, neque à consilio publico arcentur.
Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedigna-
tur. Quin decedit ea quoque unà cum sacro or-
dine nonnihil de immunitate sua reipubl. & con-
cordiæ gratia. Sacerdotibus iustus honos habe-
tur, à catholicis præsertim. Monachi & mona-
cha, cum nostra memoria ^{consultore} ~~per~~ Luthero
domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc
propemodum vacua & ruinosa, aliquot excep-
tis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes ea
contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus
est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus
Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis,
toti-

Nobilitas
& plebs
Prussica.

Ordo ec-
clesiasticus
in Prussia.

Sordos Erzbi-
Lutheri, Sordis
purgator.

Erzbi-
Lutheri

Senatus si-
ue consilij
Prussicæ.

totidem Succamerarijs, & tribus primarijs Ciuitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum verò bini consules legati siue Nuncij pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus, & moderator, Varmiensis. In qua episcopa me Pius eius nominis quintus pontifex max. ultro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assenti-ente) ante sex annos Coadiutorem, ut vocant, dedit, successoremque designauit, & collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergò princeps senatus Prussici Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Teuthonum Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigeni addictus fuit, vehementer accisus redditibus, & episcopa, ecclesiæq; in ditionem ordinis ipsius redacta: Ille verò, Varmiensis inquam, initio quidem Rigen- sis Archiepiscopi metropolitica authoritatem agnouit, Nunc verò multis annis in nulla prouincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri & ordinis do-

*Scholium, et
 Stanislao Hosio
 Cardinali.*

*Varmien-
 sis & Cul-
 mensis e-
 piscopi.*

minatum nunquam agnouit, amicitiam & societatem, cum & ipse plerumq; Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo, & ecclesiae suae. Ad regnum verò Polonia post reliquam Prussiam peculiaribus pactis cum rege Cazimiro initis sese adiunxit. Vladislauensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania.. Atque ea tota ferme in diœcesi ipsius est, indeq; Pomeranix quoq; Episcopi titulum is usurpat, sed ad Prussicum consilium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Marieburgensis, qui ante hac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem atq; Palatini: Ciuitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapiis siue palatinatibus singula, eundem ordinem seruantes inter se in cōsilio, quem sui Palatini. Hoc est concilium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussia vocant: Quos & ipsos more aliorum iuratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam ab aliis iusiurandi rationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso præsentē: Sin minus, nonnullis magistratibus

Vladislauensis
etiā Pomeraniz
Episcopus.

Varmiensis
Episcopi
iuramentum.

tibus Prussicis ad id delegatis in arce Marie-
 burgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, iu-
 rat. Ciuitatum delegati iniurati ad consilium
 admittuntur, aliquone priuilegio, an per abusum,
 nescio. Habent autem consilarii Prussici sua lo-
 ca, & ius dicendæ sententiæ in amplissimo totius
 Regni Polonici consilio. Verum ea loca ante ali-
 quot annos post auctum Lithuanorum acces-
 sione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita
 tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos,
 Palatini inter Palatinos, Castellani inter Ca-
 stellanos consideant. Ad calcem operis huius ea
 singula secundum nouam constitutionem comi-
 tiales inter alios notata sunt. Palatinorum iu-
 risdictio & authoritas in Prussia maior est,
 quam in cætera Polonia: Penes eos sunt multa,
 & supplicia delinquentium, rerumque iudica-
 tarum executio. Tranquillitatem quoque pu-
 blicam in agris & extra vrbes ij præstant. Castel-
 lani & Succamerarij eodem sunt iure, quo in
 Polonia. De Episcopis paulo post dicemus. Præ-
 ter hos autem magistratus, habent Prussi the-
 saurarium, pfectos arcium, siue capitaneos, gla-
 diferos, indices, & scabinos: verum ii nõ pertinent

Consilia-
 rij. Prussie
 ad Senatũ
 Regni per-
 tinent.

Palatinorũ
 potestas.

Magistra-
 tus Prussie.

Theſaurarius. *ad conſilium.* Theſaurarius eſt, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & adminiſtris regionum bonorum & prouentuum atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipſe adminiſtrat, vel theſaurario Regni tradit. Olim is Oeconomus fuit ſeu procurator Marieburgenſis. Gladiferos ſingulos habent Culmenſis & Pomeranica ſatrapia. Iudices nouem ſunt. In Culmenſi quidem & Marieburgenſi ſatrapijs ſinguli: in Pomeranica verò ſeptem, nempe totidē, quot territoria. Sunt autem ea, Slochowienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſauienſe, Zucouienſe, Puſcenſe, & Mirachowienſe: Habent que ſinguli iudices in conſilio ſcabinos iuratos aliquot.

Præfecti. Præfecti, arcium & redituum regionum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam fermè habent, præſertim in nobilitatem, neque in oppidanos amplam: In agreſtes ampliorem. Solus Marieburgenſis neque redituum regionum curam gerit, neque in agreſtes iuriſdictionem habet: arcimodò præeſt, cuiusque præſidio: quod perpetuum eſt. Caterum conſtitutione quadam, ampliores iſcateris præfectis & magiſtratibus prærogatiuas

tinuas habet, velut generalis locum tenens Regis in Prussia. Reddituum verò & subditorum regiorum, & sartorum tectorum eius ipsius arcis curationem habet thesaurarius. Igitur primaria totius Prussiae praefectura Marieburgensis est: Cui Polonus antiquitus praeficitur: Nunc primus de Prussia, è Polonia tamen oriundus, ei praest, vir vigilantissimus, & omni genere virtutum ornatissimus, mihi que amicissimus, Ioannes Costka, nuper, Palatinus Sendomirien-
 sis à Rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem satrapia sunt haec praefecturae, Stumensis, Gneuensis, Nouensis, & Stargardensis siue Starigrodensis. In Culmensi, Brodniciensis, Grudentina, Radinensis, Golubensis, Rogożnensis, Brathianensis, Coualiensis, Coprivunensis: In Pomeranica, Slochouiensis, Suecensis, Tucholiensis, Dersauiensis, & Puscensis. Torunensem verò, Elbingensem, & Gdanensem praefecturas ciuitates ipsae sibi regia indulgentia, & ex pacto vendicarunt, & per magistratus urbanos administrant. Episcopi cum collegijs suis suos & ipsi habent arcium atq; territoriorum praefectos & burgrabios, suosq; iudices, & aduocatos, & op-

Ioannes
Costka pa-
latinus Se-
domirien-

Praefecturae
Prussicae.

Varmien-
sis dicece-
seos ius &
prærogati-
ua.

pidanos magistratus. Habent & Cancellarios,
& officiales suos in causis ecclesiasticis uterque
Episcopus. Habent enim utranq; iurisdictionē
& amplissimam potestatem in suos. Varmiensis
quidem episcopa in nulla censetur satrapia: Vno
autē, & non interpolato ambitu in modū prin-
cipatus bona certis finibus peculiariter circum-
scripta, & arcibus atq; oppidis exculta habet:
Eaq; sic diuisa, ut duas partes Episcopus, tertiā
collegium siue capitulum obtineat. In his utriq;
subiectam nobilitatem habent, & liberam iuris-
dictionem, ab omni Regionum magistratuum
iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiā
Elbingensis ciuitas cum suo territorio ad Var-
miensem diocesim: Quamuis iam aliquamdiu
heretica labe infecta conniuentibus regibus, &
suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ec-
clesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere
nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante
200. annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiecta
fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Epis-
copo Varmiensi per fraudem & iniuriam Cruci-
ferorum detracta esse memorantur. Subditi e-
piscopi & collegij Varmiensis eodem, quo ceteri
Prusi

Amphibis Cremona

Lando.

Prussi iure municipali utuntur: Sed habent etiā
 peculiaria, inter se autē cōmunia instituta: Quae
 Lands ordnung / hoc est, terra constitutiones vo-
 cant. Conuentus etiam communes habent. Ad
 eos autem nobilitas, ciuitates, & sculteti cum li-
 beris (de quibus postea dicemus) euocati, p se qui
 que binos vel plures etiā è singulis territorijs p-
 curatores siue legatos mittunt, ijs de rebus, quae
 in consultationem veniunt, cum episcopo & le-
 gatis collegij constituturos. Caterū ea nobilitas
 omnis, & aduocatus, & ciuitates, pter iusiurā-
 dū, quo partim in episcopi, partim in sacri colle-
 gii verba iurant, nouo quoque Regi, ac deinde
 decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidē suā ob-
 stringūt. Tametsi de 10. anno in desuetudinē abi-
 it, sublata causa, hoc est, pacatis prors⁹ reb⁹ Prus-
 sicis, & extirpato ordine Teuthonica militia.
 Iurāt etiā sacerdotes, quādo certū aliquod sacer-
 dotiū adipiscūtur: Primariū tamen, qui p lati &
 Canonici cathedr. appellātur, intra mēsem, po-
 stea q̄ in id collegiū cooptati sunt. Eos autē pōtifex
 quidē max. creat, collegiū verò unā cū Episcopo
 eligit alternis mēsibus: Excepto Praeposito, qui a
 Rege editur, siue p̄sentatur, ab episcopo praeficitur

Canonico-
rum & Pre-
latorum
Varmien-
sis creatio.

Episcopo-
rum Pruss.
designatio.

Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris unà cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice max. creatur. Caterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab eius ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciat, & confirmatur. Ac tum demum sacris pontificalibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur.

Magistratu-
um Prussicorum
cōferendorū
ius.

Magistratus terrestres in Prussia quoque, itidem ac in Polonia, à rege creantur: Index tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs & cætera nobilitate de consensu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à palatino cum cæteris dignitarijs illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi

Ciuitatum
Prussicarū
magistra-
tu & ad-
ministra-
tio.

prospexerint. Ciuitates à decurionibus seu consilibus, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & ne-

que

que ad artes mechanicas perdiscendas admit-
tunt) reguntur: Quorum non idem ubique, cer-
tus tamen est numerus. Et ipsi ius habent coop-
tandi, quos volunt, in sua collegia, quoties va-
cat locus, eoque maiore sunt dignatione & au-
thoritate, quando volunt, & obsequentiore
habent plebem. His præsent magistri ciuium, à
decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, &
ipsi, itidem atque decuriones perpetui, in pri-
marijs quidem urbibus quaterni, in cæteris ve-
rò oppidis bini, per vices annum gerentes ma-
gistratum. Habent item singulæ ciuitates iura-
tos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus si-
ue consulibus leguntur: Et ipsi autem perpetui
sunt, nisi fortè in numerum consulum coopten-
tur. Neque enim eundem consulum & scabinum
esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi
pars consulum loco scabinorum iudicia exercet.
Ceterum unus è consulibus eis præficitur, quem
scultetum vel iudicem vocant. Primariæ tres
ciuitates etiam præfectos habent singulos, ut du-
dum memorauimus, quos vocant burgrabios,
& eos quidem annuos ferè: Qui tranquillitatis
urbane, ac totius territorij curam gerunt, cau-

Consules.

Magistri
ciuium.

Scabini.

Scultetus.

Burgrabij
ciuitatum.

Capita
multitudi-
nis.

Iudiciorū
ratio.

Iudicia vr-
bana.

ſasq; priuatarum iniuriarum & ſanguinarias iudicant, & pro iis multas irrogant. Hunc ſolum magiſtratum rex in ciuitatibus creat, ſed non niſi vnum è ſex vel octo è numero conſulum eiſdem ciuitatis ab ipſo collegio delectis, iidem autem conſules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centum viros, alibi verò pauciores deligunt, qui ſint capita multitudinis, & quaſi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam conſilia de republica, & ex ijs cognoscunt poſtulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in ſeditionem erumpant, vt nonnunquam factum eſt. Iudicia nobilitatis iudices terreſtres cum ſuis ſcabinis, præſidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamia tamen cauſa, & ſtatus controuerſia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terreſtribus iudicijs prouocatio eſt ad conſiliarios Pruſſia: inde verò ad Regem. In oppidis verò iudiciaria poteſtas ferè omnis eſt penes conſules, exceptis paucis cauſis, quarum mentionem dudum fecimus, & ſiquæ ſunt alię ad burgrabios vel

vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules,
quod ad priuatorum hominum inter ipsos con-
trouersias attinet, cum iurato iudicio, cuius
mentionem dudum fecimus communicarunt.

Abeo verò iudicio in primarijs quidem ciuita-
tibus ad consules ciuitatis cuiusq, in ceteris au-
tem oppidis ad consilium totius Prussia: inde por-
rò utrinq, ad regem prouocatur. Rex verò de
quibusuis prouocationibus ubilibet, & cum qui-
bus vult cognoscit. Plerunq, etiā cognitionē dele-
gat Cancellariis & iureconsultis. Alioqui pri-
uatū neminem è Prussia regi euocare licet, excep-
tis iis causis, quæ sunt fisci, & iudicii regii ppria.
Magistratus terrestres iuxta ac urbanos euocat
de iis duntaxat, quæ in magistratu perperam &
p̄ter officium suum egerint: vel si mauult, consi-
liariis Prussicis eas delegat, in comitiis cognos-
cendas. Delegat etiā vel iisdē, vel quibus vult,
causas fisci sui, finū regundorū cum suis bonis, ac
diuidunda inter fratres & cognatos hereditatis:
Quasuis itē alias ab aliis ordinariis iudicib⁹ p̄p-
uocationē ad se deuolutas. Comitiam bis quot ānis
habetur in Prussia statis tēporib⁹ Maio qdē mē-
se Marieburgi, Septēbri autē extremo Grudeti.

Prouoca-
tionum
ratio.

Comissa-
ria iudicia.

Comitia
Prussica.

Ex iustis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In ijs comitiis à consiliariis de republ. in commune consultatur, siue ultro, siue ex præscripto regio: de prouocationibus terrestrium & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omninò iudicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis nonnunquam Elbinge ex fœdere, vel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controuersis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum ciuitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributis sciscendi causa: cuius decernendi potestatem neque rex, neque consilarii soli usurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeò mitti cœperunt. Sciscitur autem cereuissarium tributum plerunq; in usus publicos, vel in gratiam regis: vocaturq; id vulgò cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis, & facultatibus, aestimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis episcopa subditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis interest, & præest Episcopus,

Nuncij.

Tributum
apud Pruf-
fos accisa.

Varmien-
sium liber-
tas.

ac

ac deinde de ijs, qua ibi constituta sunt, ad peculiarem conuentum suorum refert: de tributo praesertim. Nec temerè ij dissentire solent ab episcopi sui & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos quoque arbitrato suo, auctoritate episcopi & Capituli praeunte, peculiare leges, & ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumq; sciscere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributum peculiare, & operas, aliaq; onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus.
Prussiae. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem & Elbingensem, Quorum hic in Habum lacum, ille rectà in mare procurrit: ducalis verò Regio montanum siue Koenixbergensem, quà Pragola fluminis in Habum influit. Atque hic quidem cum portorijs & omni iurisdictione & impendijs in ducis, duo verò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verum istamen, magistratus inquam, sine permissu vel mādato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoq; decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad

Ec bellum

belli ratio
apud Pru-
ssos.

Liberi.

bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prus-
sia, domesticis communibusq; plebi cum nobilita-
te viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum
proceribus equestribus militat, Sculteti item &
liberi: (Quos ita vocant, propterea quod & ip-
sias ab operis & laboribus, quos rustici dominis
suis præstant, gratuitam immunitatem habent,
medij quodam modo inter nobiles & rusticanos
agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra
ordinem.) Ciuitates equitatum atque pedita-
tum suppeditant: Rustici peditatum tantum.
Hæc ante institutam coadunationem (quæ nec-
dum maturuisse videtur) de Prussia, & in uni-
uersum de Polonia nobis *συντάξις*, quod aiunt, *καὶ
ἀποτάξις* sunt exposita. Quæ cum ciuibus nostris,
tum externis non ingrata fore speramus.

Sic autem fiet, ut minus peregri-

nentur in historia

nostra.

FINIS.

P E R Æ precium nobis visum est,
 coronidis loco hic adijcere nomenclaturas
 & ordinem amplissimi Senatus
 Regi, quemadmodum in comitiis Lublinensibus
 ante quatuor annos constitutus est, & non-
 nihil ab antiquo (quem priore libro recensui-
 mus) mutatus, posteaquam Lithuani sese cum
 Polonis penitus coniungere, & in unum repu-
 blica corpus coaluere. *Qui* tamen ordo non
 tam accuratè in consessu, quàm in dicendis sen-
 tentiis, & ferendis suffragiis seruatur.

Ec

s

Senato-

Senatum Regni Poloniæ cum coniunctis
 ei ditionibus dignitates & ordo, secun-
 dum constitutionem Comitalem
 Lublinensem, anno M. D.
 LXVIII. editam.

Archiepiscopi duo.

Gnesnensis.
 Leopoliensis.

Episcopi 13.

Cracoviensis.
 Vyladislaviensis.
 Vilnensis.
 Posnaniensis. } *alternativ.*
 Plocensis. } *alternativ.*
 Varmiensis. }
 Luceoriensis
 Præmislensis
 Samogitiæ siue Mednicensis
 Culnensis
 Chelmenis
 Kiouienis
 Camenecensis

*Palatini cum quibusdam alijs exi-
 mijs inter eos intersertis 35.*

Castellanus Cracoviensis.

Palat. { Cracoviensis.
 { Posnaniensis.
 { Vilnensis.
 { Sendomiriensis.

Cast. Vilnensis.

Palat. { Calissiensis.
 { Trocensis.
 { Siradiensis.
 Castel. Trocensis
 Palat. Lenciciensis
 Capitaneus Samogitiæ
 Brestensis
 Kiouienis
 Iunivladislaviensis
 Russiæ
 Volynensis
 Podoliæ
 Smolenscensis
 Lublinensis
 Polocensis
 Belsensis
 Palat. { Novogrodensis
 { Plocensis
 { Vitepscensis
 { Masoviæ
 { Polesensis siue Pod-
 { lassensis
 { Rauensis
 { Bresciensis
 { Culmensis
 { Mscislaviensis
 { Marieburgensis

Brasla-

[Braslauenſis

Palat. { Pomeranię
L Minſcenſis*Caſtellani maiores 30.*

Poſnaniensis
 Sendomiriensis
 Califfienſis
 Voinicienſis.
 Siradienſis
 Lencicienſis
 Samogitię
 Breſtenſis
 Kiouienſis
 Iunivuladiſlauenſis
 Leopoliensis
 Volynenſis
 Camenecenſis
 Smolenſcenſis
 Lublinenſis
 Polocenſis
 Beſenſis
 Nouogrodensis
 Plocenſis
 Vitepſcenſis
 Czernenſis
 Poleſenſis ſive Podlaſſenſis
 Raueniſis
 Breſcienſis
 Culmenſis
 Mſciſlauenſis
 Elbingenſis
 Braſlauenſis
 Gdanenſis
 Minſcenſis

Caſtellani minores 49.

Sandecenſis
 Medirecenſis
 Viſlicienſis
 Biecenſis.
 Rogoznenſis
 Radomienſis
 Zauichoftenſis
 Landenſis
 Sremenſis
 Zarnouienſis
 Malogoftenſis
 Velunenſis
 Pręmiſlienſis
 Califfienſis
 Sanocenſis
 Chelmenſis
 Dobrinenſis
 Polanecenſis
 Pręmentenſis
 Criuinenſis
 Czechouienſis
 Naclenſis
 Roſpirenſis
 Biechouienſis
 Bydgofſtienſis
 Brezinenſis
 Cruſuicienſis
 Ofuienzimenſis
 Camienenſis
 Spicimirienſis
 Inovulodenſis
 Coualienſis
 Santocenſis

Ec 3

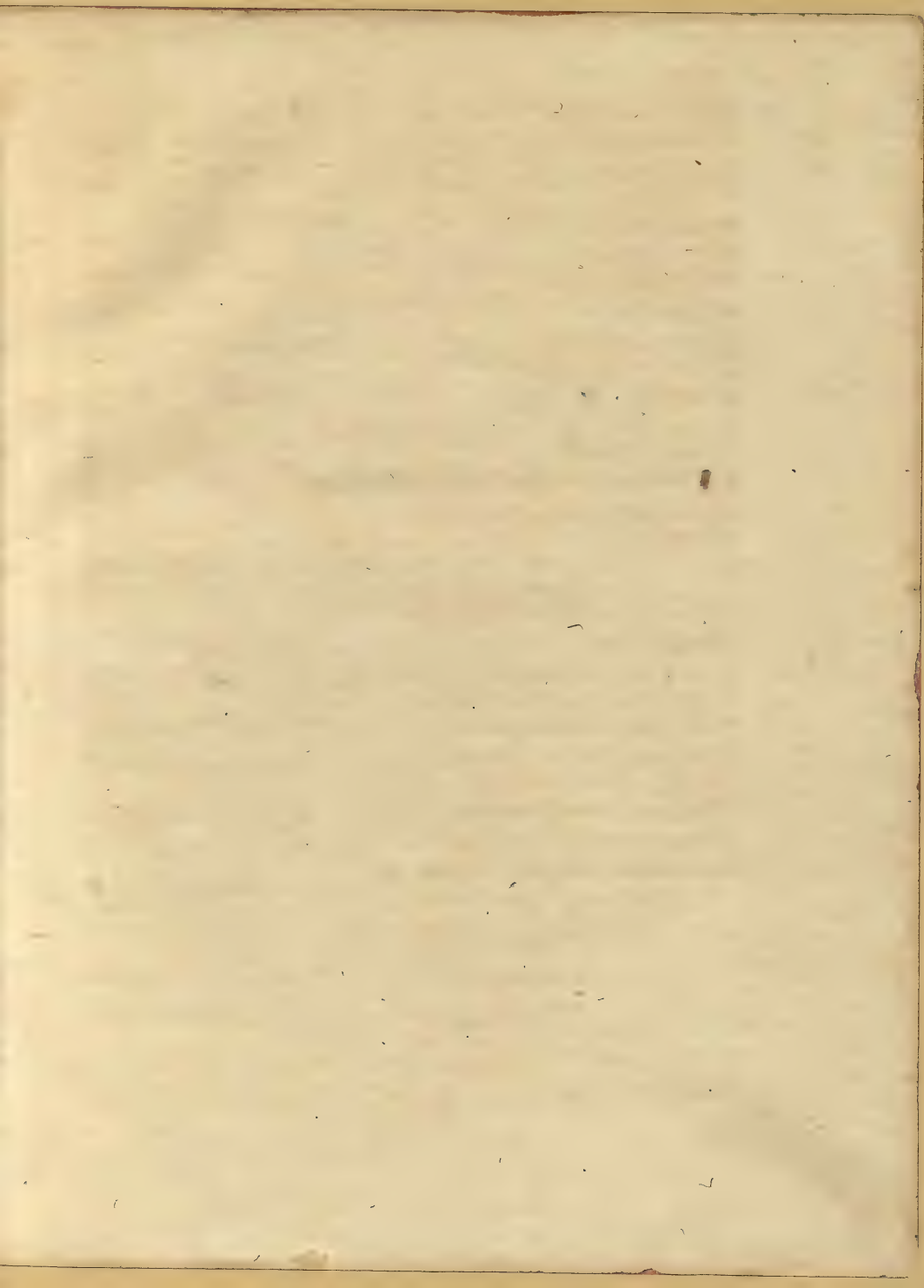
Socha-

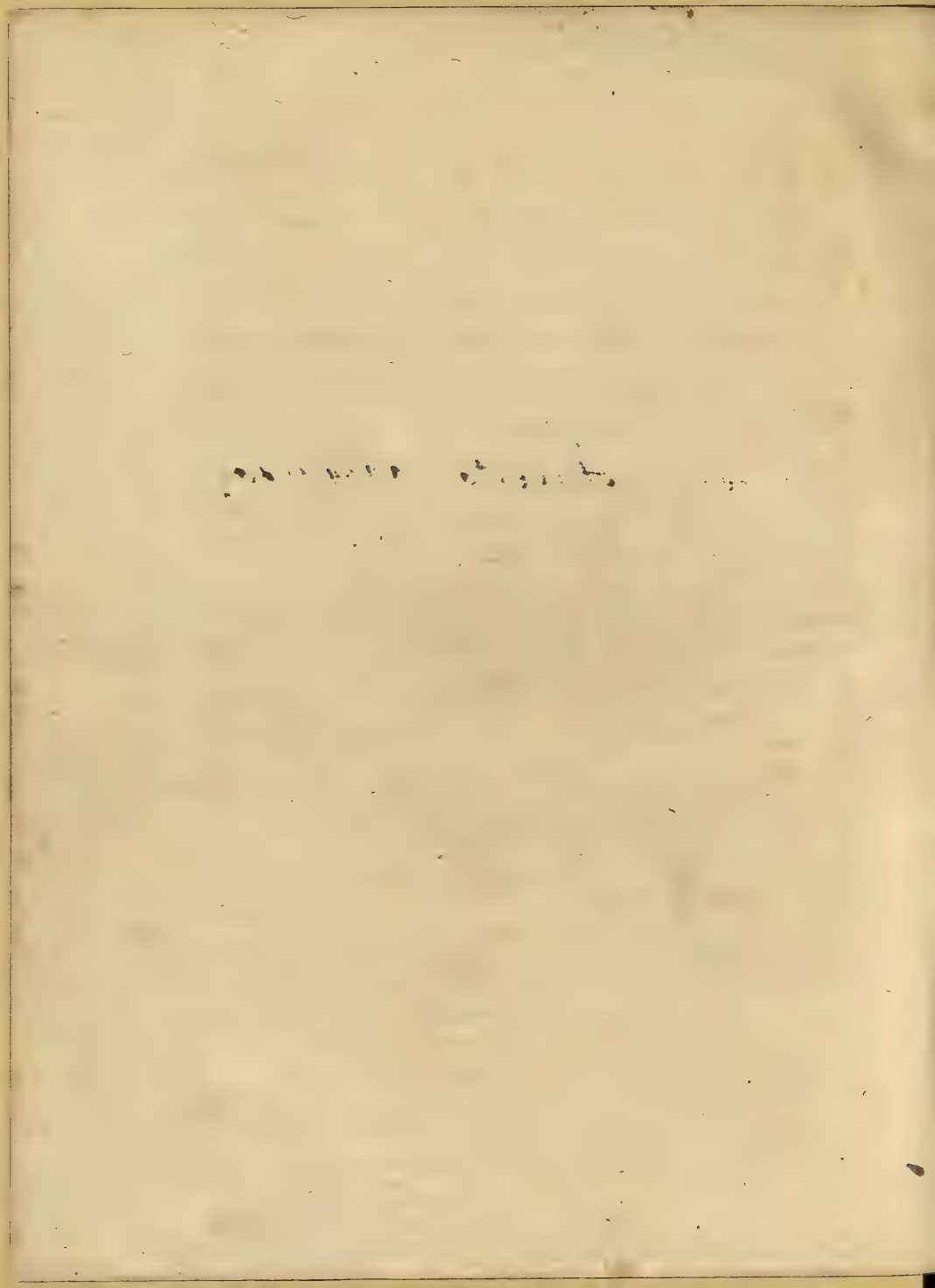
Sohaciouienſis
 Varſauienſis
 Goſtinenſis
 Viſnenſis
 Raciaznenſis
 Sieprcenſis
 Viſſogrodenſis
 Ripinenſis
 Sakrocziemenſis
 Ciechanouienſis
 Liuenſis
 Slonenſis
 Lubaciouienſis
 Conarienſis in Siradienſis Palatinatu
 Conarienſis in Lencicienſi
 Conarienſis in Iunivuladiſlauenſi.

Officiales Curie 10.

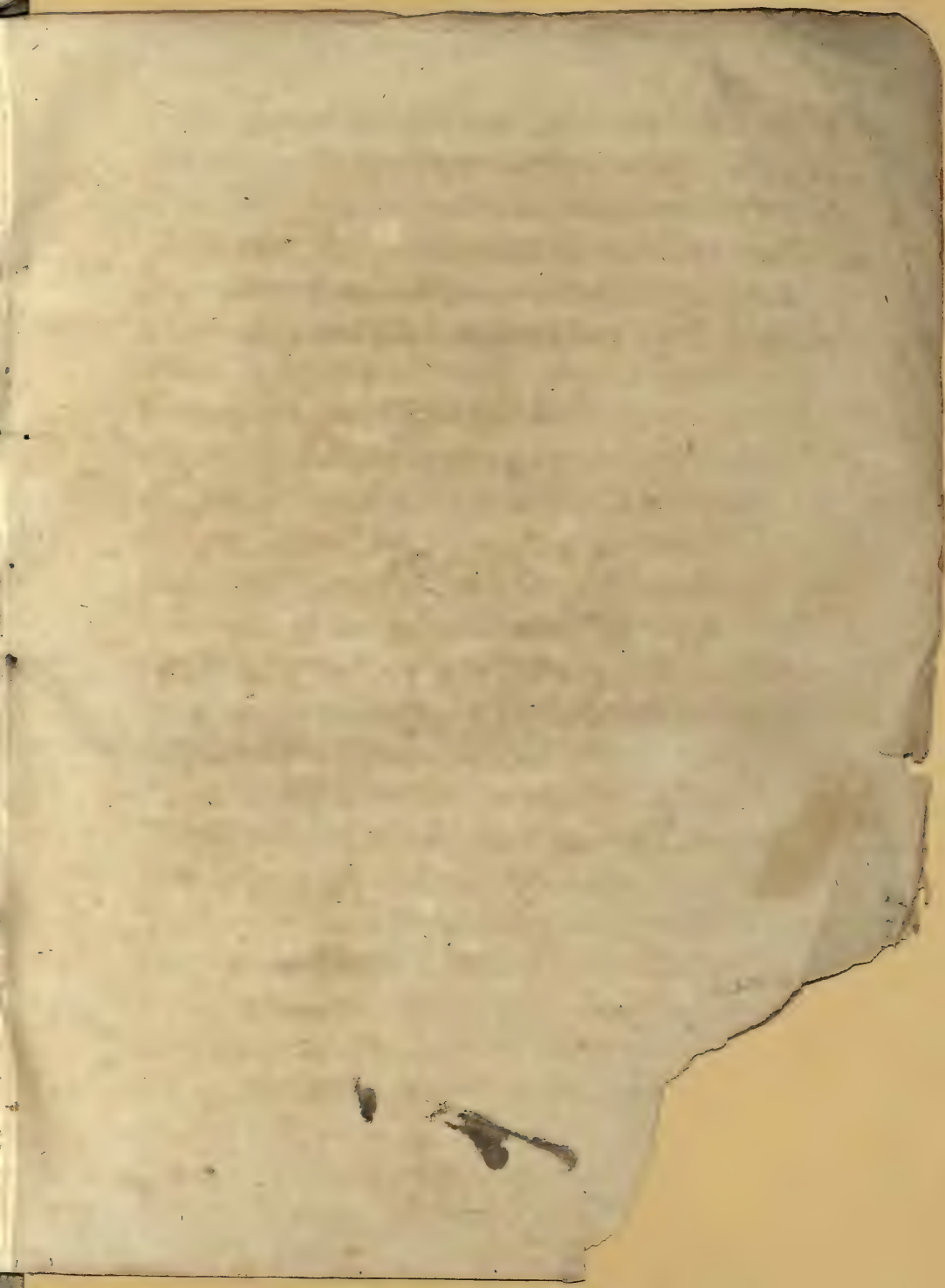
Mareſcalcus Regni Poloniæ
 Mareſcalcus Lithuanix
 Cancellarius Poloniæ
 Cancellarius Lithuanix
 Vicecancellarius Poloniæ
 Vicecancellarius Lithuanix
 Theſaurarius Poloniæ
 Theſaurarius Lithuanix
 Mareſcalcus Curie Polonicæ.
 Mareſcalcus Curie Lithuanicæ.

200. - 17

Inw. 8. 8. 1957 W

Opraw. _____

Oprac. _____

Katalog _____

Magazyn _____

Rep. v B. K.
Ansyk

KSIEGARNIA

ANTYKWARIAT

D N° 172274

16

XVI, 8°-40